

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a církevního práva

Teologická studia – Kulturální studia

Flavius Claudius Julianus (Apostata)

a jeho vztah ke křesťanství

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Lic. Vít Hlinka, Th.D.

Olomouc 2018

Bc. Martina Mátlová

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 17. dubna 2018

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lic. Vítu Hlinkovi, Th.D., za vedení mé diplomové práce, cenné rady a trpělivost při zpracovávání tématu a především za možnost věnovat se oblasti, která mě zajímá.

Zkratky

a kol.	a kolektiv
apod.	a podobně
AM	Ammianus Marcellinus
cit.	citace
č.	číslo
ed.	editor
eds.	editoři
Greg. Naz.	Gregory Nazianzen/Řehoř z Nazianzu
Hieron.	Hieronimus/sv. Jeroným
Chron.	Chronicon
kol.	kolem
např.	například
popř.	popřípadě
pozn.	poznámka
př. Kr.	před Kristem
roč.	ročník
s.	strana
Soz.	Sozomen
srov.	srovnej
tom.	tomus
vol.	volume
Zos.	Zosimos

Texty Písma jsou citovány podle českého ekumenického překladu (Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, 12. opravené vydání, Praha 2016). Zkratky názvů biblických knih se řídí konvencí dr. V. Bognera (Nový zákon, Praha 1989, s. 6–8).

Obsah

Zkratky	4
Obsah	5
Úvod.....	7
1 Historický kontext	10
1.1 Politická situace	10
1.1.1 „Stěhování národů“ a barbarské nájezdy	10
1.1.2 Válka s Persií.....	12
1.2 Náboženská situace	13
1.2.1 Křesťanství	13
1.2.2 Pohanské kultury.....	16
1.2.3 Židovství	17
2 Flavius Claudius Julianus	19
2.1 Datum a místo narození	19
2.2 Vyvraždění příbuzných	20
2.3 Výchova a vzdělání.....	21
2.4 Julián caesarem.....	23
2.5 Jmenování augustem a spor s Konstantiem II.	24
2.6 Julián jediným augustem.....	26
2.7 Tažení do Persie a Juliánova smrt	29
2.8 Chronologický přehled Juliánova života.....	31
2.9 Literární dílo císaře Juliána	32
3 Analýza pramenů	34
3.1 Julián: Proti Galilejským.....	34
3.1.1 O díle Proti Galilejským	34
3.1.2 Obsah spisu Proti Galilejským	35
3.2 Julián: Dopisy	40
3.2.1 Dopis 15 – Biskupovi Aetiovi	42
3.2.2 Dopis 18 – Úředníkovi.....	42
3.2.3 Dopis 19 – Knězi	43
3.2.4 Dopis 22 – Arsakiovi, nejvyššímu knězi v Galatii	43
3.2.5 Dopis 23 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta	43
3.2.6 Dopis 24 – Edikt Alexandrijským	44
3.2.7 Dopis 29 – Strýci Juliánovi	45

3.2.8	Dopis 36 – Reskript o křesťanských učitelích.....	46
3.2.9	Dopis 37 – Atarbiovi.....	46
3.2.10	Dopis 39 – Občanům Byzacia	46
3.2.11	Dopis 40 – Hekéboliovi	47
3.2.12	Dopis 41 – Občanům Bostry	47
3.2.13	Dopis 46 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta.....	48
3.2.14	Dopis 47 – Alexandrijským.....	49
3.2.15	Dopis 55 – Photinovi	50
3.3	Julián: Athénské radě a lidu	51
3.4	Ammianus Marcellinus: Dějiny.....	51
3.5	Řehoř z Nazianzu: Útočné řeči proti císaři Juliánovi	54
3.5.1	Oratio 4	56
3.5.2	Oratio 5	62
3.6	Libanius: Pohřební řeč o císaři Juliánovi	63
3.7	Eutropius: Souhrnné pojednání od založení Města	66
3.8	Rufius Festus: Souhrnné pojednání	67
3.9	Jeroným: Kronika	68
	Závěr	71
	Bibliografie.....	74
	Zdroje.....	74
	Literatura.....	75
	Příloha č. 1 – Rodokmen Konstantinovské dynastie	80
	Příloha č. 2 – Číslování dopisů Flavia Claudia Juliana.....	81
	Anotace	84
	Annotation	85

Úvod

Ačkoliv vláda Flavia Claudia Juliana trvala poměrně krátkou dobu, tento císař se nesmazatelně vryl do historie jako panovník, který změnil směr půlstoletí trvajících prokřesťansky zaměřené politiky svých předchůdců a pokusil se obnovit slávu pohanských kultů v Římské říši. Za to si od křesťanských autorů, počínaje Řehořem z Nazianzu, vysloužil krátce po své smrti přídomek Apostata, Odpadlík.

Juliánův pokus o opětovné pozvednutí pohanských kultů je zajímavým tématem z období zápasů křesťanství a pohanství, v nichž zvítězilo křesťanství. Nebýt Juliánova nepodařeného tažení do Persie, mohl by jistě vládnout podobně dlouhou dobu jako jeho strýc Konstantin, což by se určitě promítlo do vzestupu křesťanství. A tak, jelikož jsou dějiny plné „kdyby“, i v Juliánově případě zůstává jedna velká nezodpovězená otázka, jak by vypadal svět – a především šíření křesťanství – kdyby měl tento panovník příležitost žít a vládnout déle.

Rozporuplná postava císaře Juliána je i v současnosti námětem mnoha děl nejen z akademického prostředí. Jmenujme například český film z roku 1970 *Julián Odpadlík* nebo drama Jaroslava Vrchlického *Julian Apostata* (1888). Ze zahraniční tvorby byly do češtiny přeloženy romány *Císař Julián* od estonského autora Lea Metsara (1983), nebo *Julián Apostata* (1906) ruského autora Dmitrije Sergejeviče Merežkovskije. Historická věrohodnost těchto a dalších podobných děl by však mohla být předmětem dalšího bádání a v této práci se jim nebudeme věnovat.

Určit zpětně a přesně, jaké byly motivy císaře žijícího v polovině čtvrtého století k tomu, aby od křesťanství konvertoval k pohanství, je téměř nemožné. Práci komplikuje také fakt, že řada Juliánových děl, a především jeho známý traktát *Proti Galilejským*, se dochovaly částečně nebo vůbec. V průběhu dějin se pak z postavy tohoto císaře stal mýtus opředený různými legendami. Jmenujme alespoň to, že Juliánova údajná poslední slova před smrtí byla: „Zvítězil jsi, Galilejský!“ což už je dnes považováno za překonané.

Jsme si vědomi toho, že o císaři Juliánovi již bylo mnoho napsáno. Chceme se však pokusit do této oblasti přinést nový pohled a systematickou analýzou děl samotného Juliána a jeho současníků ve vzájemném kontextu reflektovat vztah císaře Juliána ke křesťanství. Při tom budeme vycházet z myšlenky G. W. Bowersocka, která zní, že v relativně krátkém časovém úseku se okolo postavy císaře Juliána vytvořilo množství legend, a pro pochopení historického císaře Juliána je proto třeba naslouchat soudobým zdrojům.¹

¹ Srov. BOWERSOCK, G. W., *Julian the Apostate*, Cambridge – Massachusetts: Harvard University Press 1997, s. 11.

Cílem této práce je zrekonstruovat vztah císaře Juliána ke křesťanství. Budeme se zabývat dobovými prameny, tedy spisy samotného Juliána a jeho vybraných současníků. Z nich pak v závěru vytvoříme obraz toho, jak Julián vnímal křesťanství a přistupoval k němu – samozřejmě s ohledem na současné studie zabývající se tímto tématem.

Jelikož chceme pokrýt co možná největší množství dobových pohledů na dané téma, nebudeme zkoumat všechna díla císaře Juliána. Podrobně se zaměříme jenom na jeho spis *Proti Galilejským*, ve kterém se přímo dotýká křesťanství; na jeho dopisy, které jsou výjimečné tím, že se jedná o opravdu soukromou korespondenci; a na spis *Athénské radě a lidu*, který vznikl krátce předtím, než se stal Julián po smrti Konstantia II. jediným císařem Římské říše. Pracovat budeme s českými překlady, pokud existují, a s Wrightovou řecko-anglickou edicí Juliánova díla.² Bilingvní text nám umožní projít větší množství děl, a jelikož cílem této práce není literární ani jazykový rozbor textu, budou pro analýzu obsahu tyto překlady dostačující, nicméně na původní text budeme brát zřetel. Mezi Juliánovými díly, která nebudeme přímo analyzovat, zůstávají panegyriky na císaře Konstatia II. a jeho ženu císařovnu Eusebii, které vznikly v době, kdy se Julián ještě veřejně nehlásil k odpadnutí od křesťanství, řeči týkající se pohanských božstev, satirické spisy *Misopógón* a *Hostina císařů*, epigramy a jeden dopis a jeden fragment dopisu, které Wright neřadí mezi sbírku Juliánových dopisů. Juliánovy listy budeme označovat českým termínem *dopisy* tak, jak s tím započal V. Prach při překladu vybraných Juliánových děl do češtiny.

Pro výběr dalších autorů bude zásadní kritérium toho, aby pocházeli ze stejného období jako císař Julián a buď s ním přišli do přímého kontaktu (Řehoř z Nazianzu, Libanius), nebo s ním alespoň teoreticky do kontaktu přijít mohli (Ammianus Marcellinus, Jeroným, Eutropius a Festus). Zároveň jsme při výběru dbali na to, aby byli zastoupeni autoři křesťanští (Řehoř z Nazianzu, Jeroným) i pohanští (Ammianus Marcellinus, Libanius, Eutropius a Festus). V této práci tak budeme pracovat s do češtiny přeloženými *Dějiny* historika Ammiana Marcellina, *Souhrnným pojednáním od založení Města* historika Eutropia a *Souhrnným pojednáním* historika Rufia Festa. Dále se zaměříme i na díla v českém prostředí ne příliš známá. Jedná se o *Kroniku* sv. Jeronýma, dvě útočné řeči proti císaři Juliánovi, jejichž autorem je církevní otec Řehoř z Nazianzu, a *Pohřební řeč na císaře Juliána* pohanského autora Libania.

² WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., London: William Heinemann 1913. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., London: William Heinemann 1913. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., London: William Heinemann 1923.

Podobné uchopení Juliána a jeho vztahu ke křesťanství učinil například Willis Nevins, který shromáždil argumenty císaře Juliána proti křesťanství v díle *The Arguments of the Emperor Julian against the Christians*. Tato kniha však pochází z roku 1873, její autor se hned v předmluvě hlásí ke katolicismu a uvádí, že text *Proti Galilejským* vydává proto, aby ukázal slabiny v Juliánově psaní.³ Nevins navíc ještě v roce vydání tohoto díla píše, že Julián na smrtelné posteli vykřikl onu dlouho tradovanou větu o vítězství Ježíše Krista. Udává podobu: „*Nazaretský zvítězil.*“⁴ Z těchto důvodů, a protože se Nevins zaměřil jen na argumenty císaře Juliána, si dovoluujeme tvrdit, že je zde stále prostor pro naše bádání.

Dříve, než však přistoupíme k analýze pramenů, zastavíme se na začátku práce u dobového kontextu. Nejedná se o všeobjímající popis dobových událostí, reflektovat budeme především významné poměry v Římské říši, které se dotýkají císaře Juliána. Stejně tak ani Juliánův životopis zpracovaný v této práci není vyčerpávající. O to se již postarali Juliánovi životopisci, z jejichž práce čerpáme. Pro snazší orientaci v Konstantinovské dynastii pak přikládáme v Příloze č. 1 životopis Juliánovy rodiny.

Vzhledem k tomu, že v práci často operujeme s termínem pohanství a tento pojem má v současné době mnoho různých konotací, považujeme za vhodné uvést na pravou míru, v jakém významu je termín pohanství používán v rámci této práce. Oxfordský slovník definuje pohanství jako „*náboženství jiné než jedno z hlavních světových náboženství, konkrétně nekřesťanská a předkřesťanská náboženství.*“⁵ Proto, není-li uvedeno jinak, termín pohanství v této práci zastupuje všechny nekřesťanské řecko-římské polyteistické kulty, které se ve čtvrtém století objevovaly na území Římské říše.

³ Srov. NEVINS Willis, *The Arguments of the Emperor Julian against the Christians, translated from the Greek fragments preserved by Cyril bishop of Alexandria. To which are added extracts from the other works of Julian, relative to the Christians*, London: Williams and Norgate 1873, s. vii–viii.

⁴ „*The Nazarene hath conquered.*“ Cit. Nevins Willis, *The Arguments of the Emperor Julian against the Christians...*, s. xv.

⁵ „*A religion other than one of the main world religions, specifically a non-Christian or pre-Christian religion.*“ Cit. *Paganism*. In: *Oxford Living Dictionaries*, Oxford University Press 2018. [Dostupné online z <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/paganism>>. Citováno 21. ledna 2018.]

1 Historický kontext

Čtvrté století bylo pro Římskou říši obdobím změn. Římská říše se potýkala nejen s problémy vnitřními, mezi které můžeme řadit i soupeření mezi křesťanstvím a pohanstvím, ale i s vnějšími, protože hranice říše byly drancovány nájezdy barbarských kmenů, které se daly do pohybu a migrovaly po celé Evropě.

1.1 Politická situace

Období Římské říše, kterému se v této práci budeme věnovat, je nazýváno *dominát* a přetrvávalo od 3. do 5. století. Je to doba, kdy měl císař neomezenou moc – zákonodárnou, soudnickou i administrativní, a byl vrchním velitelem vojsk. Na začátku *dominátu* byla říše rozdělena na čtyři *praefektury* – Galskou, Italskou, Illyrskou a Oriens. V čele každé z nich stál *praefectus praetorio*, což byl původně titul velitele císařovy osobní stráže, nyní to však byl titul úřednický.⁶

Zavedením nového nástupnického systému nazývaného *tetrarchie*, tedy vláda čtyř, chtěl císař Dioklecián (284–305) zabránit bojům mezi císaři a jejich častému střídání a zlepšit obranu říše před barbary. Dioklecián a Maximián užívali titul *augustus* (=vznešený) a oba měli svého spoluvladaře a nástupce s titulem *caesar*. Všichni čtyři vystupovali jako jedna autorita. Tento systém vlády nevydržel dlouho a rozpadl se o pár let později, když si Konstantin I. (306–337) uzurpoval moc nad celou říší. Pozůstatkem *tetrarchie* tak ve čtvrtém století byly pouze císařské tituly, kdy svrchovaný císař užíval titul *augustus* a jemu podřízený(i), služebně mladší císař(ové) bez zákonodárné moci užíval(i) titul *caesar*.⁷

1.1.1 „Stěhování národů“ a barbarské nájezdy

Nejdelší hranici (*limes romanus*) měla Římská říše s Germánskými kmeny na západě svého území. První konflikty mezi Římany a barbary se objevily před přelomem letopočtu, kdy se římská hranice posunula k Rýnu a Dunaji, ale ke kontaktům mezi Germány a Římany docházelo už za vlády Julia Caesara. Boje zde s různou intenzitou přetrvávaly, střídány občas

⁶ KUCHARSKÝ Pavel, *Dominát*. In: *Slovník antické kultury*, Praha: Nakladatelství SVOBODA 1974, s. 168. PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1979, s. 898–899. BEDNAŘIKOVÁ Jarmila, *Stěhování národů*, Praha: Vyšehrad, 2013, s. 11–17. BURIAN Jan, *Cesty starověkých civilizací*, Praha: Práce 1973, s. 217–219.

⁷ PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, s. 901–904. KUCHARSKÝ Pavel, *Tetrarchie*. In: *Slovník antické kultury*, s. 604. KUCHARSKÝ Pavel, *Dominát*, s. 168. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, Praha: Vyšehrad 2000, s. 32–56. BARCELÓ Pedro, *Diocletian*. In: CLAUSS Manfred (ed.), *Die römischen Kaiser*, München: C. H. Beck 2001, s. 260. BEDNAŘIKOVÁ Jarmila, *Stěhování národů*, s. 11–19. BURIAN Jan, *Cesty starověkých civilizací*, s. 217–219.

diplomatickými jednáními. Ve třetím století pak došlo k prolomení římské obrany a do římské armády byli přijímáni i Germáni, kteří se začali postupně usazovat na římském území.⁸

Jak píše Stanislav Doležal, označení Germánských kmenů jednotným názvem je problematické. Z římských pramenů víme, že s výjimkou snad jediného galského kmene, žádný z těchto kmenů, které dnes souhrnně označujeme jako Germány, původní latinské označení *Germani* nepoužíval. Stejně tak je tomu i v řecké literatuře. Řečtí autoři pojem *Germani* spíše nepoužívali a Rýnské Germány označovali jako Kelty a Dunajské Germány jako Skythy. Nutno ještě podotknout, že tyto kmeny k sobě navzájem nic nepoutalo, právě naopak; i mezi nimi navzájem docházelo k častým bojům. Spolu s nimi pak na Římskou říši útočily ještě negermánské kmeny pocházející např. z oblastí kolem Černého moře.⁹

Jedním z nejvýraznějších kmenů, které přicházely do interakce s Římskou říší, byli **Gótové**. V pozdní antice přestávali být Gótové postupně zahraničněpolitickou záležitostí, ale svým pronikáním do Římské říše se stali závažnou vnitropolitickou otázkou. Gótové ve 3. století pořádali destruktivní vpády na území Římské říše. V 70. letech 3. století získali Římané kontrolu nad hranicemi, včetně převahy nad Góty a ostatními Germánskými kmeny. V průběhu 4. století byly pak vzájemné vztahy především mírového charakteru – Římská říše byla stabilní a Germáni respektovali *limes* vytyčené na Rýně. To vedlo k postupnému zeslabování rozdílů mezi Římskou říší a Góty, až byly nakonec ve 4. století skupiny Gótů, které se snažily o asimilaci, začleněny do struktur říše. Kromě toho Gótové přijímali křesťanství nejen zásluhou Wulfily. Když pak na konci 4. století do východní Evropy vpadli Hunové, přiměli k pohybu nesčetné barbarské kmeny, což dnes označujeme jako „stěhování národů“,¹⁰ které mělo za následek nové uspořádání Evropy. Další skupiny Gótů se kvůli vlastnímu bezpečí rozhodly požádat Římany o azyl. Po bitvě u Hadrianopole (378) získali Gótové status římských spojenců a osvobození od daní žili mimo římské zákony, ale na území říše. Gótské vědomí vlastní etnické příslušnosti však navzdory snahám Římanů nevytizelo, a

⁸ DOLEŽAL Stanislav, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.–5. století n. l.*, Praha: Karolinum 2008, s. 31–32. BUCHVALDEK Miroslav (a kol.), *Dějiny pravěké Evropy*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 184–189. WOLTERS Reinhard, *Římané v Germánii*, Praha: Vyšehrad 2002, s. 22–43. PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, s. 876–877. Více a podrobněji k tématu viz např. WOLTERS Reinhard, *Římané v Germánii*. DOLEŽAL Stanislav, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.–5. století n. l.* TODD Malcom, *Germáni*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.

⁹ DOLEŽAL Stanislav, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.–5. století n. l.*, s. 31–32. BUCHVALDEK Miroslav (a kol.), *Dějiny pravěké Evropy*, s. 189–203. PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, s. 875–887.

¹⁰ O správnosti tohoto označení by se dalo polemizovat a někteří historikové jej považují za nevhodné. Jelikož však „stěhování národů“ není primárním tématem této práce, budeme se držet zažitého označení. Ke „stěhování národů“ viz např. BUCHVALDEK Miroslav (a kol.), *Dějiny pravěké Evropy*, s. 204–214.

oni začali usilovat o nezávislost a založení vlastního státu, což se jim povedlo v roce 418 v Aquitánii.¹¹

1.1.2 Válka s Persií

Za vlády císaře Diokleciána, v období tetrarchie, zaútočil na Římskou říši perský panovník Narses z rodu Sásánovců. Stalo se tak roku 296. Dioklecián byl v té době zaneprázdněn vzpourou v Egyptě, proto na východ poslal nejprve caesara Galeria. Po překročení řeky Eufrat však Galerius utrpěl porážku a ztratil celou Mezopotámii. Poté, co na pomoc vyrazil Dioklecián, se jim podařilo Narsa porazit. Ačkoliv chtěl Galerius ve válce pokračovat, Dioklecián rozhodl ve prospěch mírového řešení.¹²

Po několika nepříliš úspěšných perských panovnících se vlády ujal Šápúr II., který byl korunován králem ještě před svým narozením. Od roku 338 až do své smrti vedl Šápúr II. válku proti Římské říši, jelikož se snažil obnovit dřívější rozsah Perské říše. Válka povětšinou probíhala tak, že Peršané na jaře útočili na sousedící římské provincie a snažili se obsadit významná místa, např. pevnost Nisibis. Jelikož při střetech s římskou armádou nedosahovali Peršané vítězství, začali využívat situace, kdy byla Římská říše oslabena germánským útoky na západě. V létě 359 situace vyvrcholila a Šápúr s Konstantiem sváděli boj o Amidu. Někdy v této době využil Konstantius situace a pokusil se povolát z Galie vojenské jednotky svého caesara Juliána. Ačkoliv vojsko v Galii odmítlo i přes Juliánovy výzvy vyrazit do Persie, utrpěli Peršané velké ztráty a museli se před zimou stáhnout zpět.¹³

Po krátkém období klidu, kdy k bojům docházelo jen zřídka, se k moci dostal císař Julián, který odmítl Šápúrovu nabídku míru a 5. března 363 vyrazil i s vojskem do Persie. Peršané se neodvažovali armádě postavit přímo a zpomalovali ji menšími přepadeními a poškozováním zavodňovacích stok, takže se vojsko muselo brodit vodou. Vrcholem tažení byla porážka

¹¹ DOLEŽAL Stanislav, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.–5. století n. l.*, s. 10–12. FRÖHLICH Roland, *Dva tisíce let dějin církve*, Praha: Vyšehrad 1999, s. 60–63. BUCHVALDEK Miroslav (a kol.), *Dějiny pravěké Evropy*, s. 204–214.

¹² KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, Praha: Orbis 1997, s. 157–158. GRANT Michael, *Římští císařové*, Praha: BB art 2002, s. 237–240. BARCELÓ Pedro, *Diocletian*, 264.

¹³ AMMIANUS MARCELINUS [=AM], *Soumrak římské říše*, XXV, 3. In: AMMIANUS MARCELINUS, *Soumrak římské říše*, Praha: Odeon, 1975. ZOSIMOS [=Zos.], *Stesky posledního Římana*, III, 28–29, Praha: Odeon 1983. KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, s. 158–162. WIESEHÖFER Josef, *Říše Sásánovců a její sousedé*. In: LEHMANN Gustav Adolf, SCHMIDT-GLINZER Helwig (eds.), *Dějiny světa*, 2, Praha: Vyšehrad 2012, s. 271. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 261–265. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, München: Georg G. W. Callwey 1940, s. 189–194. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*. In: CLAUSS Manfred (ed.), *Die römischen Kaiser*, s. 336–337. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské, Římské války V.*, Třebíč: Akcent 2016, s. 250–252.

Peršanů u Ktésifónu 27. května, ale Římané do města nevstoupili. Peršané jim vyplnili tábor a po dalších špatných zprávách vyrazil Julián zpátky, načež byl o měsíc později zabit.¹⁴

Vojsko následně povolalo císařem Joviána, který sice Peršany v následující bitvě porazil, ale hlad hrozící vojsku ho přiměl vyjednat s Peršany třicetiletý mír.¹⁵

1.2 Náboženská situace

Na území Římské říše se po přelomu letopočtu setkávala tři různá náboženství – pohanství se svými rozličnými kulty, židovství a křesťanství. V rámci kultovních i světonázorových odlišností mezi nimi docházelo ke konfliktním interakcím.

1.2.1 Křesťanství

V prvních třech stoletích našeho letopočtu bylo křesťanství náboženstvím ze strany císařů nepovolené a netolerované a v různých fázích ve větší či menší míře pronásledované a perzekuované. Přesto se křesťanství dále rozmáhalo, na což jako první – odlišně od svých předchůdců – zareagoval císař Galerius. Ten 30. dubna 311 vydal v Nikomedii společně se svými spoluvládci Konstantinem I. Velikým a Liciniem toleranční edikt, kterým učinil z křesťanství povolené náboženství (*religio licita*) a postavil ho tak na roveň stávajícím kultům. V podobném duchu pokračoval o dva roky později Konstantin I. Veliký, když 13. června 313 vydal tzv. **Milánský edikt**. Tím byla znovu potvrzena platnost předchozího tolerančního ediktu a Konstantinovým novým výnosem bylo nařízeno začít s ohledem na ostatní kulty alespoň částečně napravovat škody, které křesťanství vznikly za dob pronásledování. Ačkoliv situace nebyla taková, aby se už teď Konstantin mohl přímo postavit pohanským kultům, netajil se svými sympatiemi ke křesťanství a na konci svého života přijal křest.¹⁶

¹⁴ AM, XXIII, 2 – XXV, 5.3. Zos., II, 12–29. KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, s. 162–163. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 123–125. WIESEHÖFER Josef, *Říše Sásánovců a její sousedé*, s. 271. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, s. 252–266. Podrobněji viz dále 2.7 *Tažení do Persie a Juliánova smrt*.

¹⁵ AM, XXV, 7. KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, s. 163. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 274–275. WIESEHÖFER Josef, *Říše Sásánovců a její sousedé*, s. 271. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, 266. CURRAN John, *From Jovian to Theodosius*. In: CAMERON Averil, GARNSEY Peter (eds.), *The Cambridge ancient history*, vol. XIII, Cambridge: Cambridge University Press 1998, s. 78–80.

¹⁶ CLAUSS Manfred, *Konstantin Veliký*, Praha: Vyšehrad 2005, s. 29; 49–50. BURIAN Jan, *Římské impérium: Vrchol a proměny antické civilizace*, Praha: Svoboda-Libertas 1994, s. 163–195. GRANT Michael, *Dějiny antického Říma*, Praha: BB art 1999, s. 342. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 47–91. GIBBON Edward, *Úpadek a pád římské říše*, Praha: Odeon 1983, s. 120–121. PIETRI Charles, *Christianisierung der kaiserlichen Repräsentation, der staatlichen Gesetzgebung und der römischen Gesellschaft*. In: PIETRI Charles, PIETRI Luce (eds.), *Die Geschichte des Christentums*, Band 2, Freiburg: Herder 1996, s. 205–216. JOHNSON Paul, *Dějiny křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999, s. 65–68. FRÖHLICH Roland, *Dva tisíce let dějin církve*, s. 56–59. CAMERON Averil, *Pozdní antika*. In: HARRIES Richard, MAYR-HARTING Henry (eds.), *Dva tisíce let křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2010, s. 25–40. PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, s. 905–908.

Křesťanství se tak dostalo do pozice, ve které už nemuselo bojovat a vlastní přežití, ale mohlo se začít šířit¹⁷ a soustředit na otázky uvnitř církve, ovšem často za intervence státu. Největší rozkol uvnitř křesťanské církve způsobil alexandrijský presbyter **Arius**.¹⁸ Jeho učení, **arianismus**, je takové vyhocení subordinacianismu, které zredukovalo Syna na pouhého prvního tvora a tvrdí, že existovala doba, kdy neexistoval Syn. Učení Aria lze shrnout těmito tezemi: „*Slovo není souvěčné s Otcem, bylo stvořeno z ničeho, není Synem Otce v pravém slova smyslu, začalo existovat v závislosti na zcela svobodném rozhodnutí Otce. Slovo je podřízeno změně jak fyzické, tak morální.*“¹⁹ Z toho vyplývá, že v Ariově učení chybí rozlišování plození a stvoření. Arius se očividně snažil co nejvíce vyhranit vůči sabellianismu,²⁰ který byl v Ariově době v Libyi velmi silný, a oddělit Syna od Otce.²¹

Ariánská krize se řešila za intervence císaře Konstantina I. Velikého, který svolal roku 325 **První nicejský koncil**. Ten je označován jako první ekumenický koncil. Ariovo učení bylo na koncilu odsouzeno a víra v Trojici byla definována a určena ve formě vyznání víry (*symbolum*). Bylo tedy ustanoveno Nicejské vyznání víry, které mělo několik antiariánských dodatků – jednorozený Syn je zrozen z Otcovy podstaty, spojení „Bůh z Boha, světlo ze světla“ odkazuje na to, že toto plození není materiální, a Syn je „soudopstatný s Otcem“ (*homoussion tó Patri*). Císař prohlásil, že kdo z biskupů na koncilu vyznání víry v této podobě nepodepíše, bude zbaven stolce a poslán do vyhnanství. Jen tři biskupové, včetně Aria, se odmítli podříditi. Kromě ariánské krize byli předmětem projednávání Nicejského koncilu spor o datum slavení Velikonoc a otázky týkající se církevních struktur, kléru, pokání, liturgických předpisů a opětovného přijímání schizmatiků a heretiků. Navzdory oficiálnímu odsouzení arianismu tato hereze v církvi přetrvávala v různé síle ještě několik století, často se k ariánství hlásil i právě vládnoucí císař. Jedním z důkazů bojů mezi ariánstvím a příznivci Nicejského

¹⁷ K šíření křesťanství v době pozdní Římské říše viz např. IVANOV Sergej A., *Byzantské misie aneb Je možné udělat z „barbara“ křesťana?*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2012, s. 33–60.

¹⁸ Arius (256–336) se pravděpodobně narodil v Libyi. Jeho učitelem byl – a Arius se k němu hlásil – Lukianos (asi 240/250–312) vedoucí antiochijskou školu v Origenově duchu. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Jako v nebi, tak i na zemi*, Kostelní Vydří: Krysta OP, Karmelitánské nakladatelství 2010, s. 272–273.

¹⁹ Cit. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Praha – Kostelní Vydří: Krysta OP, Karmelitánské nakladatelství 2010, s. 147–148.

²⁰ Sabellianismus je formou monarchianismu a identifikuje Otce se Synem. Jeho představitel Sabellius byl exkomunikován papežem Kalixtem, který tak odmítl celou tuto heretickou nauku. Srov. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Jako v nebi, tak i na zemi*, s. 236–240.

²¹ POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Jako v nebi, tak i na zemi*, s. 236, 271–283. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 147–153. PIETRI Charles, MARKSCHIES Christoph, *Theologische Diskussionen zur Zeit Konstantins: Arius, der „arianische Streit“ un das Konzil von Nizäa, die nachnizänischen Auseinandersetzungen bis 337*. In: PIETRI Charles, PIETRI Luce (eds.), *Die Geschichte des Christentums*, Band 2, s. 291–294.

koncilu je osoba alexandrijského patriarchy sv. Atanáše, který byl za své protiariánské názory několikrát poslán do vyhnanství a zase povoláván zpět.²²

Atanáš byl vysvěcen na biskupa 8. června 328²³ a byl zvolen patriarchou v Alexandrii po smrti patriarchy Alexandra z Alexandrie. V důsledku svého silně protiariánského vystupování Atanáš několikrát pobýval v exilu, nebo se skrýval – během vlády Konstantina, Konstantia, Juliána a později ještě za vlády Valense. Jelikož mnozí měli problém uznat Atanáše jako alexandrijského biskupa, zvolili jeho odpůrci v roce 339 vzdorobiskupem Řehoře z Kappadokie a vyhnali Atanáše. Toto – jedno z mnoha – vyhnanství zrušil císař Konstans, nicméně brzy se Atanáš musel skrývat kvůli císaři Konstantiovi. Po Konstantiově smrti se Atanáš opět vrátil do Alexandrie, když císař Julián udělil amnestii neariánským duchovním, ale nedlouho poté byl stejným císařem opět vyhnán. Atanášovo vyhnanství bylo za prvé Juliánovou reakcí na Atanášovo úspěšné působení, ale za druhé také odpověď na nepokoje, které v Alexandrii vyvolali příznivci soupeřících biskupů po smrti Řehoře z Kappadokie 24. prosince 361. 24. října 362 opustil Atanáš na rozkaz císaře Juliána Alexandrii a vrátil se až po jeho smrti za vlády císaře Joviána.²⁴

Synové Konstantina I. Velikého – Konstantin II., Konstantius II. a Konstans – pokračovali v náboženské politice svého otce a podporovali křesťanství. Teprve za vlády císaře Juliána, synovce Konstantina I. Velikého, došlo ke krátké epizodě, které se v této práci budeme dále věnovat, kdy bylo pohanství opět stavěno nad křesťanství. Za vlády Joviána, Juliánova nástupce, se však situace obrátila ku prospěchu křesťanství, což nakonec v roce 380 vyvrcholilo **Theodosiovým ediktem**, který ustanovil křesťanství podle Nicejského vyznání státním náboženstvím.²⁵

²² POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Jako v nebi, tak i na zemi*, s. 236, 271–283. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 147–153. PIETRI Charles, MARKSCHIES Christoph, *Theologische Diskussionen zur Zeit Konstantins: Arius, der „arianische Streit“ un das Konzil von Nizäa, die nachnizänischen Auseinandersetzungen bis 337*, s. 304–317. DROBNER Hubertus R., *Patrologie: Úvod do studia starokřesťanské literatury*, Praha: OIKOYMENH 2011, s. 260–261; 312–324. JEDIN Hubert, *Malé dějiny koncilů*, Praha: Česká katolická Charita 1990, s. 13–16. MACCULLOCH Diarmaid, *A History of Christianity*, London: Penguin Books 2010, s. 211–215. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxix.

²³ Wright uvádí, že to bylo v roce 326. Nicméně podle Drobnera a Jedina byl Atanáš vysvěcen až po smrti předchozího patriarchy Alexandra, což bylo v roce 328. Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxxix. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 320. JEDIN Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte*, Band II/2., Freiburg: Herder, 1985, s. 31.

²⁴ WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxix. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 260–261; 320–324. JULIAN, *24 To the Alexandrians, an Edict*, s. 74–77.

²⁵ ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 92–174. PIETRI Charles, *Die Erfolge: Unterdrückung des Heidentums und Sieg des Staatskirchentums*. In: PIETRI Charles, PIETRI Luce (eds.), *Die Geschichte des Christentums*, Band 2, s. 462–478. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 246–295. CLAUSS Manfred, *Konstantin I.* In: CLAUSS Manfred (ed.), *Die römischen Kaiser*, s. 282–395. CLAUSS Manfred, *Konstantin Veliký*, s. 78–89. PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, s. 905–913. BURIAN Jan, *Cesty starověkých civilizací*, s. 219–222.

1.2.2 Pohanské kultury

Helénismus označuje období řecké kultury od výbojů Alexandra Makedonského (356–323 př. Kr.), který chtěl sjednotit národy řeckým jazykem a kulturou, po připojení Egypta k Římské říši roku 30 př. Kr. Ačkoliv toto vymezení helénské epochy pochází až z novější doby od J. G. Droysena, sami Řekové se v klasickém období nazývali Helény. Během éry helénismu dosahovali Řekové velkých úspěchů v oblasti vědy, především co se týče matematiky, astronomie, biologie a medicíny. Velkou roli zde hrála také filozofie, jejíž rozmach společně se zánikem městských států měl vliv na postupné vymizení klasických náboženských kultů, které filozofie nahradila. Přežívaly jen jednoduché kultury na venkově.²⁶

Římské náboženství z části vychází z náboženství Etrusků a Řeků, později byly uctívány i perské, maloasijské a egyptské kultury. Veřejné obřady měl v rukou stát, soukromé obřady se konaly v rodinném kruhu. Bohové zde zastávali určité funkce a docházelo i ke zbožšťování císařů, často už za jejich života. Římské náboženství nemá závaznou literaturu kromě věšteckých příruček pro výklad viděných a slyšených znameních. Významnou roli při výkladu věsteb hrály haruspicie, věštění z vnitřností oběti.²⁷

Z počátku Římané neměli tak vypracovaný pantheon jako Řekové a římscí bohové měli své protějšky v řeckých bozích. Ústřední trojici tvořil v římském náboženství Jupiter, Mars a Quirinus, doplňoval je pak bůh počátku Janus a ochránkyně města Vesta. Na základě etruských vlivů pak původní trojici nahradila trojice Jupiter, Juno a Minerva. Kromě těchto bohů uctívali Římané několik set dalších bohů, z nichž žádný nebyl zakázaný, ale těšili se různé míře popularity mezi občany. Dle potřeby se přidávala nová božstva. Například Asklepiův kult se v Římě objevil v letech 293–291 př. Kr. jako reakce na morovou epidemii.²⁸

Římské kultury měly dvě významné pozice. *Rex sacrorum* byl nejvyšší náboženský státní úředník a kněz z řad patricijů volený doživotně. *Pontifex maximus* byl veleknězem, nejvyšším knězem kolegia pontifiků a od doby Julia Caesara tuto funkci plnil císař. *Rex sacrorum* byla

²⁶ BOWKER John (ed.), *The Oxford Dictionary of World Religions*, Oxford – New York: Oxford University Press 1997, s. 421. MARTIN Luther H., *Helénistická náboženství*, Brno: Masarykova univerzita 1997, s. 4–6. HOWATSON M. C. (ed.), *The Oxford Companion to Classical Literature*, Oxford: Oxford University Press 1989, s. 264–267; 480–482.

²⁷ ŠTAMPACH Ivan O., *Přehled religionistiky*, Praha: Portál 2008, s. 69–70. SMITH Clyde Curry, *Starověká náboženství Řecka a Říma*. In: PATRIDGE Christopher (ed.), *Lexikon světových náboženství*, Praha: Slovart 2006, s. 83–88. ELIADE Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II.*, Praha: OIKOYMENH 2013, s. 107–111. ELIADE Mircea, CULIANU Ioan P., *Slovník náboženství*, Praha: Argo 2001, s. 211–214.

²⁸ Srov. ELIADE Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II.*, s. 115–118. ELIADE Mircea, CULIANU Ioan P., *Slovník náboženství*, s. 212–213. ADKINS Lesley, ADKINS Roy A., *Antický Řím*, Praha: Slovart 2012, s. 280–305. SMITH Clyde Curry, *Starověká náboženství Řecka a Říma*, s. 84. Pro přehled římských bohů a bohyň viz ADKINS Lesley, ADKINS Roy A., *Antický Řím*, s. 280–305.

oficiálně vyšší hodnost než *pontifex maximus*, ale prakticky měla nižší politickou a náboženskou autoritu.²⁹

Novoplatonismus³⁰ byla systematická podoba římského náboženství, která se objevila ve 3. stol. po Kr. Jeho zakladatelem byl Plótinos (205–269) a vykladačem Porfyrios (232–305). Jednalo se o návrat k platonismu, do něhož se promítaly prvky stoicismu a učení Pythagora a Aristotela, se snahou o vytvoření všezahrnující filozofie. Novoplatonismus nebyl však jen filozofií, ale objevovaly se v něm prvky náboženství, jelikož se zabýval tím, jak může duše dosáhnout boha. Mezi novoplatonisty patřila mimo jiné i filozofka Hypatia. Éra novoplatonismu skončila v roce 529, kdy nechal císař Justinián I. zavřít filozofické školy v Athénách, protože byly pohanské.³¹

S rozmachem křesťanství začaly původní římské kultury upadat, na venkově pomaleji, až – s většími či menšími zásahy ze strany křesťanů – zanikly úplně. Nicméně tajné obřady a příležitostné oběti přetrvávaly obzvláště v Sýrii a Malé Asii ještě v sedmém století.³²

1.2.3 Židovství

Židé v diaspoře tvořili v období kolem přelomu letopočtu přibližně 10% obyvatel Římské říše a židovské náboženství nebylo v žádném období zakázáno, nicméně jeho postavení bývalo různé. Jako reakce na zhoršenou situaci proběhla tři velká povstání Židů: židovská válka (66–70), povstání v diaspoře (115–117) a Bar Kochbovo povstání (132–135). V době vlády Marka Aurelia (161–180) přejali po Židech roli veřejného nepřítele křesťané a později se Židům začalo dostávat jisté míry tolerance. Křesťané však začínali Židy početně převažovat a tyto dvě skupiny, ačkoliv měly stejný původ, od sebe byly oddělené.³³

Když pak ve čtvrtém století začalo křesťanství svoji pozici posilovat, postavení židovství se začalo zhoršovat. Během vlády Konstantina I. Velikého nebyla situace tak vypjatá, ale za vlády jeho synů, především za Konstantia II., který mimo jiné zakázal smíšené židovsko-křesťanské sňatky, vyvrcholila situace provoláním jistého Patricia židovským králem

²⁹ ŠTAMPACH Ivan O., *Přehled religionistiky*, s. 70. ELIADE Mircea, CULIANU Ioan P., *Slovník náboženství*, s. 211–214. ADKINS Lesley, ADKINS Roy A., *Antický Řím*, s. 277. HOWATSON M. C. (ed.), *The Oxford Companion to Classical Literature*, s. 455–456; 486.

³⁰ Někdy uváděn jako neoplatonismus.

³¹ SMITH Clyde Curry, *Starověká náboženství Řecka a Říma*, s. 87. HOWATSON M. C. (ed.), *The Oxford Companion to Classical Literature*, s. 281–382. ADKINS Lesley, ADDKINS Roy A., *Antický Řím*, s. 388–389.

³² CHADWICK Henry, *Die Kirche in der antiken Welt*, Berlin: Walter de Gruyter 1972, s. 194–196. SMITH Clyde Curry, *Starověká náboženství Řecka a Říma*, s. 88. JOHNSON Paul, *Dějiny křesťanství*, s. 94.

³³ JOSEPHUS FLAVIUS, *Válka židovská*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1965. GRANT Michael, *Židé v římském světě*, Praha: BB art 2003, s. 250–251. BALTRUSCH Ernst, *Řím a židovské války*. In: LEHMANN Gustav Adolf, SCHMIDT-GLINZER Helwig, *Dějiny světa*, 2, s. 254–270. SCHÄFER Peter, *Dějiny Židů v antice: Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*, Praha: Vyšehrad 2003, s. 119–154. KOVAŘÍK Jiří, *Legie Římského impéria, Římské války IV.*, Třebíč: Akcent 2012, s. 265–237. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 105–110.

v Palestině. Císař Julián, který se postavil proti křesťanství, sice Židům přislíbil svolení znovuvybudovat jeruzalémský chrám, k tomu ovšem nakonec nedošlo, jeho sympatie s židovstvím navíc zřejmě nebyly upřímné.³⁴

Po rozpadu Římské říše byli křesťanští autoři orientováni silně protižidovsky. To samé platilo i pro křesťanské císaře Theodosia I. a Theodosia II. a jejich edikty omezující židovskou svobodu, nicméně křesťanské útoky na synagogy neschvalovali a výslovně je zakazovali. Theodosiův kodex (438) obsahoval mnoho opatření proti Židům, ale přinejmenším uznal jejich právo na život a omezenou existenci.³⁵

³⁴ GRANT Michael, *Židé v římském světě*, s. 268–269. SCHÄFER Peter, *Dějiny Židů v antice: Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*, s. 167–176. BALTRUSCH Ernst, *Řím a židovské války*, s. 269–270.

³⁵ GRANT Michael, *Židé v římském světě*, s. 269–272. SCHÄFER Peter, *Dějiny Židů v antice: Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*, s. 176–179.

2 Flavius Claudius Julianus

2.1 Datum a místo narození

Budoucí císař Julián, který do dějin vstoupil jako Julián Apostata, celým jménem Flavius Claudius Julianus,³⁶ se narodil v Konstantinopoli (dnešní Istanbul) pravděpodobně v posledním dubnovém týdnu nebo v prvních třech týdnech měsíce května v roce 332.³⁷ Zprávu o Juliánově narození a jeho rodičích přináší historik Ammianus Marcellinus:

„Narodil se v Konstantinopoli a již v dětství osiřel, ztrativ svého otce Constantia, jež po úmrtí bratra Constantina pohltila spolu s mnoha jinými lidmi vřava podnícená následníky trůnu, i svou matku Basilinu, vznešenou již po svých předcích.“³⁸

Juliánovým otcem byl Julius Konstantius, nevlastní bratr Konstantina I. Velikého a syn Konstantia Chlora. Jeho matka Basilina, dcera egyptského správce Julia Juliana, zemřela několik měsíců po Juliánově narození. Ani jeho otec nežil příliš dlouho, Julius Konstantius byl zavražděn, stejně jako většina dalších Juliánových příbuzných, pro smrti Konstantina I. Velikého.³⁹

Julián měl minimálně tři starší sourozence (dva bratry a sestru) z otcova prvního manželství s Gallou. Jméno nejstaršího bratra se nezachovalo, nicméně víme, že zemřel během masakru v roce 337, při kterém se spolu s otcem Juliem Konstantiem snažili bojovat

³⁶ Někdy bývá uváděna varianta jména Flavius Claudius Julianus. V české literatuře se pak lze většinou setkat se jmény Julián, Julian, Iulian, Iulianus, Julianus, často s přídomkem Apostata nebo Odpadlík.

³⁷ Na datu Juliánova narození se jednotliví autoři neshodují. Zde uvedené úzké období stanovil Frank D. Gillard na základně zevrubné analýzy primárních dokumentů a následných propočtů, proto se k němu v této práci přikláníme. Srov. GILLARD Frank D., *The Birth Date of Julian the Apostate*. In: *California Studies in Classical Antiquity*, Vol. 4, 1971, s. 147–151. Ostatní autoři nebývají tak podrobní a uvádějí pouze letopočet. Pro rok 331 jako datum Juliánova narození se přiklání např. SEECK Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band IV, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung 1921, s. 205. SMITH Rowland, *Julian's god*, London – New York: Routledge 1995, s. 1. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 16–17. BAYNES Norman H., *The early life of Julian the Apostate*. In: *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 45, part 2, 1925, s. 252. Rok 332 jako Juliánovo datum narození pak uvádí např. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 270. RAFFALT Reinhard, *Velcí římscí císařové*, Praha: NS Svoboda 2001, s. 236. ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism: An Intellectual Biography*, Oxford: Clarendon Press 1981, s. v. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*. In: PIETRI Charles, PIETRI Luce (eds.), *Die Geschichte des Christentums*, Band 2, s. 397. Někteří autoři pak uvádějí oba dva roky bez jasného příklonu k jedné variantě, popř. s upozorněním na nevyjasněnost tématu. Srov. např. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 334. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches. Konzept und Vorbilder*, Münster: Aschendorff 2013, s. 17–18.

³⁸ Cit. AM, XXV, 3.23.

³⁹ IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 3. In: BORECKÝ Bořivoj (ed.), *O vlastním osudu*, Praha: Odeon 1973, 101–118. AM XXV, 3, 23. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 270. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 15–16. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 17–18. SEECK Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band IV, s. 106. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. vii. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 334. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 397.

s útočícími vojáky. Ani jméno Juliánovy nevlastní sestry není známo.⁴⁰ Byla provdána za Konstantia II. a zemřela brzy. Druhým Juliánovým bratrem byl Gallus, narozený v roce 326, který byl spolu s ním během masakru ušetřen a o němž bude průběžně pojednáváno dále.⁴¹

2.2 Vyvraždění příbuzných

Kdy přesně se masakr, při kterém kromě jiných zemřel i Juliánův otec, udál, není s jistotou známé. Konstantin I. Veliký zemřel 22. května 337 a k masakru s největší pravděpodobností došlo ve druhé polovině roku 337, konkrétně nejspíš v září, jelikož 9. září byli všichni tři žijící synové Konstantina I. Velikého – Konstantin II., Konstantius II. a Konstans – prohlášeni augusty.⁴²

Ammianus Marcellinus označuje na jednom místě za viníky masakru „*následníky trůnu*“⁴³ a na jiném místě jmenuje přímo císaře Konstantia II., když ve výčtu jeho vlastností píše:

*„V ostatních věcech ho sice lze přirovnávat k průměrným císařům, ale shledal-li nějaký klamný nebo nějaký bezvýznamný náznak toho, že někdo usiluje o vládu, uplatňoval jeho nekonečným vyšetřováním zároveň právo i bezpráví a překonával snadno nelidskost Caligulovu, Domitianovu i Commodovu, jejichž ukrutnost napodobil hned na počátku své vlády, když dal z kořene vyhubit všechny, kdo s ním byli pokrevně a rodově spřízněni.“*⁴⁴

Podobně i sám Julián viní ve svých spisech z masakru Konstantia II.⁴⁵ Pro popis této události nicméně neexistují žádné soudobé zdroje, které by přímo popisovaly masakr Konstantinovské dynastie, tudíž ani není jisté, kdo přesně útok nařídil – zda to byl Konstantius II. a jeho bratři, jak píše Ammianus, Eutropius a Zosimos, nebo zda se vzbouřily

⁴⁰ Wright uvádí, že se pravděpodobně jmenovala Galla. Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. vii.

⁴¹ IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 3. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 19. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 17–18. SEECK Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band IV, s. 106. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. vii.

⁴² Datum masakru členů královské rodiny však nelze stanovit s určitostí. Například Norman H. Baynes připouští, že k události mohlo dojít i velmi brzy na začátku roku 338. Srov. BAYNES Norman H., *The early life of Julian the Apostate*, s. 252. K druhé polovině roku 337 jakožto datu masakru členů císařské rodiny se přiklání ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism*, s. 13–14. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 270. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 1. JEDIN Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte*, Band II/2., s. 34; 53. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 21–23. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 93–94.

⁴³ Srov. AM, XXV, 3.23.

⁴⁴ Cit. AM, XXX, 16.8.

⁴⁵ IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 3.

vojenské jednotky a císařům byla odpovědnost za útok připsána až později.⁴⁶ Informace pocházejí z náznaků a pověstí, na jejichž základě nelze rekonstruovat přesný průběh událostí. Chybějící prameny znemožňují vysvětlit, zda byla tato násilná akce součástí většího vojenského, politického nebo náboženského boje. Není ani jisté, že došlo pouze k jednomu masakru, Burgess vyjadřuje domněnku, že mohly být dva.⁴⁷

Při masakru zemřeli všichni mužští potomci Theodory, druhé manželky Konstantia I. Chlora. Po prohlášení Konstantinových synů augusty byli zavražděni jejich bratřenci Dalmatius a Hannibalianus a jejich otec Flavius Dalmatius, nevlastní bratr Konstantina I. Velikého. Z Juliánovy rodiny při masakru zemřel jeho otec Julius Konstantius a starší nevlastní bratr, jehož jméno není známo. Kromě nich byli popraveni Juliánovi čtyři bratřenci, jejichž jména se také nedochovala, a další lidé.⁴⁸

Tedy pěti nebo šestiletý Julián a jeho jedenáctiletý nevlastní bratr Gallus byli při masakru ušetřeni. V případě Juliána mohl za jeho ušetřením stát chlapcův příliš nízký věk, kdy ještě nepředstavoval hrozbu pro nové císaře. Gallus mohl být ušetřen z důvodu nemoci a očekávání jeho brzké smrti, k čemuž se přiklání například Libanius. Další možnost pracuje s variantou, že měl na jejich přežití vliv biskup Eusebius z Nikomedie, který byl příbuzným Juliánovy matky Basiliny.⁴⁹

2.3 Výchova a vzdělání

Po těchto událostech byl Julián i se svým nevlastní bratrem Gallem⁵⁰ svěřen do péče matčiny příbuzných v Nikomedii, kde jej ariánský biskup Eusebius učil Písmu a vzdělával

⁴⁶ Ke vzpouře vojenských jednotek se přiklání např. Josef Češka. Podle něj pak podezření, že útok nařídil Konstantius II. vzniklo tak, že císař v této době pobýval v Konstantinopoli, ale proti masakru nijak nezasáhl. Srov. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 93–94.

⁴⁷ Srov. AM, XXV, 3.23. EUTROPIUS, *Stručný přehled římských dějin od založení Města*, X, 9. In: EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, Praha: Arista – Baset – Maitrea, 2008, s. 39–126. Zos., II, 40. BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*. In: *Dumbarton Oaks Paper*, 62/2008, s. 5. HUNT David, *The successors of Constantine*. In: CAMERON Averil, GARNSEY Peter (eds.), *The Cambridge ancient history*, vol. XIII, s. 3–4.

⁴⁸ Zos., II, 40. BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*. s. 5–51. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 21–23. HUNT David, *The successors of Constantine*, s. 3–4. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, 93–94. Pro lepší orientaci viz Příloha č. 1 v této práci. Úplný seznam lidí popravených během masakru viz BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*, s. 10.

⁴⁹ LIBANIUS, *Funeral Oration upon the Emperor Julian*. In: KING C. W., *Julian the Emperor: Containing Gregory Nazianzen's Two Invectives and Libanius' Monody with Julian's Extant Theosophical works*, London: George Bell and Sons 1888, s. 124–125. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 21–22. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 2. BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*, s. 10. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 397. SEECK Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band IV, s. 106. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 93–94.

⁵⁰ Někteří autoři uvádějí, že Gallus nebyl s Juliánem v Nikomedii u Eusebia, ale byl poslán do Efezu, a společně pak pobývali až v Kappadokii. Srov. BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*, s. 10. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 17–18.

v křesťanském duchu. Tady v Nikomedii se Julián poprvé potkal s křesťanským eunuchem Mardoniem, vychovatelem své matky Basiliny, který ji učil řeckou literaturu. Mardonius měl později vliv na Juliánovo dospívání a z části snad i na jeho odklon od křesťanství. Od něj také Julián přejal lásku k řeckým básníkům a právě Mardonius jej seznámil s řeckou kulturou, kterou nakonec znal více než tu latinskou. Nicméně Bowersock se domnívá, že sám Mardonius byl s největší pravděpodobností křesťan.⁵¹

Když byl Eusebius v roce 339⁵² povolán zpět do Konstantinopole, Julián pravděpodobně cestoval s ním a nějakou dobu se v hlavním městě zdržel.⁵³ V roce 341 Eusebius, tohoto času biskup v Konstantinopoli, zemřel. Císař Konstantius II. měl z Juliánovy přítomnosti v hlavním městě obavy, a proto ho v roce 342 ho poslal nejspíš rovnou z Konstantinopole – opět i s Gallem – do pevnosti Macellum v Kappadokii, která ležela na úpatí hory Argaeus nedaleko Caesarey. Julián se zde setkal s Řehořem z Kappadokie, o němž se několikrát zmiňuje ve svých listech, protože navštěvoval jeho knihovnu, ve které kromě křesťanských spisů byla i klasická literatura. Po celou dobu šesti let, kdy žil Julián v Kappadokii, byl odříznutý od okolního světa a pod přísným dohledem. Četl tady potají řecké klasiky, což v něm pravděpodobně již v této době probudilo zájem o pohanská náboženství.⁵⁴

Když císař Konstantius II. v roce 348 ukončil jejich vyhnanství, mohli se oba bratři vrátit do Konstantinopole. Julián pak studoval zde v hlavním městě a později v Nikomedii, kde se seznámil s učením pohana Libania navzdory tomu, že měl zakázáno navštěvovat jeho přednášky. Během svých dalších cest a studia se Julián dostal do kontaktu s neoplatonisty.⁵⁵

FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 397.

⁵¹ IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 3. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 2. ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism*, s. 14. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 23–29. BAYNES Norman H., *The early life of Julian the Apostate*, s. 252. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 23–24. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 397. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. vii–viii. HUNT David, *Julian*. In: CAMERON Averil, GARNSEY Peter (eds.), *The Cambridge ancient history*, vol. XIII, s. 44–45.

⁵² Norman H. Baynes uvádí, že to bylo přibližně v letech 339–340. Srov. BAYNES Norman H., *The early life of Julian the Apostate*, s. 252.

⁵³ Polymnia Athanassiadi-Fowdenová uvádí, že Julián do Konstantinopole neodjel a zůstal v Nikomedii, kde se teprve v této chvíli během Eusebiovy nepřítomnosti seznámil s eunuchem Mardoniem. Nicméně dále ve svém textu uvádí, že Juliánovi hlavní životopisci (N. H. Baynes, J. Bidez, R. Browning) věří, že Eusebius a Mardonius učili Juliána současně. Srov. ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism*, s. 14–15.

⁵⁴ BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, 29–34. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 2. BAYNES Norman H., *The early life of Julian the Apostate*, s. 252–254. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 25–27; 80–82. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 18–21; 32. HUNT David, *Julian*, s. 44–45. SEECK Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band IV, s. 106–107. JEDIN Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte: Band II/1.*, Freiburg: Herder, 1985, s. 39.

⁵⁵ LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 126–127. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 27. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 2. HUNT David, *Julian*, s. 45–46. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 334–335. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, 42–47. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 21–22.

V roce 350 zemřel poslední Konstantiův bratr Konstans,⁵⁶ protože Konstantin II. zemřel již o deset let dříve.⁵⁷ V této době byl tedy Konstantius II. jediným žijícím synem Konstantina I. Velikého a jmenoval v roce 351 Juliánova bratra Galla caesarem, načež ho poslal na východ říše. Nicméně nedlouho poté, v roce 354, nechal Konstantius II. Galla popravit kvůli podezření ze zrady.⁵⁸

V létě Julián 355 krátce studoval v Athénách a ještě téhož roku jej císař Konstantius II. – zřejmě na popud své ženy, císařovny Eusebie – povolal k sobě do Milána, kde ho 6. listopadu ustanovil caesarem a o několik dní později ho oženil se svou sestrou Helenou, která byla mnohem starší než Julián.⁵⁹ Ze strany Konstantia II. se jednalo o vypočítavý akt z politických a vojenských důvodů, protože potřeboval upevnit pozici dynastie na západě a on a Julián byli v té době posledními žijícími mužskými potomky Konstantinovské dynastie.⁶⁰

2.4 Julián caesarem

Poté, co byl Julián prohlášen caesarem, poslal ho císař hned 1. prosince téhož roku v doprovodu pouhých 360 vojáků do Galie, aby tu Julián zastavil barbarské nájezdy přes řeku Rýn. Konstantius II. však nechal Juliána pod dohledem svých vysokých úředníků, kteří mu pravidelně podávali zprávy o Juliánově činnosti. Konstantius II. údajně dokonce doufal, že Julián přijde během tažení v Galii o život.⁶¹

Z výpovědi Ammiana Marcellina lze usuzovat, že Helena minimálně nějaký čas pobývala v Galii společně s Juliánem a porodila mu zde syna, který však po narození zemřel.⁶²

FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 397–398.

⁵⁶ Srov. GOTTLIEB Gunther, *Constans*. In: CLAUSSE Manfred (ed.), *Die römischen Kaiser*, s. 315.

⁵⁷ Srov. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 259–260.

⁵⁸ AM, XIV. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 4. EUTROPIUS, X, 13. Zos., II, 55. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 100–101. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 2–3. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, 72–76; 108–111. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 334. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 28–31.

⁵⁹ Datum narození Heleny není znám, nicméně její matku Faustu nechal Konstantin I. Veliký popravit v roce 326, z čehož lze usuzovat, že v době sňatku s Juliánem, tehdy třiatdvacetiletým, bylo Heleně nejméně dvacet devět let. K úmrtí Fausty viz např. JEDIN Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte: Band II/1.*, s. 13.

⁶⁰ AM, XV, 8. Zos., III, 1-2. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 5-7. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 131–132. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, 123–146. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 3. GRANT Michael, *Římští císařové*, s. 271. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 335–336. ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism*, s. 52–54. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 33–36. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 24. HUNT David, *Julian*, s. 47–49. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 101–102. CHADWICK Henry, *Die Kirche in der antiken Welt*, s. 177. GIBBON Edward, *Úpadek a pád Římské říše*, s. 126–129. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 398–400.

⁶¹ IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 7. AM, XV, 8. AM, XVI 11, 13. Zos., III, 1. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of the Emperor Julian*, III, s. xi–xii. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 36. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 143–149. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 116. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 399–400.

⁶² AM, XX, 10.19.

Julián se v Galii prokázal jako schopný velitel, který zatlačil Germány na druhou stranu Rýna, dobyl zpátky do římských rukou hraniční města a nechal je opevnit. V roce 357 v bitvě u Argentorata (dnešní Štrasburk)⁶³ porazil Julián Alemany a zajal jejich knížete Chnodomara. Dosáhl tu mnoha dalších vojenských úspěchů a podařilo se mu pozvednout Galii, která před jeho příchodem byla devastována germánskými nájezdy.⁶⁴

Během pobytu v Galii udržoval Julián korespondenci s lidmi jako Maximus, Libanius a Priscus, nicméně většina jeho dochovaných listů vznikala s největší pravděpodobností až během doby, kdy byl augustem. Julián zde ovšem napsal dva panegyriky oslavující císaře Konstantia a jeden císařovnu Eusebii.⁶⁵

2.5 Jmenování augustem a spor s Konstantiem II.

Konstantius II., který do této doby během své vlády odrazil už čtyři pokusy o uzurpaci svého trůnu, byl znepokojen tím, jakých úspěchů Julián v Galii dosáhl navzdory tomu, že sem odjížděl naprosto nezkušený, co se týče vojenských tažení. O tom Ammianus podává zprávu. Uvádí, že císaře „*pálily (...) Julianovy chrabré činy, o nichž se ústy různých národů roznášela neutuchající pověst, hrdě šířící válečnou slávu jeho velkých a lopotných činů...*“⁶⁶ Podle Libania „*chtěl [Konstantius] zničit princovy činy a vzrůstající reputaci.*“⁶⁷ Konstantius II. zrovna vedl tažení proti perskému králi Šápúrovi II., což využil jako záminku, aby vydal rozkaz, že více než polovina Juliánových mužů má vyrazit na východ.⁶⁸

„Těmito a podobnými řečmi byl Constantius rozčilen, a poněvadž se bál, aby se ještě více nerozmáhaly, poslal – prý z popudu praefekta Florentia – tribuna a notaria Decentia, aby odtud ihned odvěkli vojáky pomocných sborů – Heruly, Batavy a Kelty i s Petulanty – a z jiných jednotek vybrali po třech stech mužích a

⁶³ Více k bitvě u Argentorata a její strategii viz GOLDSWORTHY Adrian, *Armáda starého Říma*, Praha: Slovart 2010, s. 201–211. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, s. 230–239.

⁶⁴ AM, XVI–XXI. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 9. EUTROPIUS, X, 14. Zos., 3, 3–8. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, 146–183. ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism*, s. 53–63. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 2–3. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 33–45. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 336. HUNT David, *Julian*, s. 47–56.

⁶⁵ WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xiii. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 183–188. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 3. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, Praha: KLP 2009, s. 668.

⁶⁶ Cit. AM, XX, 4.1.

⁶⁷ „...he wished to blast the prince's actions and growing reputation...“ Cit. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 151.

⁶⁸ AM, XX, 4. EUTROPIUS, X, 15. Zos., III, 8-9. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 189–194. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xiii–xiv. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 46–47. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 336–337. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 3–4. Bowersock uvádí, že si Konstantius mohl vyžádat až dvě třetiny Juliánovy armády v Galii. Srov. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 46.

*poručili jim pospíšit si, aby prý mohli být počátkem jara u armády, jež má vytáhnout proti parthům.*⁶⁹

Velká část Juliánova vojska byli barbaři, kteří nechtěli opustit Galii, své pozemky a rodiny, a vydat se na opačnou stranu říše. Julián, chápaje obavy vojáků, se snažil situaci řešit, nicméně přímo se Konstantiovi nepostavil. Vojsko tou dobou zimovalo v Paříži a Julián odcházející jednotky vybízel, aby si pospíšily při plnění císařova rozkazu a přesunu na východ. Vojsko však povstalo a v únorový večer roku 360 se zbraněmi v rukou obklíčilo císařský palác a začalo Juliána provolávat augustem, což on nechtěl přijmout. Julián vyšel ven až ráno a znovu byl vojskem provolán, proti čemuž protestoval a snažil se s vojáky mluvit. Pod neústupným tlakem byl nucen nakonec souhlasit a „*posazen na pěšácký štít a vyzvednut do výše, byl znovu prohlášen za augusta,*“⁷⁰ završuje Ammianus, ačkoliv on sám zřejmě nebyl přímým účastníkem této události.⁷¹

Konstantius, považující Juliána, za uzurpátora vyrazil následujícího roku s armádou, aby proti Juliánovi zakročil. Na to Julián zareagoval a vyrazil se svou armádou proti Konstantiovi. Julián, jak sám píše ve svém dopise *Athénské radě a lidu*, chtěl mezi sebou a Konstantiem zachovat mír, nepoužíval titul augustus, nýbrž stále jen caesar, a prosil svoje jednotky, aby po Konstantiovi nežádaly víc, než aby zůstal zachovaný stav věcí, tedy že Julián bude vládnout v Galii a Konstantius nad zbytkem říše. Během tažení zemřela Juliánova žena Helena.⁷²

Ke střetu Konstantiových a Juliánových vojáků však nikdy nedošlo, protože 3. listopadu 361 Konstantius zemřel. Ammianus uvádí, že Konstantius „*prý ještě při plném vědomí ustanovil Juliana za svého nástupce*“⁷³ a „*za svého dědice.*“⁷⁴ K Juliánovi zpráva o Konstantiově smrti dorazila na konci měsíce do města Naissus (Niš) a už mu nic nebránilo, aby se chopil moci nad celou říší a 11. prosince 361 triumfálně vstoupil do Konstantinopole již jako augustus.⁷⁵

⁶⁹ Cit. AM, XX, 4.2.

⁷⁰ Cit. AM, XX, 4.17.

⁷¹ AM, XX, 4. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 11. EUTROPIUS, X, 15. ZOS., III, 9. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 151–154. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 195–199. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xiv–xv. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 337. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 4. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 46–49. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 3–4. HUNT David, *Julian*, s. 56–57.

⁷² IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 12. ZOS., III, 10. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 337. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 4. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 199–207. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 52–54. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 106.

⁷³ Cit. AM, XXI, 15.2-3.

⁷⁴ Cit. AM, XXI, 15.5.

⁷⁵ AM, XXI, 15.2-5; XXII, 2.4. ZOS., III, 11. SOZOMEN [=Soz.], *The Ecclesiastical History*, V, 1. In: SCHAFF Philip, WACE Henry (eds.), *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, vol. II, New York: The Christian Literature Company 1890, s. 238–427.

2.6 Julián jediným augustem

Po svém příjezdu do Konstantinopole Julián pohřbil svého předchůdce a jal se upevňovat moc. Některé staré nepřátele z Konstantiova dvora nechal vyšetřovat a odsoudit. Jiné zase shledal užitečnými a přijal je do svých služeb. Zároveň ke svému dvoru přizval své pohanské přátele a podporovatele, kteří mu měli pomoci s restaurací pohanských kultů.⁷⁶

Kdy Julián vnitřně odpadl od křesťanství, nelze přesně říct. Julián sám píše, že si po svém jmenování caesarem mohl vzít ke dvoru jen čtyři vlastní sluhy, dva mladší a dva starší: „*Pouze jeden z těch dvou starších znal můj vztah k bohům a podle možnosti je tajně se mnou uctíval.*“⁷⁷ K Juliánovu odpadnutí od křesťanství tak došlo mnohem dříve, zřejmě někdy mezi dobou jeho vyhnanství v Macellu a pobytem v Nikomedii, kde se seznámil s Libaniem, tedy mezi léty 342–351, nicméně se má za to, že to bylo až ke konci tohoto období, okolo jeho dvacátého roku, a Juliánova konverze byla pozvolná a trvala delší dobu. V roce 361⁷⁸ se Julián ještě zúčastnil v Galii mše na svátek Zjevení Páně. O rok později, po Konstantiově smrti, už ale v Naissu nevyvracel podezření, že odpadl od křesťanství a veřejně obětoval bohům, čímž dal pohanům naději na znovuobnovení kultu. Předtím však mnoho let předstíral, že je stále křesťanem.⁷⁹

4. února 362 vyhlásil Julián náboženskou svobodu v říši a nařídil obnovu pohanských chrámů. Ve stejném roce zakázal křesťanským učitelům přednášet na veřejných školách. Pohané také byli upřednostňováni při dosazování do veřejných úřadů. Kromě toho nechal z armády odstranit *labarum* s Kristovým monogramem a nahradil jej starořímským orlem. Do

ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism*, s. 89. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 208–211. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 61–65. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 4. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 337–338. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 29–30. CHADWICK Henry, *Die Kirche in der antiken Welt*, s. 177–178. DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, München: C. H. Beck 1989, s. 461. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 106. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 4.

⁷⁶ AM, XXII, 3-4. Gregory Nazianzen [=Greg. Naz.], *Oratio* 4, 64. In: KING C. W., *Julian the Emperor: Containing Gregory Nazianzen's Two Invectives and Libanius' Monody with Julian's Extant Theosophical works*, London: George Bell and Sons 1888, s. 1–85. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 4. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 338. HUNT David, *Julian*, s. 60–61. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 222–228. HAHN Johannes, *Julian and his partisans: supporters or critics?*. In: BROWN Peter, TESTA Rita Lizzi (eds.), *Pagans and Christians in the Roman Empire: The Breaking of a Dialogue*, Münster: LIT Verlag 2011, s. 109–120. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 117.

⁷⁷ Cit. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 7.

⁷⁸ Chadwick uvádí, že svátek Zjevení Páně, jehož se Julián ještě naposledy zúčastnil, byl v roce 360. Vzhledem k tomu, že Chadwick Juliánovu účast na této mši považuje za vypočítavou z toho důvodu, aby si císař zajistil podporu křesťanských vojáků při tažení proti Konstantiovi II., domníváme se, že se o odlišný údaj jedná nedopatřením, jelikož Julián byl povolán augustem až v únoru 360, tedy po svátku Zjevení Páně v daném roce. Srov. CHADWICK Henry, *Die Kirche in der antiken Welt*, s. 177–178.

⁷⁹ AM, XXI, 2.4-5. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 7. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 24–29. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 30; 56–62. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 180–189. HUNT David, *Julian*, s. 58. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 101. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 116. BURIAN Jan, *Římské impérium*, s. 188. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 207–218.

římského senátu se pak z jeho iniciativy dočasně vrátila socha bohyně Vítězství. Nicméně, z velké části vlivem křesťanské tradice, se z Juliánovy legislativy zachovalo jen velmi málo a o jeho zákonech máme často informace pouze z nepřímých zdrojů.⁸⁰

Juliánova snaha o obnovu pohanských kultů se však nesetkala s takovým úspěchem, jaký si císař představoval. To lze přičítat několika faktorům. V první řadě se Julián nesnažil restaurovat pohanství v té podobě, ve které existovalo před rozmachem křesťanství, ale chtěl staré kněžství, rituály a chrámy obohatit o nové prvky, často inspirované a v židovském a křesťanském náboženství. Byla to například charitativní činnost, stavba nemocnic, a podobně. Další vliv na Juliánův neúspěch mohl mít také fakt, že některé jeho náboženské názory nebyly slučitelné se světskými potřebami. V neposlední řadě musíme připomenout, že křesťanství už v této době zapustilo hluboké kořeny do struktur v Římské říši a křesťané se tak snadno nechtěli vzdát ani svého majetku, ani privilegií, která ve svém postavení měli.⁸¹

Během Juliánovy vlády konvertovali někteří křesťané (zpět) k pohanství, které císař protěžoval. Dělo se tak podobně, jako když za Juliánových předchůdců konvertovali pohané ke křesťanství, protože vyznávat víru podporovanou císařem pro ně bylo v jistých ohledech výhodnější. Jmenujme například Juliána, bratra Basiliny, matky císaře Juliána, který s císařem Juliánem udržoval korespondenci.⁸² Ten, ač byl původně křesťan, se za vlády svého synovce obrátil k pohanství.⁸³ Podobně od křesťanství k pohanství konvertoval Pegasus, který se stal pohanským knězem a sám císař Julián se ho ve svém *Dopise 19* zastává, jelikož pro některé pohany byl Pegasiusův křesťanský původ problematický.⁸⁴

Dále považujeme za důležité alespoň okrajově zmínit případy mučednictví, které spadají do období Juliánovy vlády a jsou s ním spojovány. Uvědomujeme si, že se jedná o případy poměrně málo zdokumentované, k nimž navíc chybí dobové prameny, autoři píší o Juliánovi se o nich příliš nezmiňují a informace pocházejí především z křesťanské literatury

⁸⁰ *Codex Theodosianus*, XIII, 3.5. [Dostupné online z <<http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/tituli.htm>>]. AM, XXII, 10.7. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xvii–xviii. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 234–247. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 119–120. BURIAN Jan, *Římské impérium*, s. 188–190. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 667.

⁸¹ HAHN Johannes, *Julian and his partisans...*, s. 115–119. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 120. JOHNSON Paul, *Dějiny křesťanství*, s. 76–83. BURIAN Jan, *Římské impérium*, s. 189–190. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 88. Podrobně o Juliánových plánech na znovuoobnovení a pozvednutí pohanských kultů pojednává ve své práci T. Nesselrathová. Srov. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 83–184.

⁸² Dochovaly se dva listy císaře Juliána, které adresuje svému strýci Juliánovi – *Dopis 9* a *Dopis 29*. Srov. JULIAN, *9 To his Uncle Julian*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 26–29. JULIAN, *29 To his Uncle Julian*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 96–105. *Dopis 29* je zahrnut v naší analýze níže, viz 3.2.7 *Dopis 29 – Strýci Juliánovi*.

⁸³ Srov. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 62–63. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. li.

⁸⁴ Srov. JULIAN, *19 To a Priest*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 48–55. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 85. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 119–120.

o svatých. Přeskočit toto téma se nám však nejeví jako vhodné. Jedná se o umučení římských vojáků Jana a Pavla, kterým je na pahorku Caelius v Římě zasvěcená Bazilika svatých Jana a Pavla a kteří byli pravděpodobně popraveni v roce 362. Stalo se to za římského prefekta Aproniana a je velmi nepravděpodobné, že by Julián tou dobou pobýval v Římě. Zprávy o těchto mučednících se liší. Jan a Pavel údajně odmítli jít do války, protože byli křesťané, odmítli sloužit novému císaři, nebo odmítli obětovat pohanským božstvům, nebo naopak vykonávali křesťanský obřad.⁸⁵ Mučednická smrt Jana a Pavla v dílech o Juliánovi hraje nulovou, popř. jen malou roli. J. Bidez Jana a Pavla zmiňuje mezi řeči a označuje je za „*dvě údajné oběti Juliánova pronásledování*.“⁸⁶ Podobný je případ svatého Artemia. Ten byl sťat na příkaz císaře Juliána v roce 362 v Antiochii. V životopisech svatých se uvádí, že to bylo proto, že vyčítal Juliánovi odpadlictví od křesťanství a mučení křesťanských kněží a ničil pohanské chrámy. Nicméně Ammianus Marcellinus a Gibbon uvádějí, že Artemius byl jakožto egyptský prefekt krutý tyran a spolu s ním byl popraven i jistý Gaudentius kvůli pomluvám. Julián se o Artemiovi a jeho útocích proti pohanským chrámům v Alexandrii zmiňuje v *Dopise 21*.⁸⁷

Shrnout, jak Juliánův přístup ke křesťanství během jeho vlády popisují jednotliví autoři, by bylo velmi obtížné, uveďme proto alespoň několik příkladů pro ilustraci. Podle H. R. Drobnera byl Julián ke křesťanství lhostejný a předpokládal, že se křesťanství kvůli své roztržiténosti brzy stane bezvýznamným. Zasahoval prý jen tehdy, když spory ohrožovaly stát. H. Chadwick píše, že Julián vůči křesťanům postupoval násilně jen velmi málo, protože jim nechtěl dávat příležitosti k mučednictví. Stejně se k Juliánovu vztahu ke křesťanství staví i G. W. Bowersock. K tomu ale dodává, že Juliánův pohled na křesťany „*byl od začátku zcela*

⁸⁵ ATTWATER Donald, *Slovník svatých*, Vimperk – Rudná u Prahy: Papyrus – Jeva, 1993, s. 190. SCHAUBER Vera, SCHINDLER Hanns Michael, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1994, s. 316–317. CARNANDET Joanne (ed.), *Acta Sanctorum*, Iunii, tom. VII, Parisiis – Romae: Victorem Palmé 1867, s. 230. BUTLER Alban, *The lives of the primitive fathers, martyrs, and other principal saints, compiled from original monuments, and other authentic records illustrated with the remarks of judicious modern critics and historians*, Vol. VI, London: Thomas Richardson & Sons 1798, s. 399–400. ZELEZNIKAR Alan, *Rome Explorations: The Early Christian Rome Walking Tour*, Victoria: Trafford Publishing 2008, s. 23. BRIGHT Thieleman Janszoon, *The Bloody Theater: Or, Martyrs Mirror of the Defenseless Christians, who Suffered and and Were Put to Death for the Testimony of Jesus, Their Saviour, from the Time of Christ, Until the Year A.D. 1660*, Lancaster: David Miller 1837, s. 121. RAFFALT Reinhard, *Velcí římsští císařové*, s. 236.

⁸⁶ „...zweier angeblicher Opfer der Verfolgungen Julians...“ Cit. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 359.

⁸⁷ AM, XXII, 11.1-4. JULIAN, 21 *The Emperor Julian Caesar, most Mighty Augustus, to the People of Alexandria*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 60–67. GIBBON Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Vol. IV., London: John Murray 1838, s. 39–41. BUTLER Alban, BURNS Paul (eds.), *Butler's Lives of the Saints*, October, Collegeville (Minnesota): Burns & Oates 1997, s. 139–140. BAYNES Norman H., *The Death of Julian the Apostate in a Christian Legend*. In: *The Journal of Roman Studies*, vol. 27, part 1, 1937, s. 27–29.

netolerantní.⁸⁸ V podobné rovině se drží i T. Nesselrathová, podle které chtěl Julián křesťanství nejprve vytlačit na okraj a později eliminovat úplně, nicméně nechtěl se přitom uchýlovat k násilí, ale vedl spíše intelektuální boj, jehož cílem bylo, aby lidé k pohanství konvertovali dobrovolně. R. Smith píše, že Juliánova protikřesťanská politika se stupňovala a je pravděpodobné, že v okamžiku jeho smrti, nebyla říše daleko od pronásledování křesťanů.⁸⁹ V každém případě si Julián od křesťanů za svůj vztah k nim vysloužil přídomek Apostata.⁹⁰

2.7 Tažení do Persie a Juliánova smrt

V květnu nebo červnu 362 započal Julián svoje tažení do Persie a vydal se na východ do Antiochie, kam dorazil 18. července téhož roku. Antiochie byla křesťanské město vzdorující Juliánovým snahám o restauraci pohanství a vztahy mezi místními obyvateli a císařem se snažil urovnávat i Libanius. Když 22. října 362 shořel Apollónův chrám v Daphne (součást Antiochie), Julián toto neštěstí připisal na vrub křesťanům a „nařídil provádět neobyčejně přísné výsledky a zavřít v Antiochii velký kostel.“⁹¹ Julián v reakci na to kromě zavřeného kostela, zabavil liturgické předměty. Podle G. W. Bowersocka je pravděpodobné, že během výsledků došlo i na mučení. V zimě pak Julián v Antiochii napsal svoje dílo *Proti Galilejským*.⁹²

5. března 363 vyrazil Julián se svou armádou do Persie, ačkoliv se mu perský král Šápúr II. snažil nabídnout uzavření míru. Toto tažení označuje Wiemer jako „jednu z největších vojenských operací pozdní antiky.“⁹³ Juliánovi současníci však tuto výpravu kritizovali, jelikož ji považovali za příliš ambiciózní a riskantní. I přes nepříznivá věštecká znamení se Julián rozhodl vyrazit do Persie. Snad se toužil vyrovnat Alexandru Makedonskému, neboť zvolil taktiku podobnou té jeho.⁹⁴ Chtěl tehdy překvapivým útokem, tak jako se mu to dařilo v Galii, zaútočit na Ktésifón, hlavní město tehdejší perské říše. To ovšem v této době bylo již

⁸⁸ „...was utterly intolerant from the start.“ Cit. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 85.

⁸⁹ Srov. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 260–261. CHADWICK Henry, *Die Kirche in der antiken Welt*, s. 178. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 87–88. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 36–42. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 208.

⁹⁰ Greg. Naz., *Oratio* 4, 1. MACCULLOCH Diarmaid, *A History of Christianity*, s. 217. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 125. Velmi negativně se k osobě císaře Juliána vyjadřuje např. křesťanský historik z pátého století Sozomen. Srov. např. Soz., V, 1-5.

⁹¹ Cit. AM, XXII, 13.1.

⁹² Srov. AM, XXII, 13.1-4. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxiii–xxv. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 29–30. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 122–123. HUNT David, *Julian*, s. 67–71. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 292–296.

⁹³ „...eine der größten Militäroperationen der Spätantike...“ Cit. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 340.

⁹⁴ Julián zřejmě v jisté míře Alexandra Makedonského obdivoval, protože se o něm několikrát zmiňuje i ve svých listech. Srov. např. JULIAN, *12 To the Philosopher Maximus*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 30–33. JULIAN, *21 The Emperor Julian Caesar, most Mighty Augustus, to the People of Alexandria*, s. 60–67.

po dvě generace nedobytné a Juliánovi se jeho tažení stalo osudným dřív, než se k městu vůbec přiblížil.⁹⁵

O Juliánově smrti nám podává zprávu historik Ammianus, který v té době byl vojákem římské armády. Podle jeho informací na zadní voje Juliánova pochodujícího vojska zaútočili ve Frýgii⁹⁶ 26. června Peršané. Julián – neočekáváje útok, neozbrojen a bez pancíře – vyrazil zkontrolovat situaci a v tu chvíli přišla zpráva o dalším útoku na čelní voje. Těžkooděncům z Juliánova vojska se sice podařilo zahnat Peršany na útek, nicméně císař přejíždějící od jedné potyčky ke druhé byl v nestřežené chvíli, kdy se dostal do cesty prchajícím Peršanům, zasažen oštěpem.⁹⁷ Smrtelně zraněný Julián ještě téhož dne zemřel. Jeho tělo bylo pohřbeno v Tarsu a v 7. století převezeno do Konstantinopole.⁹⁸

Kdo císaře zabil, s jistotou říci nemůžeme. Ammianus píše, že kopí bylo vržené „*neznámo odkud*.“⁹⁹ Mnozí, mimo jiné i Libanius, Juliánovu smrt připisovali bezejmennému křesťanovi z římského vojska.¹⁰⁰ Libanius to odůvodnil takto:

„Touží někdo slyšet, kdo byl ten, který ho zabil? Jeho jméno neznám, ale ten, kdo ho zabil, nebyl nepřítel, zde je jasný důkaz, totiž, že nikdo z druhé strany nedostal odměnu za smrtelnou ránu, ačkoliv perský král vyzval veřejným prohlášením, aby vrah předstoupil a obdržel odměnu, a bylo v jeho moci, kdyby se přihlásil, získat velké věci.“¹⁰¹

⁹⁵ AM XXIII 2, 6. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 186–208. EUTROPIUS, X, 16. Zos., II, 12-29. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*, s. 340–341. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 95–109. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 332–350. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 30–31. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 8–9. FLAMANT Jaques, PIETRI Charles, GOTTLIEB Gunther, *Julian Apostat (361–363) und der Versuch einer altgläubigen Restauration*, s. 411. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxv–xxvi. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 123–125. KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, s. 162–163. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, s. 252–266.

⁹⁶ Wright píše, že místo přesného skonu císaře Juliána není stoprocentně jisté. Ammianus uvádí Frygii a dodává, že Juliánovi bylo předpovězeno, že na takovém místě zemře. Srov. AM, XXV, 3.9. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxvi.

⁹⁷ Zosimos uvádí, že byl Julián zasažen mečem. Srov. Zos., III, 29.

⁹⁸ AM, XXV, 3. Zos., III, 28-29. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 206–207. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 116–117. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 31. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 8–9. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 346–350. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxv–xxvi. HUNT David, *Julian*, s. 76–77. DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, s. 443. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 127. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, s. 252–266. KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, s. 162–163. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 123–125. WIESEHÖFER Josef, *Říše Sásánovců a její sousedé*, s. 271. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, s. 252–266. Kovařík uvádí, že Julián byl smrtelně zraněn 22. června 363 a zemřel 26. června 363. Srov. KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské*, s. 265.

⁹⁹ Cit. AM, XXV, 3-6.

¹⁰⁰ Srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 108. Soz., VI, 2. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 9. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 126.

¹⁰¹ „*Who was the one that killed him, does anyone desire to hear? His name I know not, but that he who killed him was not an enemy there is a clear proof, namely, that none of the opposite side received rewards for the fatal*

Nicméně někteří se domnívají, že Julián byl s největší pravděpodobností zabit arabským jezdcem bojujícím na perské straně,¹⁰² jiní historikové píší jen, že Juliána smrtelně zranil perský jezdec.¹⁰³ Někdy pak bývá v Juliánových životopisech jeho vrah uváděn bez bližších specifikací.¹⁰⁴

Juliánovo údajné zvolání „*Zvítězil jsi, Galilejský,*“ které měl pronést bezprostředně před svou smrtí, je v dnešní době již vyvráceno, a začalo se tradovat až v pozdější době. Křesťané však Juliánovu předčasnou smrt připisovali Kristovu vítězství a vytvořili okolo ní spoustu legend.¹⁰⁵

Po smrti své manželky Heleny se Julián znovu neoženil, zemřel bez následníka, a nemáme ani žádné zprávy o tom, že by jmenoval spolucísaře, nebo určil svého nástupce. Vojsko tak jednomyslně povolalo novým císařem velitele tělesné stráže Joviána, syna Varronianova, a přijalo ho, ačkoliv na rozdíl od Juliána byl křesťanem. Jovián po Juliánově nezdařeném tažení dohodl mírovou dohodu s Peršany, aby se vojsko mohlo vrátit zpět do Římské říše, a po vzoru Juliánových předchůdců pokračoval v podpoře křesťanství v Římské říši.¹⁰⁶

2.8 Chronologický přehled Juliánova života

duben/květen 332	Narození v Konstantinopoli
337 (338)	Vyvraždění rodiny Přesun do Nikomedie k matčiny příbuzným
339 (340)	Návrat do Konstantinopole (s biskupem Eusebiem)
342–348	Vyhnanství v Macellu v Kappadokii
348–354	Studium (v Konstantinopoli, v Nikomedii...)
354	Poprava Juliánova bratra Galla
355	Studium v Athénách
6. 11. 355	Ustanovení caesarem

blow, although the Persian king summoned by public proclamation the slayer to come forward and receive reward, and it was in his power if he did come forward to gain great things.“ Cít. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 208.

¹⁰² Srov. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 9. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 117–118.

¹⁰³ Srov. WIEMER Hans-Ulrich, *Julian*. In: CLAUSSE Manfred (ed.), *Die römischen Kaiser*, s. 341.

¹⁰⁴ Srov. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 347.

¹⁰⁵ Hieronymus [=Hieron.], *Chronicon [=Chron.]*, 243 b. In: *Eusebius Werke, Band 7, Die Chronik des Hieronymus, Teil 1*, edice R. Helm, Leipzig: J.C. Hinrichs 1913. Greg. Naz., *Oratio 5*, 29. In: KING C. W., *Julian the Emperor: Containing Gregory Nazianzen's Two Invectives and Libanius' Monody with Julian's Extant Theosophical works*, s. 86–121. BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, s. 350–367. BAYNES Norman H., *The Death of Julian the Apostate in a Christian Legend*, s. 22–29. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 126–127.

¹⁰⁶ Zos., III, 30. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 9. AM, XXV, 5.4. JONES A. H. M., *The Social Background of the Struggle between Paganism and Christianity*. In: MOMIGLIANO Arnaldo (ed.), *The Conflict between Paganism and Christianity in the fourth century*, London: Oxford University Press 1963, s. 25. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 9. CURRAN John, *From Jovian to Theodosius*, s. 78–80.

Listopad 355	Sňatek s Helenou
355–361	Pobyt v Galii
357	Bitva u Argentorata (Štrasburku)
Únor 360	Provolání augustem vojáky v Paříži
3. 11. 361	Smrt císaře Konstantia
11. 12. 361	Triumfální příjezd do Konstantinopole
4. února 362	Vyhlášení náboženské svobody, obnova pohanských kultů
Květen (červen) 362	Odchod z Konstantinopole do Antiochie
Červenec 362	Příchod do Antiochie
Zima 362	Vznik spisu <i>Proti Galilejským</i>
5. března 363	Začátek tažení do Persie
26. 6. 363	Smrt

2.9 Literární dílo císaře Juliána

Císař Julián byl velmi plodným autorem, nicméně na jeho díle se s velkou pravděpodobností podepsala křesťanská nenávisť.¹⁰⁷ Dochovaly se nám dva panegyriky na počest císaře Konstantia II.¹⁰⁸ a jeden panegyrik oslavující císařovnu Eusebii, manželku Konstantia II.¹⁰⁹ Též máme k dispozici dva hymny na pohanská božstva¹¹⁰ a tři další řeči.¹¹¹ Dále se dochoval list *Athénské radě a lidu*,¹¹² *Dopis Themistiovi, filozofovi*,¹¹³ který Wright neřadí mezi sbírku Juliánových listů a *Fragment dopisu knězi*,¹¹⁴ který taktéž Wright neřadí mezi ostatní fragmenty. Juliánovy dopisy jsou jinak řazeny do sbírky.¹¹⁵ K tomu se ještě

¹⁰⁷ Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 667.

¹⁰⁸ JULIAN, *Oration I – Panegyric in honour of the emperor Constantius*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., s. 5–127. JULIAN, *Oration II. – The heroic deeds of the emperor Constantius, or, on kingship*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., s. 133–269.

¹⁰⁹ JULIAN, *Oration III. – Panegyric in honour of the empress Eusebia*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., s. 275–345.

¹¹⁰ JULIAN, *Oration IV. – Hymn to king Helios dedicated to Sallust*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., s. 353–435. JULIAN, *Oration V. – Hymn to the Mother of the Gods*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., s. 443–503.

¹¹¹ JULIAN, *Oration VI. – To the uneducated Cynics*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 5–65. JULIAN, *Oration VII. – To the Cynic Heracleios*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 73–161. JULIAN, *Oration VIII. – A consolation to himself upon the departure of the excellent Sallust*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 167–179.

¹¹² Česky: IULIANUS, *Athénské radě a lidu*. In: BORECKÝ Bořivoj, *O vlastním osudu*, Praha: Odeon 1973. Anglicky a řecky: JULIAN, *Letter to the senate and people of Athens*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 243–291. Podrobněji viz dále 3.3 Julián: *Athénské radě a lidu*.

¹¹³ Česky: *Júlianův filosofu Themistiovi*. In: BORECKÝ Bořivoj, *Piši Ti, příteli*, s. 45–56. Anglicky a řecky: JULIAN, *Letter to Themistius the philosopher*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 203–237.

¹¹⁴ JULIAN, *Fragment of a letter to a priest*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 297–339.

¹¹⁵ Sbírkou Juliánových dopisů viz WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 3–293. Podrobněji k dopisům a jejich českým překladům viz dále 3.2 Julián: *Dopisy*.

vydělují krátké fragmenty¹¹⁶ a epigramy.¹¹⁷ Juliánův traktát *Proti Galilejským* se nedochoval celý.¹¹⁸ Nakonec je třeba ještě zmínit satiry *Hostina císařů*¹¹⁹ a *Misopógón*, v češtině někdy uváděn jako *Nepřítel plnovousu*.¹²⁰

¹¹⁶ JULIAN, *The shorter fragments*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 294–303.

¹¹⁷ JULIAN, *Epigrams*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 304–309.

¹¹⁸ JULIAN, *Against the Galilaeans*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 319–427. Podrobněji viz dále 3.1 *Julián: Proti Galilejským*.

¹¹⁹ Česky: JULIANUS, *Hostina císařů*, Praha: Jas, 1948. Anglicky a řecky: JULIAN, *The Caesars*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 345–415.

¹²⁰ JULIAN, *Misopogon, or, beard-hater*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., s. 421–511.

3 Analýza pramenů

3.1 Julián: Proti Galilejským

3.1.1 O díle *Proti Galilejským*

Juliánův spis *Proti Galilejským* (Κατὰ Γαλιλαίων, *Contra Galilaeos*) se nedochoval celý v původním znění. Situace připomíná dogmatické spory, v jejichž průběhu byly ničeny spisy heretiků, takže jejich učení odvozujeme z informací, které se dochovaly v dílech jejich protivníků.¹²¹ Část traktátu *Proti Galilejským*, kterou máme dnes k dispozici, totiž pochází z pozdější doby a jedná se o rekonstrukci citací z díla křesťanského autora Cyrila Alexandrijského. Cyril, patriarcha z Alexandrie sehrál významnou roli při sporu s Nestoriem a na Efezském koncilu ohledně Mariina titulu „Bohorodičky“ a byl iniciátorem zavraždění filozofky Hypatie (415).¹²²

Cyri Alexandrijský napsal po roce 433 knihu *Proti císaři Juliánovi*,¹²³ v níž reaguje na spis *Proti Galilejským*. Juliánovo pojednání považoval Cyril za znepokojivé a zřejmě ještě v pátém století cítil nutnost bránit křesťanství, neboť polemika *Proti Galilejským* byla snahou o vyvrácení křesťanství v jeho základech. Díky Cyrilově práci se přibližně polovina Juliánova spisu dochovala až do dnešní doby. Cyril sice Juliánovu polemiku upravil, aby se vyhnul opakování, a vynechal urážky vůči Kristu, z dochovaných fragmentů by však přesto mělo být možné udělat si jistou představu o Juliánově vztahu ke křesťanství.¹²⁴

Svůj polemický spis *Proti Galilejským* Julián s největší pravděpodobností napsal v zimě roku 362 v Antiochii jen pár měsíců poté, co zde vyhořel Apollónův chrám, z čehož Julián obviňoval křesťany.¹²⁵ Lze se tedy domnívat, že události v Antiochii byly pomyslnou poslední kapkou, která přiměla císaře Juliána vyjádřit svůj negativní postoj ke křesťanům – Galilejským – a věnovat jim celé jedno dílo.

Juliánův text podle některých historiků připomíná protikřesťansky zaměřené spisy – *Proti křesťanům* novoplatónského filozofa Porfyria z Tyru¹²⁶ a Celsovo¹²⁷ *Pravdivé slovo*, nicméně není jisté, zda Julián tyto spisy opravdu měl k dispozici.¹²⁸

¹²¹ Srov. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Jako v nebi tak i na zemi*, s. 227–231.

¹²² CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 657–668; 680–684. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 596–605. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 158–164. VAVŘÍNEK Vladimír, *Kyrillos*. In: BORECKÝ Bořivoj (a kol.), *Slovník řeckých spisovatelů*, Praha: Leda 2006, s. 334–335.

¹²³ Dílo nevyšlo česky, Canfora uvádí variantu názvu *Vyvrácení spisu bezbožného Iúliána ‚Proti Galilejským‘*. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 842.

¹²⁴ CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 668. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 315–318. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 605–606.

¹²⁵ AM, XXII, 13.1-4. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxiii–xxv; 313–315. SMITH Rowland, *Julian’s god*, s. 190.

¹²⁶ Porfyrios z Tyru (asi 234–305), filozof, Plótínův žák. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 851.

Spisem *Proti Galilejským* se podrobněji zabýval např. Smith. Podle něj lze toto dílo rozdělit na tři pomyslné oblasti: v první se Julián zabývá lidskou koncepcí božství obecně, ve druhé srovnává řeckou a židovskou koncepcí božství a ve třetí zjišťuje, proč si křesťané vybrali židovské pojetí, a nakonec opustili i to.¹²⁹ Ve své práci se spisu *Proti Galilejským* věnuje dále třeba T. Nesselrathová, která zpracovávala koncept Juliánovy představy o nově zrestaurovaném pohanství. Podle ní lze *Proti Galilejským* považovat za jakousi apologii pohanství.¹³⁰

Podle Wrighta vznikalo *Proti Galilejským* ve spěchu a Julián ho nikdy nestihl dokončit, protože měl mnoho jiných povinností.¹³¹ *Proti Galilejským* bylo pravděpodobně Juliánovo nejdelší pojednání a obsahovalo tři knihy, ale Cyrilovy citace pocházejí převážně z té první.¹³² Zničení celého spisu *Proti Galilejským* – nebo alespoň kompletního textu, který Julián stihl sepsat, – přičítá Canfora křesťanské nenávisti. S největší pravděpodobností byly Juliánovy spisy zničeny během některého pálení protikřesťanské literatury, a to buď v roce 448, nebo 529.¹³³

3.1.2 Obsah spisu *Proti Galilejským*

Julián již na začátku svého spisu naznačuje, jakým směrem se jeho text bude ubírat, když píše, že si myslí, že je „vhodné, abych všem lidem vyložil důvody, které mě přesvědčily o tom, že výmysly Galilejských jsou výmysly mužů složené ze špatnosti.“¹³⁴ Podle svých slov se Julián chystá zabývat se křesťanskými dogmaty a vyzývá své oponenty, aby při snaze vyvrátit jeho názory postupovali jako při soudním řízení.¹³⁵

Proti Galilejským je dílo převážně neútočné a Julián zůstává v rovině polemické, přičemž své názory, kterými se křesťanství snaží vyvrátit, dokládá četnými argumenty. Jeho pokusy o degradaci křesťanské víry jdou až k samému počátku – k židovství a knize Genesis.¹³⁶

¹²⁷ Celsus, v řeckém přepisu Kelsos (2. stol.). Jeho dílo se dochovalo v Origenově spisu proti Celsovi. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 840.

¹²⁸ SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 191. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 668.

¹²⁹ SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 189–207.

¹³⁰ Srov. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 50–55.

¹³¹ Jmenujme například starost o Římskou říši, která v té době byla opravdu rozlehlá, a přípravu tažení do Persie, na něž Julián hned následujícího jara vyrazil.

¹³² WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 314–315. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 190–191.

¹³³ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 316–617. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 190. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 668.

¹³⁴ „It is (...) expedient to set forth to all mankind the reasons by which I was convinced that the fabrication of the Galilaeans is a fiction of men composed by wickedness.“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 319.

¹³⁵ Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 319.

¹³⁶ Na tomto místě by bylo vhodné poznamenat, že k židovství neměl císař Julián tak vyhraněný vztah jako ke křesťanství, ačkoliv tato náboženství pocházela ze stejných kořenů. Židovství pro Juliána, podobně jako

Ačkoliv se z mnoha narážek na Starý Zákon¹³⁷ a dějiny židovského národa¹³⁸ může zdát, že *Proti Galilejským* je dílo zaměřené vůči židovské víře, z dochovaných pasáží nemůže být pochyb, že je Juliánovo dílo mířeno proti křesťanům. Napsal:

„A proč jste se nedrželi tradic Hebrejů nebo nepřijali zákon, který jim Bůh dal? Opustili jste jejich učení víc než naše, opustili jste náboženství svých předků a postavili jste sami sebe nad předpovědi proroků?“¹³⁹

Jelikož však v době čtvrtého století bylo křesťanství stále velmi mladým náboženstvím – svoboda vyznávat křesťanství a rozvíjet jeho nauku přišla necelých padesát let před nástupem císaře Juliána k moci – a jeho původ je neochvějně spjat s židovstvím, Julián se jen těžko mohl při snaze zpochybnit křesťanskou víru vyhnout narážkám na židovství.

Židovského, a tím pádem i křesťanského, Boha považuje Julián za jednoho z mnoha bohů, který je omezen pouze na určité území a určitý lid, a nepokládá jej za tvůrce celého světa.¹⁴⁰

Biblické mýty porovnává Julián s mýty okolních národů. Stavba Babylónské věže¹⁴¹ mu tak připomíná Homérovo vyprávění o Alóeovcích¹⁴² a pro Juliána je nepochopitelné, že pro někoho je biblický příběh přijatelný a ten Homérův nikoliv, ačkoliv jsou si v jádru podobné. Nadto ještě Julián argumentuje technickou stránkou věci. Tvrdí totiž, že je nemožné postavit věž tak vysokou, aby se dotkla nebes, a to i v případě, že by se celý svět rozebral na materiál na cihly.¹⁴³

Dále Julián píše, že křesťané (a Židé) nikdy nevytvořili nic vědeckého ani filozofického, ale všechno vynalezly okolní národy. Jako příklad uvádí Julián Helény a Babylónany, jejich pozorování a teorii vesmírných těles; egyptskou geometrii; fénickou aritmetiku a další. Mimo

pohanské kultury, bylo starým a tradičním náboženstvím, což se však o poměrně novém křesťanství říci nedalo. Nicméně z četných narážek v díle *Proti Galilejským* lze usuzovat, že císař Julián vnímal i židovství jako něco horšího než pohanství. Juliánův zájem o židovství a povolení opětovné výstavby jeruzalémského chrámu tedy bylo z jeho strany spíše vypočítavým aktem. Více viz např. GRANT Michael, *Židé v římském světě*, s. 269. SCHÄFER Peter, *Dějiny Židů v antice: Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*, s. 174–176. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 119. Obnova jeruzalémského chrámu srov. AM, XXIII, 1.2-3.

¹³⁷ Julián například zpochybňuje Šalamounovu moudrost. Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 383–385.

¹³⁸ Židé byli podle Juliána vždycky otroky, na rozdíl od svobodných Helénů. Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 383.

¹³⁹ „And why is it that you do not abide even by the traditions of the Hebrews or accept the law which God has given to them? Nay, you have forsaken their teaching even more than ours, abandoning the religion of your forefathers and giving yourselves over to the predictions of the prophets?“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 389.

¹⁴⁰ Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 345; 355.

¹⁴¹ Biblický příběh o stavbě Babylónské věže v Gn 11, 1–9.

¹⁴² Giganti Otos a Efialtés, keří na sebe chtěli navršit nejvyšší hory Řecka, aby tak dosáhli hory Olymp a zmocnili se Artemidy a Héry, ale Zeus je sežehl bleskem dřív, než se jim to podařilo. Více k tématu viz GRAVES Robert, *Řecké mýty*, 1, Plzeň: Mustang 1996, s. 141–143. NEŠKUDLA Bořek, *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*, Praha: Libri 2003, s. 28.

¹⁴³ Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 351.

jiné Julián jmenuje konkrétní osoby. Uved' me alespoň například Platóna, Sokrata či Thaleta. Mezi výčtem jsou i mnozí filozofové, generálové, umělci a zákonodárci.¹⁴⁴

Julián srovnává Starý zákon s helénským učením a důležitými osobami z helénské kultury. Podotýká tak, že mezi Židy nebyl žádný významný generál, jako byl například Caesar nebo Alexander,¹⁴⁵ nebo že Židé nemají takového lékaře, jakým byl Hippokratés.¹⁴⁶ Julián dále klade otázku, zda se nejchytřejší z Židů – Šalamoun – může srovnávat s Helény Fókylidem,¹⁴⁷ Theognem¹⁴⁸ nebo Ísokratem.¹⁴⁹ Sám si vzápětí odpovídá, že nemůže.¹⁵⁰

Podle Juliána se podstata židovské víry shoduje s vírou pohanskou, na rozdíl od křesťanství, které je v jádru jiné. Židé a pohané mají, jak Julián píše, podobné chrámy, svatyně, oltáře, způsoby očišťování a další předpisy a liší se buď jen v triviálních otázkách, nebo vůbec. Naproti tomu křesťané neobětují tradičním způsobem, ale vymysleli novou formu, což je od pohanů a Židů odlišuje. Juliánovi se nelíbí, že křesťané na rozdíl od Židů neoddělují čisté a nečisté pokrmy a nedodržují rituální předpisy.¹⁵¹

Julián se také domnívá, že křesťané mají s Židy společné pouze uctívání jednoho Boha a odmítání ostatních bohů, kterým se rouhají. Jinak podle něj křesťané židovskou víru opustili.¹⁵² Zdá se tak, že Juliánovi na křesťanství, a nejspíš i z části na židovství, vadil fakt, že tato náboženství uctívala pouze jednoho Boha a ty ostatní, pohanské, zcela odmítala a považovala za falešné.

Pro Juliána jsou křesťané odpadlíci od víry svých předků – Helénů a Židů – a z obou těchto náboženství si vzali to nejhorší a „*přejí si, aby to bylo nazýváno nejslavnějším uctíváním bohů.*“¹⁵³ Takové tvrzení si Julián mohl dovolit, neboť byl dobře seznámen nejen s helénským učením, ale i s naukou Židů a křesťanů, což dokazuje ve chvílích, kdy srovnává mýty v náboženství Helénů a Židů.¹⁵⁴ Juliánova polemika však nebyla žádnou sbírkou povrchních dojmů, ale císař měl buď k dispozici Bibli, nebo ji znal natolik dobře, aby byl

¹⁴⁴ Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 369.

¹⁴⁵ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 381.

¹⁴⁶ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 383.

¹⁴⁷ Fókylidés, gnómický básník z Milétu ze 6. stol. př. Kr. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 829.

¹⁴⁸ Theognis, básník z Megar ze 6. stol. př. Kr. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 81.

¹⁴⁹ Ísokratés, řečník z Athén z přelomu 4. a 5. stol. př. Kr. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 377.

¹⁵⁰ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 383.

¹⁵¹ Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 407–409.

¹⁵² Srov. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 389–391.

¹⁵³ „...they desire that this should be called the noblest worship of the gods.“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 321.

¹⁵⁴ Srov. např. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 325–335. K podobným závěrům dochází i T. Nesselrathová ve své práci. Srov. NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches*, s. 53.

schopen ji ve svém díle odcitovat.¹⁵⁵ Nicméně, jak upozorňuje Wright, Julián cituje biblické pasáže s drobnými odchylkami.¹⁵⁶

Julián odkazuje na Starý Zákon, kde je u Mojžíše mnoho zmínek o tom, že Zákon platí navždy. Konkrétně Julián odkazuje na pasáž Ex 12, ve které Hospodin ustanovuje Svátky nekvašených chlebů a označuje je za „*provždy platné nařízení*.“¹⁵⁷ Tudíž podle Juliána apoštol Pavel neměl žádné právo prohlašovat, že „*Kristus je konec zákona*“,“¹⁵⁸ a přidávat cokoliv k Zákonu, protože to Mojžíš zakázal.¹⁵⁹

Další odpadnutí křesťanů od víry jejich předků ukazuje Julián na obřízce. Julián podotýká, že ve Starém zákoně se přímo jako o znamení smlouvy mezi Bohem a vyvoleným národem doslova mluví o obřízce těla,¹⁶⁰ což pak apoštol Pavel zpochybňuje, vylučuje obřízku těla a mluví o obřízce srdce.¹⁶¹ Toto odmítání židovské víry však nečinil Ježíš, ale dělají to jeho následovníci, když odmítají obřízku těla, oběti nebo slavení židovského svátku Pesach, protože pro ně byl Ježíš obětován jednou provždy, píše Julián.¹⁶²

Nakonec se Julián dostává i do pozice, v níž zpochybňuje křesťanský monoteismus, protože vidí rozpor mezi starozákonním veršem: „*Hospodina, svého Boha, se budeš bát, jemu budeš sloužit, při jeho jménu přísahat*.“¹⁶³ a novozákonním misijním příkazem: „*Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtíte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého*.“¹⁶⁴ V Juliánově pojetí je tato novozákonní pasáž popřením té starozákonní, protože popírá víru v jednoho Boha, ke kterému přidává ještě Ježíše a Ducha svatého.¹⁶⁵

Julián tvrdí, že křesťanství není monoteistické náboženství, ale že věří v bohy dva nebo tři, protože Ježíše, a popřípadě i Ducha svatého, vnímal jako další bohy.¹⁶⁶ Pro Juliána zřejmě byla postava Ježíše Krista a obzvlášť Ježíšova preexistence velmi těžko uchopitelná.¹⁶⁷ Vezmeme-li v potaz, že v Juliánově době nebyla christologie ještě stále ujasněná a ohledně

¹⁵⁵ Srov. např. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 329–335.

¹⁵⁶ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 331, pozn. pod čarou č. 2.

¹⁵⁷ Cit. Gn 12, 14.

¹⁵⁸ Cit. Řím 10, 4.

¹⁵⁹ Srov. Dt 4, 2. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 409–411.

¹⁶⁰ Srov. Gn 17, 11.

¹⁶¹ Srov. Řím 2, 28–29.

¹⁶² JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 421–423.

¹⁶³ Cit. Dt 6, 13.

¹⁶⁴ Cit. Mt 28, 19.

¹⁶⁵ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 403.

¹⁶⁶ Smith podotýká, že navzdory kritice křesťanství Julián neignoroval víru, že Ježíš je Bůh, nicméně jeho božství se snažil zpochybnit. Srov. SMITH Rowland, *Julian's god*, s. 201–204.

¹⁶⁷ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 397–401.

osoby Ježíše Krista docházelo k vleklým sporům i uvnitř církve, nemůžeme se divit ani Juliánovu nepochopení.¹⁶⁸

Ježíšovo Mesiášství odmítá Julián tak, že Ježíš není vyvolený, na kterého Židé čekali, protože není z Judy. Ježíšův původ se totiž až k Judovi počítá rodokmenem z otcovy strany¹⁶⁹ a Julián klade otázku: „*Jak by mohl být, když podle vás nebyl zrozen z Josefa, ale z Ducha svatého?*“¹⁷⁰ Celou tuto záležitost proto Julián považuje za nesmyslnou a píše, že se jí bude věnovat v druhé knize spisu *Proti Galilejským*, nicméně tato pasáž se v Cyrilových citacích nedochovala a lze se jen velmi těžce domýšlet, co asi obsahovala.¹⁷¹

Postavu Ježíše Krista zpochybňuje Julián i na dalším místě:

*„Přesto Ježíš, který zvítězil nad vámi nejméně ctihodnými, byl znám jménem jen něco málo přes tři sta let: a během svého života nevykonal nic záslužného, pokud si někdo nemyslí, že uzdravování podvodníků a slepých mužů a vyhánění zlých démonů z posedlých ve vesnicích Betsaida a Betanie, může být považováno za mocné činy.“*¹⁷²

Degradace z Juliánových úst se nevyhýbá ani křesťanským kněžím. Jak totiž Julián uvádí, když se zeptal kněze, který ho vyučoval, proč Hospodin přijal Ábelovu oběť a Kainovu ne,¹⁷³ nebyl s to mu odpovědět a Julián musel poučit jeho o věcech ze Starého zákona.¹⁷⁴

Podle Juliána je pak křesťanské učení, s odkazem především na apoštola Pavla, méně hodnotnější a méně inteligentnější než pohanství. Doslova o křesťanských spisech píše, že:

*„...studiem vašich nikdo nemůže dosáhnout dokonalosti, nebo dokonce běžné dobroty, zatímco studiem našich by se každý člověk stal lepším, než býval, třebaže byl úplně bez přirozených sklonů.“*¹⁷⁵

Aby Julián dokázal, že jsou jeho slova pravdivá, vybízí křesťany:

¹⁶⁸ K vývoji christologie viz např. POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 129–199.

¹⁶⁹ Ježíšův rodokmen viz Mt 1, 1–17 a Lk 3, 23–28.

¹⁷⁰ „*How could he be when according to you he was not born of Joseph but of the Holy Spirit?*“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 395.

¹⁷¹ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 395–397.

¹⁷² „*Yet Jesus who won over the least worthy of you, has been known by name, for but little more than three hundred years: and during his lifetime he accomplished nothing worth hearing of, unless anyone thinks that to heal crooked and blind men and to exorcise those who were possessed by evil demons in the villages of Betsaida and Bethany can be classed as a mighty achievement.*“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 377.

¹⁷³ Biblický příběh o Kainovi a Ábelovi viz Gn 4, 3nn.

¹⁷⁴ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 419–420.

¹⁷⁵ „*...from studying yours no man could attain to excellence or even to ordinary goodness, whereas from studying ours every man would become better than before, even though he were altogether without natural fitness.*“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 385.

„Vyberte si mezi sebou děti a vychovávejte a vzdělávejte je ve vašem Písmu, a jestliže, až dospějí, prokáží, že mají ušlechtilejší vlastnosti než otroci, pak můžete věřit, že mluvím nesmysly a sužuje mě zlost. Zatím jste tak pomýlení a bláhoví, že ty svoje kroniky považujete za inspirované božstvím, ačkoliv se s jejich pomocí nikdy nikdo nestal moudřejším nebo odvážnějším nebo lepším, než býval; kdežto, na druhou stranu, spisy, s jejichž pomocí mohou lidé získat odvahu, moudrost a spravedlnost, připisujete Satanovi a těm, kdo Satanovi slouží!“¹⁷⁶

Dále Julián obviňuje křesťany z toho, že se chovají zuřivě a porážejí chrámy a oltáře, což jsou ovšem činy, jak Julián podotýká, kterých se dopouštějí sami křesťané, protože Ježíš ani Pavel k něčemu takovému rozkazy nikdy nedali.¹⁷⁷

V dochovaném *Fragmentu č. 6* ze spisu *Proti Galilejským* Julián pak ještě poukazuje na biblický verš Mt 10, 21, kde stojí: „Vydá na smrt bratr bratra a otec dítě, povstanou děti proti rodičům a připraví je o život.“¹⁷⁸ V reakci na tuto pasáž Julián poukazuje na skutečnost, že podle něj křesťanská víra mnohem více hříchu způsobuje, a ptá se: „*Jak Boží Slovo odvrátí hřích, když způsobilo mnoho páchání hříchů zabíjením jejich otců a mnoha jejich dětí?*“¹⁷⁹

3.2 Julián: Dopisy

Různě dlouhých dopisů císaře Juliána se dochovalo velké množství. Většina jich vznikla až v období Juliánovy vlády, kterou převzal po Konstantiově smrti,¹⁸⁰ tedy v době, kdy už se veřejně hlásil k pohanství a nemusel se bát svobodně vyjadřovat svůj názor a vystoupit proti křesťanství. Zároveň je sbírka Juliánových dopisů výjimečná v tom, že je jediným římským císařem, od kterého se dochovala doopravdy soukromá korespondence, a ne stylizované listy určené pro budoucí generace. Dopisy vycházely už v době Ammiana Marcellina a Zosima.¹⁸¹

Podobně se vyjadřuje i Wright, podle kterého byly Juliánovy listy publikovány ještě před koncem čtvrtého století, a připomíná, že Libanius píše Aristofanovi z Korintu, že některé

¹⁷⁶ „Choose out children from among you all and train and educate them in your scriptures, and if when they come to manhood they prove to have nobler qualities than slaves, then you may believe that I am talking nonsense and am suffering from spleen. Yet you are so misguided and foolish that you regard those chronicles of yours as divinely inspired, though by their help no man could ever become wiser or braver or better than he was before; while, on the other hand, writings by whose aid men can acquire courage, wisdom and justice, these you ascribe to Satan and to those who serve Satan!“ Cit. JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 387.

¹⁷⁷ JULIAN, *Against the Galilaeans*, s. 377.

¹⁷⁸ Cit. Mt 10, 21.

¹⁷⁹ „How did the Word of God take away sin, when it caused many to commit the sin of killing their fathers, and many their children?“ Cit. JULIAN, *Fragment 6*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 433.

¹⁸⁰ WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xvi.

¹⁸¹ CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 667–668. Jako doklad vydávání Juliánových listů v době Zosima a Ammiana Marcellina, odkazuje Canfora na AM, XV, 5. Zos., III, 2. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 667. AM, XV, 5. Zos., III, 2.

Juliánovy listy mohou být publikovány a jiné nikoliv.¹⁸² Je tak třeba znovu připomenout, že se pohybujeme v období, ze kterého nemáme dochované úplné informace, proto je možné – obzvlášť vezmeme-li v potaz, že po Juliánově smrti byli císařové římské říše opět velmi nakloněni křesťanství, – že mezi listy, jež Libanius považoval za nepublikovatelné, mohly být ty protikřesťanské. Tuto domněnku vyslovuje i Wright.¹⁸³

Vzhledem k dostupnosti a bilingvnímu řecko-anglickému textu budeme v této práci, jak již bylo řečeno v úvodu, pracovat s Wrightovou edicí, nicméně protože jsme si vědomi, že bývají používána i jiná číslování Juliánových listů, přikládáme v Příloze č. 2 pro lepší orientaci tabulku ostatních variant číslování. Bowersock například používá Bidez-Cumontovo číslování,¹⁸⁴ v českém překladu Juliánových dopisů je zase uváděno číslování dle Hertleina.¹⁸⁵

Wright dělí Juliánovy listy na datované (1–58), které řadí chronologicky, nedatované (59–73) a apokryfní (74–83). Dále Wright Juliánovy listy zhruba rozděluje do tří skupin. Tou první jsou edikty a reskripty převážně mířené proti křesťanům a Wright podotýká, že mohly být dílem Juliánových sekretářů. Další skupinou jsou pak pastorální listy pohanským kněžím a třetí skupinou Juliánovy soukromé listy.¹⁸⁶

V češtině vyšly Juliánovy *Dopisy 22, 37 a 40* v překladu V. Pracha¹⁸⁷ a v překladu R. Dostálové pak *Dopisy 8, 12, 22, 41 a 53*.¹⁸⁸

Za zmínku také stojí, že ačkoliv se ne ve všech svých listech Julián vyjadřuje k otázce křesťanství, můžeme si všimnout, že se velmi často odvolává na pohanská božstva, čímž dává najevo svůj kladný vztah k nim. V *Dopise 8*¹⁸⁹ píše například Julián Maximovi: „*Zeus buď můj svědek a skvělý Helios, mocná Athéna a všichni bohové a bohyně...*“¹⁹⁰ Svému strýci zase Julián v *Dopise 9*¹⁹¹ píše: „*Musím všechno svěřit Fortuně a bohům a čekat, co jejich milost rozhodne.*“¹⁹² Dále jmenujme třeba *Dopis 44*,¹⁹³ ve kterém se s jistým Eustathiem Julián loučí

¹⁸² Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxvii.

¹⁸³ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxvii.

¹⁸⁴ Srov. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*.

¹⁸⁵ Srov. BURIAN Jan, *Zánik antiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 64–65.

¹⁸⁶ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxviii.

¹⁸⁷ BURIAN Jan, *Zánik antiky*, s. 64–65.

¹⁸⁸ BORECKÝ Bořivoj (ed.), *Píši Ti, příteli*, Praha: Odeon 1975, s. 56–63.

¹⁸⁹ JULIAN, 8 *To Maximus, the philosopher*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 20–27.

¹⁹⁰ „*Zeus be my witness and great Helios, mighty Athene and all the gods and goddesses...*“ Cit. JULIAN, 8 *To Maximus, the philosopher*, s. 23.

¹⁹¹ JULIAN, 9 *To his Uncle Julian*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III. s. 26–29.

¹⁹² „*...I meant to entrust the whole to Fortune and to the gods, and so await whatever their clemency might decide.*“ Cit. JULIAN, 9 *To his Uncle Julian*, s. 29.

¹⁹³ JULIAN, 44 *To Eustathius*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 138–141.

slovy: „...at' tě *Asclepius* a všichni bohové doprovodí na tvé cestě a zaručí, že se znovu shledáme.“¹⁹⁴ Další příklady by mohly následovat.

Kromě níže uváděných dopisů se křesťanství věnuje ještě apokryfní *Dopis 81*.¹⁹⁵ Jelikož je však všeobecně uznávaný jako falešný a jedná se zřejmě padělek z pera jednoho z křesťanů, jež se nejspíš snažil zobrazit Juliána negativně, nebudeme na tento dopis brát zřetel.¹⁹⁶

3.2.1 Dopis 15 – Biskupovi Aetiovi

Dopis biskupovi Aetiovi, ve kterém se Julián zmiňuje o Galilejských, jak nazývá křesťany, vznikl v lednu 362 v Konstantinopoli a byl adresován pohanskému duchovnímu, kterého Julián zve zpět z vyhnanství, kam ho poslal Konstantius, a nadto mu ještě dává k dispozici státní prostředky. Aetiovo vyhnanství přičítá Julián tomu, že bylo uvrženo z pošetilosti Galilejských. Dále zde v tomto listu máme zprávu o tom, že podobně jako Aetia povolával Julián zpět více pohanských představitelů.¹⁹⁷

3.2.2 Dopis 18 – Úředníkovi

První část tohoto *Dopisu 18*, včetně jeho adresáta, je ztracená. Tento list poslaný někdy před 12. květnem 362 z Konstantinopole, je Juliánovým apelem, jež má zajistit ochranu neznámému pohanskému knězi, který byl uvolněn ze své funkce.¹⁹⁸ Julián zde argumentuje tím, že by titul kněze neměl být odjímán tak snadno, protože to působí dojmem, že je tento titul udílen nezodpovědně. Pro tuto práci je však důležitá pasáž, v níž Julián obviňuje křesťany, že právě oni stojí v pozadí této události:

*„Možná biskupové a Galilejští starší sedávají s tebou, když kvůli mně ne veřejně, tak tajně v domě; a ten kněz byl skutečně poražen na tvůj příkaz, protože jinak by tvůj nejvyšší kněz nepřišel, u Dia, abych učinil tento apel.“*¹⁹⁹

Na základě tohoto listu – ačkoliv je jeho část ztracená a jen těžko se lze domnívat, co obsahovala – tak můžeme usuzovat, že Julián byl vůči křesťanům minimálně velmi podezřívavý a neváhal je z ledasčeho obvinít.

¹⁹⁴ „...may *Asclepius* and all the gods escort you on your way and grant that we may see you again!“ Cit. JULIAN, 44 *To Eustathius*, s. 141.

¹⁹⁵ JULIAN, 81 *To Basil*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 284–287.

¹⁹⁶ WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 284–285, pozn. pod čarou č. 1.

¹⁹⁷ Srov. JULIAN, 15 *To Bishop Aetius*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 34–37. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxx–xxxii.

¹⁹⁸ Srov. JULIAN, 18 *To an Official*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 44–49.

¹⁹⁹ „Perhaps the bishops and elders of the Galilaeans sit with you, though not in public because of me, yet secretly and in the house; and the priest has actually been beaten by your order, for otherwise your highpriest would not, by Zeus, have come to make this appeal.“ Cit. JULIAN, 18 *To an official*, s. 47.

3.2.3 Dopis 19 – Knězi

Dopis 19 vznikl v roce 362, nebo velmi brzy z kraje roku 363 a je adresován knězi, jehož totožnost neznáme.²⁰⁰ Wright vyvrací domněnku, že by se mohlo jednat o nejvyššího kněze Theodora, jemuž Julián adresoval svůj *Dopis 16* a *Dopis 20*.²⁰¹

Obsahem *Dopisu 19* je obhajoba jmenování Pegasia knězem, protože se některým lidem nejspíš nelíbil fakt, že Pegasus k pohanství konvertoval od křesťanství. Julián zde předkládá důvody, na jejichž základě, jak uvádí, plně důvěřuje tomu, že je Pegasus opravdu loajální jejich víře. Ze závěru listu pak můžeme vyčíst, že Pegasus nebyl jediný konvertita, který od křesťanství přestoupil k pohanství.²⁰²

3.2.4 Dopis 22 – Arsakiovi, nejvyššímu knězi v Galatii

Následující list byl napsán v roce 362 během Juliánovy červnové cesty do Antiochie. O adresátovi nic bližšího nevíme.²⁰³ Část tohoto listu vyšla v českém překladu V. Pracha²⁰⁴ a celý list pak v překladu R. Dostálové.²⁰⁵

V tomto listu se Julián snaží směřovat pohanské kultury po vzoru křesťanství tak, aby se věnovaly péči o chudé a potřebné, což byla součást jeho restaurace pohanství. Julián se zde pohoršuje nad tím, že „je potupné, že z židů nikdo nežebrá a bezbožní galilejští žijí nejen své lidi, ale i naše; naši pak jsou zřejmě opuštěni naší pomocí.“²⁰⁶ Křesťany v tomto listu Julián několikrát nazývá bezbožnými, jak měl ve zvyku.²⁰⁷

3.2.5 Dopis 23 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta

Egyptskému prefektovi Ecdiciovi adresoval Julián celkem čtyři dopisy, které se nám dochovaly. Jedná se o *Dopis 23*, *Dopis 45*, *Dopis 46* a *Dopis 49*.²⁰⁸ Vzhledem k zaměření této práce je pro nás však relevantní pouze *Dopis 23* a *Dopis 46*.²⁰⁹

²⁰⁰ Srov. JULIAN, *19 To a Priest*, s. 48–55.

²⁰¹ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 49, pozn. pod čarou č. 2. JULIAN, *16 To the High-priest Theodorus*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 36–43. JULIAN, *20 To the High-priest Theodorus*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 54–61.

²⁰² Srov. JULIAN, *19 To a Priest*, s. 48–55. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 85.

²⁰³ Srov. JULIAN, *22 To Arsacius, High-priest of Galatia*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 67.

²⁰⁴ Srov. JULIANUS, *Dopisy 49*. In: BURIAN Jan, *Zánik antiky*, s. 65.

²⁰⁵ Srov. *Júlianův Arsakiovi, veleknězi galatskému*. In: BORECKÝ Bořivoj, *Píši Ti, příteli*, s. 58–60.

²⁰⁶ Cit. JULIANUS, *Dopisy 49*, s. 65.

²⁰⁷ Srov. JULIANUS, *Dopisy 49*, s. 65. JULIAN, *22 To Arsacius, High-priest of Galatia*, s. 67–73.

²⁰⁸ JULIANUS, *23 To Ecdicius, Prefect of Egypt*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 73–75. JULIAN, *45 To Ecdicius, Prefect of Egypt*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 140–141. JULIAN, *46 To Ecdicius, Prefect of Egypt*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 140–143. JULIAN, *49 To Ecdicius, Prefect of Egypt*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 154–157.

²⁰⁹ Analýza *Dopisu 46* viz 3.2.13 *Dopis 46 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta*.

Dopis 23 byl poslán na konci ledna 362 z Konstantinopole a týká se ariánského biskupa Řehoře z Kappadokie,²¹⁰ který byl zavražděn 24. prosince 361 v Alexandrii.²¹¹ Julián má obavy, co by se po Řehořově smrti mohlo stát s jeho knihovnou a žádá proto, aby s knihami bylo zacházeno s opatrností a byly mu pořízeny opisy. S obsahem Řehořovy knihovny se Julián seznámil v době, když byl v dětství internován v Macellu v Kappadokii.²¹² Julián píše, že u Řehoře je mnoho filozofických a rétorických spisů, a také „*mnoho učení bezbožných Galilejských.*“²¹³

3.2.6 Dopis 24 – Edikt Alexandrijským

Edikt Alexandrijským byl poslán v roce 362 z Konstantinopole a Julián prostřednictvím této zprávy posílá do vyhnanství svatého Atanáše.²¹⁴ O vyhnanství svatého Atanáše se Julián kromě tohoto listu zmiňuje ještě v dalších dvou – v *Dopise 46* egyptskému prefektovi Ecdiciovi a v *Dopise 47* do Alexandrie.²¹⁵

Juliánův edikt Alexandrijským je poměrně krátký text. Podle tohoto listu tak největší problém, který Julián s Atanášem měl, spočíval v tom, že se po svém exilu Atanáš znovu chopil své církevní moci, ačkoliv měl dovoleno vrátit se pouze domů.

*„Ani ted' jsme nepřipustili, aby se Galilejští, kteří byli vyhnáni Konstantiovou požehnanou pamětí, vrátili do svých kostelů, ale pouze do jejich vlastních zemí. Přesto jsem se dozvěděl, že ten nejdrzejší Atanáš, povznesený svou navyklou drzostí, se znovu chopil toho, co je mezi nimi nazýváno episkopální trůn, a že s tím bohabojní občané Alexandrie nejsou ani trochu nespokojeni.“*²¹⁶

V reakci na to tedy Julián píše, aby Atanáš Alexandrii opět opustil:

²¹⁰ Jelikož je to v českém prostředí ne příliš známé jméno, dovoluujeme si pro lepší orientaci poznamenat, že bývá uváděn i jako Geórgios z Kappadokie, v anglicky psané literatuře pak jako George/Georgius of Cappadocia.

²¹¹ AM, XXII, 11, 1–8. JULIAN, 23 *To Ecdicius, Prefect of Egypt*, s. 72–75. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxix; xl. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 681–682.

²¹² Viz výše Juliánův životopis 2.3 *Výchova a vzdělání*.

²¹³ „...many also on the teaching of the impious Galilaeans.“ Cit. JULIAN, 23 *To Ecdicius, Prefect of Egypt*, s. 75.

²¹⁴ Srov. JULIAN, 24 *To the Alexandrians, an Edict*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 74–77.

²¹⁵ Viz 3.2.13 *Dopis 46 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta* a 3.2.14 *Dopis 47 – Alexandrijským*.

²¹⁶ „For we have not, even now, granted to the Galilaeans who were exiled by Constantius of blessed memory to return to their churches, but only to their own countries. Yet I learn that the most audacious Athanasius, elated by his accustomed insolence, has again seized what is called among them the episcopal throne, and that this is not a little displeasing to the God-fearing citizens of Alexandria.“ Cit. JULIAN, 24 *To the Alexandrians, an Edict*, s. 75–77.

„Proto jej veřejně varujeme, aby se okamžitě v den, kdy obdrží tento dopis naší milosti, vzdálil od města. Pokud však zůstane ve městě, veřejně jej varujeme, že dostane mnohem větší a přísnější trest.“²¹⁷

Tímto ediktem vyhání Julián Atanáše nejprve pryč z Alexandrie. V *Dopise 46* pak již požaduje, aby byl Atanáš vypovězen za hranice Egypta.²¹⁸

3.2.7 Dopis 29 – Strýci Juliánovi

Následující list vznikl v dubnu roku 362 v Konstantinopoli. Adresován je Juliánovi, strýci císaře Juliána. Ten byl bratrem císařovy matky Basiliny a synem Julia Juliana a císař Julián ho po Konstantiově smrti přiměl, aby se odvrátil od křesťanství a konvertoval k pohanství.²¹⁹ Ačkoliv se v tomto listu Julián přímo křesťanství nevěnuje, uvádíme ho do výčtu analyzovaných listů, protože tímto dopisem pověřuje Julián svého strýce obnovou Apollónova chrámu v Daphne, který později 22. října 362 vyhořel a Julián toto neštěstí připsal na vrub křesťanům.²²⁰

Pro tuto práci pak ještě stojí za zmínku prohlášení, jež Julián činí v průběhu dopisu, které bychom měli mít na paměti při snaze analyzovat jeho vztah ke křesťanství na základě jeho spisů. Julián totiž píše, že:

„...nikdy jsem tobě ani jinému muži nenapsal slova, která bych nechtěl zveřejnit, aby je všichni znali. Používal jsem někdy ve svých dopisech brutalitu nebo drzost, nebo urážky nebo pomluvy, nebo jsem řekl něco, za co bych se měl stydět?“²²¹

Jak už víme z úvodu k analýze Juliánových listů, ne všechny jeho dopisy se zachovaly, jelikož pravděpodobně prošly křesťanskou cenzurou. Výše zmiňované tvrzení pak vyvolává otázku, nakolik se do Juliánova psaní promítala autocenzura. Je jisté, že Julián si stál za tím, co napsal, ale dnes už nezjistíme, nakolik upřímně svoje spisy psal.

²¹⁷ „Wherefore we publicly warn him to depart from the city forthwith, on the very day that he shall receive this letter of our clemency. But if he remain within the city, we publicly warn him that he will receive a much greater and more severe punishment.“ Cit. JULIAN, 24 *To the Alexandrians, an Edict*, s.77.

²¹⁸ Srov. JULIAN, 46 *To his Uncle Julian, Prefect of Egypt*, s. 140–143. K *Dopisu 46* více viz 3.2.13 *Dopis 46 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta*.

²¹⁹ WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. li.

²²⁰ Srov. JULIAN, 29 *To his Uncle Julian*, s. 96–105. AM, XXII, 13.1-4. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. xxiii–xxv.

²²¹ „...I have never written to you or any other man a word that I am not willing to publish for all to see. Have I ever in my letters employed brutality or insolence, or abuse or slander, or said anything for which I need to blush?“ Cit. JULIAN, 29 *To his Uncle Julian*, s. 101.

3.2.8 Dopis 36 – Reskript o křesťanských učitelích

Dopis 36 byl poslán po 17. červnu 362 z Antiochie²²² a Julián v něm vysvětluje, proč by křesťanští učitelé neměli působit na školách a vyučovat rétoriku, gramatiku nebo filozofii. Z jeho slov je patrné, že se nejedná o pouhý rozmar, kterým by chtěl křesťany diskriminovat, ale svoje tvrzení odůvodňuje a vysvětluje, co ho k tomuto rozhodnutí vedlo. Argumentuje tím, že „*když si člověk myslí jednu věc a svoje žáky učí věc jinou, podle mého názoru nedokáže vyučovat ve správné míře, stejně jako nedokáže být upřímný muž.*“²²³ Na druhou stranu Julián přiznává, že tento rozpor názorů může být tolerován v případě, že jde o triviální věci, ačkoliv je to špatné. V důležitých věcech, kdy člověk učí něco jiného, než čemu věří, je takový vnitřní rozpor pro Juliána nepřijatelný, označuje ho za nečestný a připadá mu absurdní.²²⁴

3.2.9 Dopis 37 – Atarbiovi

Tento list byl poslán v roce 362 z Konstantinopole nebo Antiochie.²²⁵ Jako jeden z mála Juliánových listů vyšel v českém překladu V. Pracha.²²⁶

Jedná se o krátký list, ve kterém Julián píše, že pohané mají být při dosazování do úřadů preferováni před křesťany. Zároveň se zde Julián zmiňuje, že křesťany nechce nespravedlivě popravovat.²²⁷

*„Já proti právu nechci pobíjet galilejské, ani je tlouci, ani jim nějak ubližovat, ale prohlašuji, že je třeba dávat přednost těm, kteří uctívají naše bohy. Vždyť šílenství galilejských všechno zvrátilo a jen blahově našich bohů nás chrání.“*²²⁸

3.2.10 Dopis 39 – Občanům Byzacia

List občanům Byzancia byl poslán v roce 362 pravděpodobně z Antiochie. Není zcela jasné, kam tento dopis mířil. Jak podotýká Wright, Julián nenazýval Konstantinopol Byzacií a Gibbon se domníval, že místem určení toho listu bylo město Bisanthe v Thrákii.²²⁹

Dopis 39 je svým rozsahem relativně krátký a jeho obsahem je konstatování, že Julián městu obnovil senátory a radní, „*at' už se vzdali pověr Galilejských, nebo vymysleli jiný způsob útěku ze senátu...*“²³⁰

²²² Srov. JULIAN, 36 Rescript on Christian Teachers. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 117.

²²³ „...when a man thinks one thing and teaches his pupils another, in my opinion he fails to educate exactly in proportion as he fails to be a honest man.“ Cit. JULIAN, 36 Rescript on Christian Teachers, s. 117.

²²⁴ JULIAN, 36 Rescript on Christian Teachers, s. 116–123.

²²⁵ JULIAN, 37 To Atarbius. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 121–123.

²²⁶ Zde je zároveň uváděn pod Hertleinovým označením *Artabiovi*. Srov. JULIANUS, *Dopisy 7*. In: BURIAN Jan, *Zánik antiky*, s. 64. Příloha č. 2 v této práci.

²²⁷ Srov. JULIANUS, *Dopisy 7*, s. 64. JULIAN, 37 To Atarbius, 121–123.

²²⁸ Cit. JULIANUS, *Dopisy 7*, s. 64.

²²⁹ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 124, pozn. pod čarou č. 2.

3.2.11 Dopis 40 – Hekéboliovi

Co se týče adresáta tohoto dopisu, zůstává jeho původ víceméně neznámý. Wright píše, že se s největší pravděpodobností nejedná o stejného Hekébolia, kterému Julián adresuje *Dopis 63*.²³¹ V tomto případě se dle Wrightova mínění jedná o vedoucího úředníka v Edesse, hlavním městě Osroéné v severní Mezopotámii.²³² Tento list pochází z konce roku 362, nebo z počátku roku následujícího a byl poslán z Antiochie.²³³ Podobně jako Dopis 37 i tento Juliánův list vyšel v českém překladu V. Pracha.²³⁴ Část tohoto listu cituje i J. Burian.²³⁵

V tomto dopise obhajuje Julián svůj postup vůči křesťanům slovy:

„Já zacházím se všemi galilejskými tam mírně a lidsky, že nikdo nikdy nepodstupuje žádné násilí, není vlečen do chrámu ani není týráním nucen k něčemu jinému tohoto druhu.“²³⁶

Dále v listu se pak dozvídáme, že to byla Juliánova reakce na jisté nepokoje, kterých se v Edesse dopustili členové ariánské církve. Ti zde mimo jiné napadli stoupence gnostické sekty, kterou založil Valentinos.²³⁷ Julián píše, že církvi v Edesse rozkázal vzít všechny peníze a odůvodňuje to tím, že křesťanům je „přikázána chudoba, aby pohodlněji vstoupili do království nebeského.“²³⁸ Vzápětí dodává, že zabavením finančních prostředků edesské církvi pomáhá těmto křesťanům do nebeského království snáze dojít.²³⁹ Tuto pasáž také můžeme vnímat jako jeden z mnoha dokladů toho, že Julián dobře znal křesťanské učení a věděl proto, proti čemu stojí.

3.2.12 Dopis 41 – Občanům Bostry²⁴⁰

Dopis 41 byl poslán 1. srpna 362 z Antiochie do města Bostra a vyšel v českém překladu R. Dostálové.²⁴¹ Julián začíná tvrzením, že se domníval, „že vůdcové Galilejských budou

²³⁰ „...whether they have abandoned themselves to the superstition of the Galilaeans or have devised some other method of escaping from the senate...“ Cít. JULIAN, 39 *To the citizens of Byzacium*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 125.

²³¹ Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 217, pozn. pod čarou č. 1.

²³² Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 126–127, pozn. pod čarou č. 1.

²³³ JULIAN, 40 *To Hecebolius*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 127.

²³⁴ Srov. JULIANUS, *Dopisy 43*. In: BURIAN Jan, *Zánik antiky*, s. 64–65.

²³⁵ Srov. BURIAN Jan, *Římské impérium*, s. 189.

²³⁶ Cít. JULIANUS, *Dopisy 43*, s. 64–65.

²³⁷ Srov. JULIANUS, *Dopisy 43*, s. 65. K Valentinovi a Valentiniánům viz WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 127, pozn. pod čarou č. 2. RUDOLPH Kurt, *Gnóze*, Praha: Vyšehrad 2010, s. 315–321.

²³⁸ Cít. JULIANUS, *Dopisy 43*, s. 65.

²³⁹ Srov. JULIANUS, *Dopisy 43*, s. 65.

²⁴⁰ Syrské město někdy uváděno i jako Bosra. Srov. WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 129, pozn. pod čarou č. 1.

²⁴¹ JULIAN, 41 *To the citizens of Bostra*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 129. *Júlianos občanům Bostry*. In: BORECKÝ Bořivoj, *Piši Ti, příteli*, s. 60–62.

spíše vděční mně než tomu, kdo spravoval říši přede mnou,“²⁴² což zdůvodňuje tím, že za jeho vlády nebyli křesťané posíláni do exilu, ale naopak jim bylo umožňováno vracet se z exilu zpět,²⁴³ ani nebyli zavíráni do vězení a nadto jim byl ještě vrácen zabavený majetek. Zároveň Julián píše, že nikoho nenutí proti jeho vůli obětovat pohanským božstvům.²⁴⁴ Julián je pak poněkud rozhořčen tím, že navzdory výše zmiňovaným důvodům, jsou křesťané rozčileni, když jim není dovoleno chovat se jako tyrani, a odvažují se vyvolávat nepokoje a vzpoury, přičemž nedbají jeho ediktů. List do Bostry je reakcí na to, že zdejší biskup Titus a klérus obviňovali své vlastní přívržence. Julián obsah následujícího listu vyhlašuje občanům jako edikt, v němž píše, že „nikdo nesmí brát účast na vzpourách kleriků, nesmí se jimi dát svést, aby vzal do ruky kameny a nebyl poslušen úředníků, ale lidé se smějí scházet podle své vůle a modlit se za sebe obvyklými modlitbami.“²⁴⁵ Pak Julián znovu opakuje, že stavět se na jednu či druhou stranu v neshodách duchovních občané nesmějí.²⁴⁶

Závěr následujícího listu je však pro křesťany velmi příznivý, neboť Julián zde pohany vybízí k přívětivému vztahu ke křesťanům, protože nevědomost je největší zlo.²⁴⁷ Píše:

*„Lidi je nutno přesvědčovat a poučovat slovem, nikoli ranami a násilím či tělesným mučením. Vždy opět připomínám těm, kteří usilují o opravdovou zbožnost, aby v ničem se nedopouštěli křivdy na přívržencích Galilejských, aby je nenapadal a nedopouštěli se na nich násilí. Lidi, kteří právě v tom nejdůležitějším jednají špatně, máme spíše litovat než nenávidět.“*²⁴⁸

3.2.13 Dopis 46 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta

Druhý list,²⁴⁹ který Julián adresoval egyptskému prefektovi Ecdiciovi, byl poslán přibližně v říjnu roku 362 z Antiochie a týkal se vyhnanství svatého Atanáše, o kterém je řeč i v dalších listech.²⁵⁰

Julián, který poslal Atanáše do vyhnanství, se v následujícím listě s výčitkami, že nebylo splněno jeho nařízení, obrací na egyptského prefekta, a dává mu ultimátum do prosincových

²⁴² Cit. *Júlianos občanům Bostry*, s. 60.

²⁴³ V této části je nutné připomenout, že víme minimálně o jednom případě, kdy Julián – pouhé tři měsíce po odeslání *Dopisu 41* – usiloval o to, aby byl jistý křesťan poslán do exilu. Jednalo se o sv. Atanáše pobývajícího v té době v Alexandrii. Viz dále 3.2.13 *Dopis 46 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta*.

²⁴⁴ Srov. JULIAN, 41 *To the citizens of Bostra*, s. 129–135. Soz. 5, 5.

²⁴⁵ Cit. *Júlianos občanům Bostry*, s. 61.

²⁴⁶ Srov. *Júlianos občanům Bostry*, s. 61.

²⁴⁷ Cit. *Júlianos občanům Bostry*, s. 61–62.

²⁴⁸ Cit. *Júlianos občanům Bostry*, s. 62.

²⁴⁹ K Juliánovým dopisům egyptskému prefektovi Ecdiciovi viz výše 3.2.5 *Dopis 23 – Ecdiciovi, prefektovi Egypta*.

²⁵⁰ Srov. JULIAN, 49 *To Ecdicius, Prefect of Egypt*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 154–157.

kalend, aby Atanáš odešel z města a ideálně rovnou z celého Egypta. Julián označuje Atanáše za „nepřítele bohů.“²⁵¹ Dále Julián píše (tuto pasáž podle Wrighta vlastní rukou):²⁵²

„Velmi mě mrzí, že jsou moje příkazy zanedbávány. U všech bohů není nic, co bych tak rád viděl, nebo spíš slyšel nahlášené, že jsi dosáhl, jako to, že Athanasius byl vyhnán za hranice Egypta. Neslavný muž! Měl tu drzost křtít řecké ženy význačných mužů během mé vlády! Žeňte ho pryč!“²⁵³

3.2.14 Dopis 47 – Alexandrijským

Dopis 47 adresovaný do Alexandrie byl poslán z Antiochie v listopadu nebo prosinci 362 a podobně jako *Dopis 24* a *Dopis 46* se týká svatého Atanáše.²⁵⁴ Atanáš v té době již v Alexandrii nepobýval, ale opustil ji 24. října 362.²⁵⁵

V tomto listu Julián upozorňuje obyvatele Alexandrie, že jejich zakladatelem nebyl žádný Galilejec, nýbrž Alexander Makedonský a patronem města je Serapis. Dále píše, že předci Hebrejů byli původně egyptskými otroky, ale nyní se situace obrátila a Egyptané se ochotně podrobili „mužům, kteří nestavěli na žádném učení svých předků.“²⁵⁶

Julián také vypočítává různá pohanská božstva a dobra, kterých se díky nim Alexandrii dostalo, aby pak zdejší obyvatele obvinil z toho, že se navzdory těmto činům obrátili k Bohu, kterého nikdy nikdo neviděl:

„Přesto máte tu drzost neuctívat žádného z těchto bohů; a myslíte si, že jeden z těch, kterého jste ani vy, ani vaši otcové nikdy neviděli, dokonce ani Ježíše, by měl být označen jako Bůh, Slovo.“²⁵⁷

Nakonec však Julián nepokračuje v tom, aby alexandrijské přesvědčoval k návratu k pohanství, když píše: „Ale pokud se rozhodnete setrvat v pověrách a v učení zlých mužů,

²⁵¹ „...the enemy of the gods...“ Cit. JULIAN, 46 *To Ecdicius, Prefect of Egypt*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 143.

²⁵² JULIAN, 46 *To Ecdicius, Prefect of Egypt*, s. 143.

²⁵³ „It vexes me greatly that my orders are neglected. By all the gods there is nothing I should be so glad to see, or rather hear reported as achieved by you, as that Athanasius has been expelled beyond the frontiers of Egypt. Infamous man! He has had the audacity to baptise Greek women of rank during my reign! Let him be driven forth!“ Cit. JULIAN, 46 *To Ecdicius, Prefect of Egypt*, s. 143.

²⁵⁴ Srov. JULIAN, 47 *To the Alexandrians*. In: WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 143.

²⁵⁵ Srov. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 323.

²⁵⁶ „...to men who have set at naught the teachings of their ancestors.“ Cit. JULIAN, 47 *To the Alexandrians*, s. 145.

²⁵⁷ „Yet you have the audacity not to adore any one of these gods; and you think that one whom neither you nor your fathers have ever seen, even Jesus, ought to rank as God the Word.“ Cit. JULIAN, 47 *To the Alexandrians*, s. 149.

dohodněte se alespoň mezi sebou a nežádejte o Atanáše.“²⁵⁸ Julián pak ještě naráží na to, že původně nařídil vyhnat Atanáše z Alexandrie,²⁵⁹ nyní však už nařizuje, aby Atanáš opustil celý Egypt.²⁶⁰

Dopis pak končí výzvou, aby byl jeho obsah veřejně vyhlášen mezi občany Alexandrie.²⁶¹

3.2.15 Dopis 55 – Photinovi

List adresovaný Photinovi, biskupovi v Sirmiu a hereziarchovi, který popíral Kristovo vtělení, patří k nedatovaným listům a vznikl s největší pravděpodobností, jako velká část listů, během Juliánova pobytu v Antiochii mezi červencem 362 a březnem 363.²⁶² Na rozdíl od ostatních Juliánových listů psaných a dochovaných v řečtině, *Dopis 55* uvádí Wright latinsky.²⁶³

Na základě tohoto listu se zdá, že Photinovo bludné učení popírající Kristovo vtělení bylo pro Juliána mnohem přijatelnější než oficiální učení církve, protože list začíná slovy:

„Ó, Photine, zdá se, že hlásáš, co je pravděpodobně pravda, blížíš se ke spáse a dobře věříš, že ten, koho jedni považují za boha, nemůže být v žádném případě přiveden do lůna. Ale Diodorus, šarlatánský kněz Nazaretského, když se snaží dokázat tu nesmyslnou teorii o lůně lstmi a kejklářskými triky, je zjevně bystrý sofista této lidové víry.“²⁶⁴

Zbytek *Dopisu 55* se nese v podobném duchu a Julián je očividně potěšen tím, že někdo vyvrací křesťanskou víru a zpochybňuje tak jeden z jejích základů – vtělení Božího Syna, s čímž on sám souhlasí a křesťanství pro něj není náboženství založené na logických základech. Citovaná pasáž je pak nadto ještě dalším z mnoha důkazů toho, že Julián byl s křesťanským učením seznámen a při jeho vyvracení se snažil používat logické argumenty.²⁶⁵

²⁵⁸ „But if you choose to persevere in the superstition and instruction of wicked men, at least agree among yourselves and do not crave for Athanasius.“ Cit. JULIAN, 47 *To the Alexandrians*, s. 151.

²⁵⁹ Srov. JULIAN, 24 *To the Alexandrians, an Edict*, s. 74–77. K *Dopisu 24* více viz 3.2.6 *Dopis 24 – Edikt Alexandrijským*.

²⁶⁰ Srov. JULIAN, 47 *To the Alexandrians*, s. 151.

²⁶¹ Srov. JULIAN, 47 *To the Alexandrians*, s. 151.

²⁶² WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., s. 186–187, pozn. pod čarou č. 1.

²⁶³ Srov. JULIAN, 55 *To Photinus*, s. 186–191.

²⁶⁴ „O Photinus, you at any rate seem to maintain what is probably true, and come nearest to being saved, and do well to believe that he whom one holds to be a god can by no means be brought into the womb. But Diodorus, a charlatan priest of the Nazarene, when he tries to give point to that nonsensical theory about the womb by artifices and juggler's tricks, is clearly a sharp-witted sophist of that creed of the country-folk.“ Cit. JULIAN, 55 *To Photinus*, s. 189.

²⁶⁵ Srov. JULIAN, 55 *To Photinus*, s. 186–191.

3.3 Julián: Athénské radě a lidu

V českém překladu vyšlo toto Juliánovo dílo v roce 1973 v překladu Bořivoje Boreckého pod názvem *Athénské radě a lidu*.²⁶⁶ *Athénské radě a lidu* je spis, který Julián posílá do Athén na podzim roku 361. Tento text je jakousi Juliánovou vlastní obhajobou, ve které vysvětluje, že císařem nikdy být nechtěl a že nikdy nejednal v rozporu s Konstantiovými rozkazy. Je to také velmi autobiografické dílo, z něhož můžeme čerpat mnoho informací o Juliánově životě.²⁶⁷

Otázce křesťanství se ve spise *Athénské radě a lidu* Julián přímo vyhýbá. Máme zde jen několik zmínek o jeho náklonosti k pohanským božstvům, ke kterým se už v tuto chvíli veřejně hlásí.²⁶⁸

Podle zprávy historika Zosima napsal Julián podobné listy, jejichž obsah se ale nedochoval, a adresoval je také Spartánům (Lakedaimoňanům) a Korintánům.²⁶⁹

3.4 Ammianus Marcellinus: Dějiny

Římský historik Ammianus Marcellinus se pravděpodobně narodil do úřednické nebo důstojnické rodiny mezi roky 330–335 v Antiochii. Stal se gardovým protektorem (*protector domesticus*) a sloužil ve štábu generála jezdeckta Ursicina za vlády Konstantia II. V této pozici se pak v Galii teoreticky poprvé mohl potkat s Juliánem, který tu jako caesar pobýval v letech 355–361. V roce 363 byl Ammianus součástí vojska, se kterým Julián táhl do Persie. Ovšem Ammianus ze své pozice zásobovacího důstojníka s největší pravděpodobností Juliána nikdy osobně nepotkal, ale byl zřejmě v úzkém spojení s některými členy Juliánova dvora, a tudíž o dění okolo císaře dobře informován. Po Juliánově smrti se Ammianus vrátil s nově jmenovaným císařem Joviánem z Persie do Antiochie, nejspíš do místa svého rodiště, cestoval, až se nakonec usadil v Římě, kde napsal buď celé své dílo, nebo alespoň jeho dochovanou část. Ammianus zemřel kolem roku 400.²⁷⁰

Jediným dochovaným dílem Ammiana Marcellina, které máme k dispozici je jeho historiografické dílo *Dějiny*, v latinském originále *Rerum gestarum libri XXXI*. Toto dílo

²⁶⁶ IULIANUS, *Athénské radě a lidu*. In: BORECKÝ Bořivoj (ed.), *O vlastním osudu*, Praha: Odeon 1973, s. 101–118.

²⁶⁷ Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 669. K autobiografickému obsahu např.: Vyraždění Juliánovy rodiny a obvinění Konstantia II., vyhnanství v Macellu v Kappadokii viz IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 3. Jmenování Juliána caesarem a odchod do Galie viz IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 7. Vojenské úspěchy v Galii viz IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 8. A další.

²⁶⁸ Srov. IULIANUS, *Athénské radě a lidu*, 4; 6; 7.

²⁶⁹ Srov. Zos., III, 10. Canfora v pasáži věnované císaři Juliánovi chybně odkazuje na Zos., III, 11.1. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 669.

²⁷⁰ VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003, s. 1127–1128. AMMIANUS MARCELLINUS, *Soumrak římské říše*, s. 7–11. BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 6. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, Praha: KLP 2008, s. 575. MAREK Václav, *Ammianus Marcellinus*. In: KUŤÁKOVÁ Eva (a kol.), *Slovník latinských spisovatelů*, Praha: Leda 2004, s. 86–87.

vyšlo v českém překladu Josefa Češky poprvé pod názvem *Soumrak římské říše* v roce 1975 a ve druhém přepracovaném vydání pod názvem *Dějiny římské říše za soumraku antiky* z roku 2002.²⁷¹

Z původních 31 knih, které Ammianus napsal, se jich dochovalo 18. Lze považovat za štěstí, že ony dochované knihy popisují tu část dějin, jejichž přímým účastníkem Ammianus byl. Prvních 13 nedochovaných knih obsahovalo dějinný úsek v rozpětí přibližně dvou set padesáti let od roku 96 po Kr. Dochované knihy popisují mnohem kratší období – 11 knih o císaři Juliánovi zahrnuje asi desetileté období a posledních 6 knih líčí události patnácti let.²⁷²

Inspirací Ammianovým *Dějínám* byl historik Tacitus.²⁷³ Volbou roku, kterým Ammianus své (nedochované) vyprávění započal, dává najevo záměr pokračovat v Tacitově historiografické práci. Ammianus se tak podobně jako Tacitus snaží k sepisování dějin přistupovat objektivně – nicméně se různí názory na to, jak se mu podařilo zůstat nestranným při líčení událostí, kterých byl svědkem, – a v jeho díle je též patrný pesimismus, že stát spěje k neodvratitelnému rozkladu.²⁷⁴

Ammianus byl Řek, ale svoje dílo napsal latinsky. Jelikož jazyková analýza Ammianova díla není předmětem této práce, dovolíme si jen upozornit, že Ammianova latina je pro editory „těžkopádná a nadto rétorsky vyumělkovaná a šroubovaná,“²⁷⁵ jak píše J. Češka v předmluvě k českému vydání z roku 1975, tudíž je znát, že jazyk, kterým Ammianus psal, nebyla jeho mateřština. G. B. Conte dále podotýká, že Ammianovy nedostačující rétorické schopnosti byly dány tím, že byl voják a ne učenec.²⁷⁶

Jak již bylo řečeno výše, není v hodnocení Ammianova díla shoda. G. W. Bowersock zpochybňuje věrohodnost Ammianova díla pro popis Juliánova života a dějin celkově. Podle něj byl Ammianus ambiciózním historikem, ovšem spíše než aby sepsal přínosné dějiny, vytvářel jakési umění.²⁷⁷

²⁷¹ AMMIANUS MARCELINUS [=AM], *Soumrak římské říše*, Praha: Odeon, 1975. AMMIANUS MARCELINUS, *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, Praha: Arista – Baset, 2002. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 575.

²⁷² AMMIANUS MARCELINUS, *Soumrak římské říše*, s. 11–12. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, s. 1128. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 576. MAREK Václav, *Ammianus Marcellinus*, s. 86–87.

²⁷³ Publius/Gaius Cornelius Tacitus (kol. 55 – asi 117 po Kr.) byl praetor, konzul, řečník a římský historik. Je autorem mnoha děl, z nichž nejvýznamnější jsou *Dějiny (Historiae)* a na ně navazující *Letopisy (Annales)*. Srov. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 476.

²⁷⁴ CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 576–577.

²⁷⁵ Cit. AMMIANUS MARCELINUS, *Soumrak římské říše*, s. 11.

²⁷⁶ AMMIANUS MARCELINUS, *Soumrak římské říše*, s. 1; 11. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 577. MAREK Václav, *Ammianus Marcellinus*, s. 87. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, s. 1131–1132.

²⁷⁷ BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, s. 7.

Naopak J. Bednaříková označuje Ammiana za nejlepšího pozdně antického historika. Stejně Ammianovo dílo hodnotí i V. Marek, autor příslušného hesla ve *Slovníku latinských spisovatelů*. Podobně se k Ammianovu dílu staví i G. B. Conte, který sice píše, že Ammianus svoje dílo prokládá fiktivními dopisy a řečmi, ale zároveň podotýká, že Ammianus vždy upozorňuje, že v těchto částech jde o smyšlenou rekonstrukci. Zároveň G. B. Conte hodnotí Ammianův popis událostí okolo Juliána jako objektivní, protože nevynechává ani císařova pochybení a má i kritické poznámky k jeho krokům vůči křesťanství.²⁷⁸

Snad je to dáno délkou textu, která je v tomto díle císaři Juliánovi věnována, nicméně Ammianus jeho osud líčí až s hrdinským záměrem a nenechá si ujít jedinou příležitost, aby Juliána vychválil jako skvělého vládce mimořádných vlastností. Ztvárnění Juliánovy heroické osoby Ammianus ještě podtrhuje různými mystickými událostmi, jako je například stařena, která o Juliánovi po jeho příchodu do Vienny (Vídne) prohlásí, že „*on obnoví chrámy bohů*.“²⁷⁹ Dále musíme při analýze vzít v potaz fakt, že v době, kdy Ammianus svoje dílo psal, byla Římská říše opět křesťanská.

Vzhledem k rozsahu Ammianova díla je v něm relativně málo prostoru věnováno křesťanství. V Juliánově případě se však autor nebojí zmiňovat četné oběti bohům ani situace, kdy císař nechával věštit.²⁸⁰ Máme tak od Ammiana mnoho důkazů o tom, že Julián křesťanem opravdu nebyl a zpočátku svoji příslušnost k církvi předstíral.²⁸¹ Teprve po svém svolání augustem a příjezdu do Konstantinopole se odvážil otevřeně uctívat pohanské kultury a nad to „*veřejně vyhlášenými výnosy přikázal otevřít chrámy, přivádět k oltářům žertvy a obnovit uctívání bohů*.“²⁸² Postupně se však císařovy pohanské aktivity rozrůstaly, o čemž Ammianus píše, že Julián „*příliš často skrápěl oltáře krví přemnoha žertev*.“²⁸³ Nakonec konstatuje, že se náklady na náboženské obřady navyšovaly „*těžce snesitelnou*“ měrou.²⁸⁴

Z Ammianova díla je však zřetelně patrné, že to byl v první řadě voják, neboť jeho vyprávění ve velké míře obsahuje popisy vojenských strategií,²⁸⁵ obléhacích strojů,²⁸⁶ zeměpisných podmínek²⁸⁷ a dokonce i fauny.²⁸⁸ I přesto Ammianus podává několik zpráv

²⁷⁸ BEDNAŘÍKOVÁ Jarmila, *Stěhování národů*, s. 33. MAREK Václav, *Ammianus Marcellinus*, s. 86–87. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 576–577.

²⁷⁹ Cit. AM, XV, 8.22.

²⁸⁰ K věštění srov. např. AM, XXII, 1-3. K obětování srov. např. AM, XXII, 12.6. AM, XXIII, 3.2. AM, XXIV, 6.17.

²⁸¹ Srov. AM, XXI, 2.4-5.

²⁸² Cit. AM, XXII, 5.2.

²⁸³ Cit. AM, XXII, 12.6.

²⁸⁴ Srov. AM, XXII, 12.7.

²⁸⁵ Srov. např. AM, XXIV, 2.1-22.

²⁸⁶ Srov. AM, XXIII, 4.1-15.

²⁸⁷ Srov. např. AM, XXIII, 6.1-88.

o tom, jak se císař Julián choval a přistupoval ke křesťanům v průběhu své vlády, kdy už se veřejně mohl hlásit k pohanství.

Ammianus několikrát zdůrazňuje, že Julián byl při řešení soudních sporů spravedlivý, nicméně přiznává, že Julián „*se při rozsuzování někdy unáhlil a nevhodně se dotazoval, co kdo ze soudících se lidí uctívá.*“²⁸⁹ Vzápětí ale Ammianus stojí za svým tvrzením, že Julián soudil spravedlivě a píše, že „*přece se neshledává, že by nějaké jeho soudní rozhodnutí bylo v rozporu s pravdou, a nikdy také nemohl být usvědčen, že se kvůli náboženství nebo čemukoliv jinému odchýlil od správné cesty spravedlnosti.*“²⁹⁰

Dále také Ammianus zmiňuje i Juliánův postoj ke křesťanským učitelům: „*Bezohledné však bylo – a mělo by se přikrýt věčným mlčením –, že učitelům rétoriky a gramatiky, kteří byli ctiteli křesťanských obřadů, nedovoľoval vyučovat.*“²⁹¹ Způsob, jakým Ammianus o této události informuje, vyvolává pocit, zda něco jiného Ammianus nezamlčel doopravdy. Julián je totiž v Ammianově podání líčen jako skvělý muž mnoha kladných vlastností.

Poslední zmínkou u Juliánovi a křesťanství v Ammianově díle je zpráva o tom, co následovalo po shoření Apollónovy svatyně. Ammianus píše:

*„Když byla ta svatyně tak strašnou zkázou zničena, přivedl císaře hněv tak daleko, že nařídil provádět neobyčejně přísné výslechy a zavřít v Antiochii velký kostel. Měl totiž podezření, že to učinili křesťané, podníceni nenávistí, protože neradi viděli, že je ten chrám obestavován honosným peristylem.“*²⁹²

Od Ammiana pak už nemáme žádné informace o tom, zda po výsleších vyvodil pro křesťany císař Julián tresty. Nicméně Ammianus ještě dodává alternativní výklad dané události a to, že chrám mohl také shořet kvůli zapáleným svíčkám, které uvnitř nechal hořet filozof Asklepiades.²⁹³

3.5 Řehoř z Nazianzu: Útočné řeči proti císaři Juliánovi

Řehoř z Nazianzu²⁹⁴ se s největší pravděpodobností narodil v letech 329 nebo 330²⁹⁵ v kappadockém městě Arianzos²⁹⁶ a jeho otec Řehoř Starší byl biskupem v Nazianzu.

²⁸⁸ Srov. AM, XXII, 15.14-27.

²⁸⁹ Cit. AM, XXII, 10.2.

²⁹⁰ Cit. AM, XXII, 10.2.

²⁹¹ Cit. AM, XXII, 10.7.

²⁹² Cit. AM, XXII, 13.2.

²⁹³ Srov. AM, XXII, 13.3.

²⁹⁴ V literatuře také uváděn jako Řehoř Naziánský, popř. Grégorios.

²⁹⁵ K dalším možným datům narození Řehoře z Nazianzu viz DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 376–377.

²⁹⁶ Podle H. R. Drobnera je možné, že se Řehoř nenarodil v Arianzu, ale v nedalekém Nazianzu, kde působil jeho otec. Srov. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 376.

Společně s Řehořem z Nyssy a Basilem Velikým, který byl jeho blízký přítel, patří Řehoř z Nazianzu mezi kappadocké církevní Otce a byl zastáncem Nicejského vyznání.²⁹⁷ O Řehořově životě máme mnoho zmínek v jeho spisech. Studoval v Caesareji v Kappadokii, v Caesareji v Palestině, v Alexandrii i v Athénách. Kněžské svěcení přijal z rukou svého otce v Nazianzu, chvíli pobýval s Basilem Velikým v klášteře a na jeho přání se nechal vysvětit biskupem, ovšem odmítl do úřadu nastoupit. Po otcově naléhání se stal jeho pomocníkem v Nazianzu, ale po jeho smrti v roce 374 odmítl nastoupit na jeho místo. Nakonec se podvolil a v roce 379 se ujal křesťanské obce Nicejského vyznání v Konstantinopoli. Po Konstantinopolském koncilu v roce 381 nedokázal čelit sporům uvnitř církev a vrátil se do Nazianzu. Nakonec zemřel v rodném Arianzu v roce 389 nebo 390.²⁹⁸

Řeči Řehoře z Nazianzu byly často opisovány, protože sloužily jako vzor při vyučování rétoriky. Díky tomu se jich mnoho dochovalo do dnešní doby. Většina Řehořových děl vznikla v poslední části jeho života po povolání do Konstantinopole v roce 379. Máme k dispozici 45 Řehořových řečí – homilií, polemik, kázání, pohřebních řečí apod., 245 dopisů a několik básní.²⁹⁹

V češtině vyšla velká řada Řehořových děl, především řečí, v časopise *Blahověst* v překladu J. N. F. Desoldy.³⁰⁰ Jedna z těchto řečí je adresovaná i císaři Juliánovi, ale otázce císařova vztahu ke křesťanství se v ní Řehoř nevěnuje.³⁰¹

Řehoř by v mládí Juliánovým spolužákem v Athénách a po Juliánově smrti napsal dvě útočná díla ve formě řeči *Proti Juliánovi* (řeč č. 4 a 5),³⁰² čímž se podle Canfory stal prvním člověkem, který začal operovat s Juliánovým negativním obrazem, jež se držel až do novověku.³⁰³

²⁹⁷ K teologii Řehoře z Nazianzu viz. ŠPIDLÍK Tomáš, *Řehoř Naziánský: Úvod ke studiu jeho duchovní nauky*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2010.

²⁹⁸ Srov. LOOS Milan, *Grégorios z Nazianzu*. In: BORECKÝ Bořivoj (a kol.), *Slovník řeckých spisovatelů*, Praha: Leda, 2006, s. 224–225. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 376–385. DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, s. 496; 562.

²⁹⁹ Uvedená čísla viz LOOS Milan, *Grégorios z Nazianzu*, s. 224–225. Drobner uvádí 44 dochovaných kázání, protože kázání č. 35 nepatří Řehořovi, 249 listů, z nichž se list č. 243 považuje za nepravý a č. 271 za pochybný, a básně. Srov. DROBNER Hubertus R., *Patrologie: Úvod do studia starokřesťanské literatury*, s. 378–385. K Řehořovým básním viz DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, s. 615–618. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 380–381.

³⁰⁰ Přehled překladů Řehoře z Nazianzu do češtiny viz CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 776.

³⁰¹ Řeč byla publikována po částech. Srov. *Svatého otce, Řehoře Naziánského, řeč k Julianovi, spolužáku svému a výběřčímu daně v Nazianzu*. In: *Blahověst*, 1873, roč. XXIII, č. 13, s. 193–195. *Svatého otce, Řehoře Naziánského, řeč k Julianovi, spolužáku svému a výběřčímu daně v Nazianzu*. In: *Blahověst*, 1873, roč. XXIII, č. 14, s. 209–211. *Svatého otce, Řehoře Naziánského, řeč k Julianovi, spolužáku svému a výběřčímu daně v Nazianzu*. In: *Blahověst*, 1873, roč. XXIII, č. 15, s. 225–227.

³⁰² Řecké originály řečí a jejich latinské překlady viz MIGNÉ Jacques-Paul (ed.), *Patrologiae Graecae*, tom. XXXV, Lutetiae Parisiorum 1857, s. 531–720.

³⁰³ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 23. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 658–662. DROBNER Hubertus R., *Patrologie*, s. 382–383. DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, s. 547.

3.5.1 Oratio 4

Svou čtvrtou řeč začíná Řehoř biblickou výzvou: „*Slyšte to, všichni lidé, všichni obyvatelé světa, naslouchejte.*“³⁰⁴ Řehoř veřejně oznamuje, že všechny síly v nebi a všichni andělé se spojili, aby svrhli tyrana, odpadlíka a nepřítele všech, který běsnil a ohrožoval mnohé na zemi a mluvil nespravedlivosti proti Nebesům.³⁰⁵

Aby bylo možno porozumět divům Pána, píše Řehoř, je potřeba nejdříve „*položít před vás velikost nebezpečí, které nás ohrozilo.*“³⁰⁶ Podle svých slov se Řehoř chystá vyprávět tragický příběh o Juliánových činech a chce jej zanechat jako jeho veřejnou obžalobu budoucím generacím.³⁰⁷

Řehoř vychvaluje císaře Konstantia II., protože se zasadil o šíření křesťanství. Jedinou chybu, kterou však Konstantius udělal, byla podle Řehoře ta, „*že si neuvědomil, že křesťanům vychovává nepřítele Krista.*“³⁰⁸ Další kritiky Konstantia se Řehoř dopouští několikrát. Později v této řeči píše, že Konstantius má být obviněn z hlouposti, protože dal moc do rukou svého protivníka, ze kterého si udělal nepřítele, když mu popravil bratra Galla.³⁰⁹ Řehoř se domnívá, že Gallova smrt byla jednou z příčin Juliánovy obrovské nesnášenlivosti.³¹⁰

Podle Řehoře nebyl Julián vděčný ani Bohu ani Konstantiovi, že díky nim přežil masakr v roce 337 a dostalo se mu vzdělání v královském paláci. Místo toho odpadl od víry.³¹¹ Z pozice Juliánova spolužáka Řehoř píše, že už během studia se u Juliána projevovala jeho tendence obhajovat pohanství.³¹²

V Řehořově řeči pak lze kromě jeho negativního postoje k císaři Juliánovi najít i několik odkazů na historické události. Řehoř připomíná Juliánovo jmenování caesarem po popravení Galla a jeho pozdější nedobrovolné přijetí titulu augustus a převzetí vlády nad Římskou říší po Konstantiově smrti. Kritika Juliána však nechybí ani v této pasáži:

„*Muž, o němž hovoříme, se bezprostředně stal dědicem moci svého bratra, ale ne jeho zbožnosti, a krátce poté dědicem muže, který mu dal moc, částečně s jeho*

SANDYS John Edwin, *A History of Classical Scholarship*, vol. 1, Mansfield Centre: Martino Publishing 2003, s. 357.

³⁰⁴ Žl 49, 2.

³⁰⁵ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 1.

³⁰⁶ „...*laying before you the greatness of the danger that threatened us.*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 20.

³⁰⁷ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 20.

³⁰⁸ „...*he perceived not that he was bringing up for the Christians the enemy of Christ...*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 3.

³⁰⁹ Greg. Naz., *Oratio* 4, 39.

³¹⁰ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 45.

³¹¹ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 21–22.

³¹² Greg. Naz., *Oratio* 4, 30.

souhlasem a částečně proto, že byl mnohými přinucen a přemožen nátlakem, který ukázal celému světu zlo a zkázu. ³¹³

Kromě popisu Juliánovy cesty k moci zmiňuje Řehoř i fakt, že Julián byl původně vychováván jako křesťan, proto se ptá, co mohlo Juliána vést k odpadnutí od křesťanství:

„...odkud se vzal takový nepřítel Krista v bývalém Kristově učedníkovi, co byl obeznámen s tolika slovy Pravdy a co kázal a slyšel o věcech vedoucích ke spasení?“ ³¹⁴

Juliánovo odpadnutí od křesťanství je u Řehoře častým tématem a považuje jej za nevědomost, když císaře oslovuje: „*Ó, ty nejbláznivější, bezbožný a nevědomý ve velkých věcech.*“ ³¹⁵ Dále přirovnává Juliána k Herodovi, označuje ho za zrádce, jakým byl Jidáš, a považuje ho spolu s Pilátem za Kristova vraha. ³¹⁶ V závěru listu pak Řehoř píše: „*Neboť ty jsi první z křesťanů, který osnoval vzpouru proti svému Pánovi, stejně jako otroci proti Skythům, jak nás učí historie...*“ ³¹⁷

Řehoř obviňuje Juliána, že nemá respekt k těm, kteří položili život pro Krista, a že by se jich spíše měl bát. Konkrétně Řehoř jmenuje Petra, Pavla, Jakuba, Štěpána, Lukáše, Ondřeje a Teklu a ty, kteří před nimi i po nich čelili nebezpečí kvůli pravdě. ³¹⁸ Řehoř však neopomíná poznamenat, že i když mnozí zasahovali vůči křesťanství více než Julián, tak Kristovo dědictví nikdy nezanikne. ³¹⁹ Řehoř se také domnívá, že Julián neříkal křesťanům křesťané, ale Galilejští proto, že se bál Kristova jména. Oslovení Galilejští se ovšem Řehořovi nelíbilo. ³²⁰

V rozhořčení nad pohanskými oběťmi Řehoř píše, že Julián bojoval „*proti Kristově oběti svými ohavnostmi, proti krvi, která očistila svět, svými krvavými oběťmi.*“ ³²¹ Při jedné Juliánově oběti prý vnitřnosti ukázaly kříž ověšený girlandou, což všechny vyděsilo jako

³¹³ „*The man we are speaking of immediately became the heir of his brother's power, but not of his piety, and shortly after heir to the men who had raised him to power, partly with his consent, and partly because he was forced by the lot of all, and was overcome by compulsion, which proved evil and ruinous to the whole world.*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 33.

³¹⁴ „*...whence became such an enemy of Christ this former disciple of Christ, he that was conversant in so many words of Truth, and who had preached and heard of the things that lead unto salvation?*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 52.

³¹⁵ „*O thou most foolish, and impious, and ignorant in great matters!*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 67.

³¹⁶ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 68.

³¹⁷ „*For thou art the first of the Christians that hast plotted rebellion against thy Master, just as the slaves did against the Scythians, as history tell us...*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 109.

³¹⁸ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 69.

³¹⁹ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 67.

³²⁰ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 76.

³²¹ „*... against the sacrifice of Christ with thy abominations, against the blood that cleansed the world with thy offerings of blood?*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 68.

předpověď vítězství křesťanství. Pohanský kněz to však vyložil jako znamení, že křesťané byli obklíčeni.³²²

O tom, jak se Julián stavěl ke křesťanství, Řehoř píše, že „*napadá naše náboženství velmi ničemným a nešlechtným způsobem, a zavádí do jeho pronásledování pasti a léčky skryté v argumentech.*“³²³ Podle Řehoře však Julián nezůstal pouze u argumentů, ale docházelo i k fyzickému pronásledování či zásahům vůči křesťanům.³²⁴ Doslova o tom píše:

„*A to je zřejmé ze skutečnosti, že přesvědčování trvalo pouze krátkou dobu, zatímco rozšířenější byl argument síly, jež následoval krátce poté, v nařízení, že stejně jako na lovu, můžeme být chyceni v pastech nebo pronásledováním; a alespoň jeden způsob měl dopadnout nás všechny.*“³²⁵

Pronásledování mělo začít u těch, kteří byli Juliánovi nejbližší.³²⁶ Po převzetí moci poslal podle Řehoře Julián několik lidí na smrt.³²⁷ Nicméně zůstává otázkou, zda to bylo z důvodů primárně náboženských, nebo se jednalo o politický čin, kdy chtěl být nový císař obklopen pouze loajálními lidmi.

Řehoř také popisuje výroční den rozdávání císařských darů, kterého se vojsko muselo účastnit. Pod záminkou, že je to starší a čestnější forma daného obřadu, nechal Julián vojáky házet kadidlo do plamenů, za což je pak odměňoval zlatem. Vojáci se tím prý podle Řehoře, aniž by to v první chvíli tušili, zřekli Boha, dopustili se hříchu a ještě Juliánovi vděčně líbali ruce za obdržené dary. Když vojáci zjistili, co celý obřad znamenal, svolávali, že jsou křesťané, a vydali se za císařem. Toho obviňovali, že je odsoudil k smrti a hanbě. „*Císař tím byl rozzuřen, ale vyvaroval se toho, aby je otevřeně poslal na smrt, aby z nich neudělal mučedníky...*“³²⁸ Místo toho je Julián poslal do vyhnanství, čímž jim vlastně prokázal službu, domnívá se Řehoř, protože jim tak umožnil vzdálit se od jeho ohavností a lstí.³²⁹

Vzápětí Řehoř dodává:

³²² Greg. Naz., *Oratio* 4, 53–54.

³²³ „...he attacks our religion in a very rascally and ungenerous way, and introduces into his persecution the traps and snares concealed in arguments.“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 61.

³²⁴ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 61–63.

³²⁵ „And this is evident from the fact that persuasion lasted but a short time, whilst much more prevalent was the argument of force that followed close upon it, in order that, as in the hunts, we might be caught either in the snares or by the pursuit; and one way at least should capture us all.“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 63.

³²⁶ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 63.

³²⁷ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 64.

³²⁸ „The Emperor was exasperated at this, but avoided putting them to death openly, that he might not make martyrs out of them...“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 84.

³²⁹ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 82–84. Tuto událost přejímá od Řehoře v pátem století křesťanský historik Sozomen. Srov. Soz., V, 17.

„A přesto, že následoval takový kurz a projevoval svoji zlomyslnost v mnoha věcech, nedržel stále ten stejný záměr, protože jeho mysl neměla žádnou stabilitu, ale naprosto závisela na vnuknutí démona; ani neudržoval tajemství své hříšnosti...“³³⁰

Pak Řehoř přirovnává Juliána k sopce Etna, která nejdříve jen doutná a vydává hrozivé zvuky, aby pak vybuchla a zalila zemi lávou.³³¹

„...v takovém vystupování jste ho mohli najít, když držel sám sebe pod kontrolou a útočil na naše společenství zákeřnostmi své sofistické víry; ale kdykoliv jeho hněv přetekl, pak už nebyl schopen skrývat svou zášť, ale bez předstírání pokračoval v pronásledování naší božské a zbožné skupiny.“³³²

Mezi Juliánovými zlými činy Řehoř zmiňuje také zabavování posvátných předmětů na základě ediktu.³³³ Za mnohem horší však Řehoř považuje obětování zasvěcených panen, které podle něj musí otrást i těmi, kdo nevěří v Boha. Řehoř popisuje, že zasvěcené panny byly nejdřív svlečeny a tak poskvrněny a následně rozřezány.³³⁴ Na dalším místě pak Řehoř popisuje vraždy dětí kvůli věštění. Julián se prý za tyto činy styděl, snažil se je skrývat a nebyly prováděny veřejně.³³⁵ Je však třeba poznamenat, že někteří autoři považují Řehořovy historiky o těchto obětech za smyšlené.³³⁶

Dále Řehoř popisuje jistého Marka, který v době Konstantia obrátil mnoho pohanů na křesťanství. Za císaře Juliána, kdy byla pozice křesťanství otřesena, byl pronásledován davem a snažil se uprchnout, ale nakonec byl vlečen městem. Marcus už v té době byl starý a podle Řehoře byl mezi těmi, kteří Juliána tajně odvedli do bezpečí, když byla ohrožena jeho rodina.³³⁷ Císařova horlivost si prý vyžádala krutost davů, měst a soudců a od Marka bylo požadováno, aby na vlastní náklady vybudoval chrám.³³⁸ Řehoř se ptá:

³³⁰ „And yet, although he followed such a course, and exhibited his malevolence in many things, he did not constantly keep to the same design, because his mind had no stability, but depended entirely on the inspiration of the demon; neither did he keep the secret of his wickedness...“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 85.

³³¹ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 85.

³³² „...in just such a manner you might have found him keeping himself under restraint, and attacking our community with the deceitfulness of his sophistical creed; but whenever the unruliness of his rage overflowed, then was he no longer able to conceal his malice, but carried on the persecution without disguise against our divine and pious band.“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 85.

³³³ Greg. Naz., *Oratio* 4, 86.

³³⁴ Greg. Naz., *Oratio* 4, 87.

³³⁵ Greg. Naz., *Oratio* 4, 92.

³³⁶ Srov. např. ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, s. 125.

³³⁷ S největší pravděpodobnost má Řehoř na mysli masakr v roce 337. K dané události viz výše 2.2 *Vyvráždění příbuzných*.

³³⁸ Greg. Naz., *Oratio* 4, 88–91.

„Jsou tyto věci důkazem dobré povahy a shovívavosti, nebo naopak znakem drzosti a krutosti? Nechte to říct ty, kdo obdivují prince-filozofa. Ze svého pohledu se domnívám, že nikdo na světě nebude zatracen kvůli správné a pravdivé odpovědi...“³³⁹

V reakci na to poznamenává, že tehdejší prefekt Sallustius Secundus,³⁴⁰ ačkoliv sám byl pohan, nesouhlasil s Markovým mučením a odvážil se to přímo říci císaři. Z Řehořova textu zároveň vyplývá, že nejspíš existovalo více lidí, kteří císařovo chování neschvalovali.³⁴¹

Řehoř také připomíná jistou událost v Caesareji, kde byla horlivá církevní obec, proti které povstal dav a zabil mnoho křesťanů. Guvernér zdejší provincie pak v reakci na nepokoje nechal popravít další křesťany, ale potrestal jen málo pohanů. Ačkoliv byl guvernér nakonec zatčen a předveden před císaře Juliána, unikl trestu smrti a byl poslán do vyhnanství. Řehoř na to reaguje:

„Jaký je rozdíl mezi nařizováním sankcí proti křesťanům a projevováním spokojenosti s těmi, kteří křesťany pronásledují, a silným ovlivňováním toho, kdo jedná nestranně? Neboť vůle prince je nepsaný zákon, podepřený mocí, a mnohem větší síla než psané zákony, které nejsou podporovány autoritou.“³⁴²

Řehoř pak staví do opozice křesťanství a pohanství a v jeho podání je křesťanství v roli utlačovaného náboženství.³⁴³ Napsal:

„Co se kdy stalo vaší straně od křesťanů toho druhu, co se často stávalo křesťanům z vaší strany? Z jaké svobody projevu jsme vás vyloučili? Proti komu jsme pobouřili rozzuřený dav? Koho jsme přivedli do ohrožení jeho života, nebo spíš, koho jsme vyloučili z jejich úradů a poct, které po právu náleží nejlepším

³³⁹ „Are these things then evidences of good nature and clemency, or the reverse, marks of audacity and cruelty? Let these tell us who admire the prince-philosopher. For my part I fancy no one in the world will be at a loss for the proper and true answer...“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 91.

³⁴⁰ Řehoř prefekta přímo nejmenuje, nicméně King v poznámce pod čarou dodává, že se pravděpodobně jednalo o Sallustia Secunda. Srov. KING C. W., *Julian the Emperor: Containing Gregory Nazianzen's Two Invectives and Libanius' Monody with Julian's Extant Theosophical works*, s. 59, pozn. pod čarou č. 2.

³⁴¹ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 91.

³⁴² „For what difference is there between enacting penalties for the Christians and showing oneself pleased with those that persecuted the Christians, and making a heavy charge out of one's acting impartially? For the will of a prince is an unwritten law, being backed by might, and one of far greater force than the written laws that be not supported by authority.“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 93.

³⁴³ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 98.

*mužům? A abych to všechno shrnul, na koho jsme uvalili něco takového, co bylo často pácháno z vaší strany, a často hrozilo?*³⁴⁴

Ačkoliv se v Řehořově textu objevují narážky na pronásledování, nemůže být řeč o krvavých zásazích proti křesťanům. Řehoř totiž napsal: „*Jak tě napadlo, ty nejpošetilejší a nejhlupejší ze smrtelníků, zbavit křesťany slov?*“³⁴⁵ Dále se pak Řehoř ptá, co je důvodem tohoto omezení. Pokud za tím bude spravedlivá příčina, tak budou křesťané sice zarmouceni, ale přijmou ji.³⁴⁶ Další část Řehořovy řeči se pak točí okolo slov a svobody projevu.³⁴⁷

Aby však Řehoř nezůstával jen u negativního rázu svojí řeči, podotýká, že je potřeba vyzdvihnout Juliánovy pozitivní zásahy při administraci říše. Konkrétně jmenuje například snižování daní a moudrou volbu soudců.³⁴⁸ Přesto však o Juliánově vládě napsal:

*„...nakláněl se jen k jednomu cíli, jak potěšit demony, kteří ho často posedali, jak si zasloužil. Před zúčtováním ostatních státních záležitostí, pospíchá na křesťany, a tyto dvě záležitosti poutají jeho plnou pozornost, konkrétně ‚Galilejští‘ (jak si nás urážlivě zvykl nazývat) a Peršané, kteří neústupně pokračovali s válkou, ale naše záležitost je mnohem větší a důležitější, že považoval válku s Peršany za pouhou maličkost a dětskou hru.“*³⁴⁹

Když Řehoř zmiňuje Juliánovu smrt,³⁵⁰ píše, že po ní byl dojat radostí. Z toho, co však předcházelo, byl Řehoř dle svých vlastních slov pohnut k slzám, „*nejen kvůli křesťanům a urážkám, které je postihly, (...) ale také kvůli duši toho muže a těch, kteří byli spolu s ním odtaženi do stejné záhuby.*“³⁵¹

³⁴⁴ „*What has ever happened to your party from the Christians of the kind that has often happened to the Christians from your party? Of what liberty of speech have we debarred you? Against whom have we stirred up furious mobs, or officials going far beyond their instructions? Whom have we brought into peril of his life, or rather, whom have we expelled from their offices and honours that belong by right to the best men? And to sum up all, upon whom have we inflicted anything like what has often been perpetrated by your side, and often been threatened?*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 98.

³⁴⁵ „*How did it come into thy head, thou silliest and greediest of mortals, to deprive the Christians of words?*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 101.

³⁴⁶ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 101.

³⁴⁷ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 102-108.

³⁴⁸ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 4, 75

³⁴⁹ „*... he (...) was bent on one object alone, namely, how to gratify the demons who had often possessed him, as he well deserved. Before settling any other of the affairs of state he rushes upon the Christians, and these two objects engrossed his whole attention, namely the "Galilaeans" (as he insultingly used to call us), and the Persians, who obstinately continued the war, but our affair is much greater and more important, that he considered the war with the Persians a mere trifle and child's play.*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 4, 74.

³⁵⁰ Greg. Naz., *Oratio* 4, 47-49.

³⁵¹ „*...not merely on account of the Christians and the contumely that befell them, (...) but also on account of that man's soul, and those that were drawn away together with him into the same perdition.*“ Cit. *Oratio* 4, 49.

3.5.2 Oratio 5

V porovnání s předchozím Řehořovým dílem je jeho druhá útočná řeč namířená proti císaři Juliánovi o poznání kratší. Činí pouze třetinu rozsahu předchozí řeči a Řehoř podle svých slov zamýšlí pokračovat v tom, co započal, jelikož hned na začátku píše:

„A tak tedy, první část mého úkolu je nyní hotová a přivedena ke konci, neboť jsem ukázal hříšnost té osoby, jak v tom, co dělal vůči nám, tak v tom, co zamýšlel dělat, neustále vymýšlet něco despotičtějšího než předtím.“³⁵²

Tato Řehořova řeč je ve své podstatě poněkud jiná, než ta předchozí. Řehoř už se tolik nezaměřuje na vykreslení negativního obrazu, ale soustředí se na křesťany a fakt, že Božím zásahem, jak vnímal Juliánovu smrt, pominula krátká epizoda nepříznivá křesťanství a znovu přichází lepší období.³⁵³ Hodnocení Juliánovy osoby se však Řehoř ani v této řeči úplně nevzdal. Píše, že Julián byl každým dnem vůči křesťanům zuřivější a že pošlapal svatou věc.³⁵⁴ Podle Řehoře bylo Juliánovým záměrem „*podrobit celou křesťanskou rodinu poslušnosti svým vlastním démonům.*“³⁵⁵ Navíc Řehoř Juliána přirovnává k negativním postavám ze Starého Zákona. Podle Řehoře:

„...je mnohem vhodnější nazývat jej Jarobeámem nebo Achabem, těmi nejzkaženějšími z Izraelitů; nebo faraonem egyptským nebo Nebúkadnesarem asyrským; nebo spojením všech dohromady bychom ho měli nazývat, poněvadž ukazuje, že v sobě sjednotil všechny jejich neřesti – Jarobeámovo odpadnutí, Achabovu krvežíznivost, faraonovo zatvrzelé srdce, Nebúkadnesarovy svatokrádežné skutky, bezbožnost všech dohromady!“³⁵⁶

Řehoř popisuje Juliánovo katastrofální tažení do Persie, které skončilo císařovou smrtí a Juliánův nástupce Jovián musel Peršanům udělat jisté ústupky, aby se římské vojsko mohlo vrátit zpátky. Juliánovo selhání připisuje Řehoř tomu, že byl Julián špatným generálem.³⁵⁷

³⁵² „Thus, then, the first portion of my task has now been completed and brought to an end; for I have shown up the wickedness of that personage, both in what he did towards us, and in what he intended to do, perpetually contriving something yet more tyrannical than the last.“ Greg. Naz., *Oratio* 5, 1.

³⁵³ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 29-36.

³⁵⁴ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 3.

³⁵⁵ „...to subjugate the whole Christian family to obedience to his own demons, ...“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 5, 9

³⁵⁶ „...is it more proper to call him Jeroboam or Ahab, those most wicked of the Israelites; or Pharaoh the Egyptian, or Nebuchadnezzar the Assyrian; or combining all together shall we name him one and the same, since he shows himself to have united in himself the vices of them all – the apostasy of Jeroboam, the bloodthirstiness of Ahab, the hardness of heart of Pharaoh, the sacrilegious acts of Nebuchadnezzar, the impiety of all put together!“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 5, 3.

³⁵⁷ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 10-17.

Juliánova smrt je pak v Řehořově pojetí zásluhou Boží a utrpení, které představovala Juliánova vláda, naštěstí netrvalo dlouho.³⁵⁸ Podle Řehořových slov Juliána „*potkal konec, který si zasloužilo jeho bláznovství.*“³⁵⁹

Následně se Řehoř zaměřuje na to, co už se nebude dít, když pohanství není u moci. Podle Řehořových slov tak už nebudou znesvěcovány křesťanské oltáře, nebudou páleny ostatky svatých a nebude rouhání proti biskupům, presbyterům, prorokům ani apoštolům, ba ani proti samotnému Kristu.³⁶⁰ O něco později pak Řehoř píše, že „*už nebudou mít nenasytní a hříšní démoni nadvládu; už nebude stvoření hanobeno pod záminkou cti.*“³⁶¹

Vítězství křesťanů Řehoř komentuje tak, že křesťané nebyli předurčeni k mlčení, ale k tomu, aby svobodně promluvili o Juliánově bláznovství.³⁶² Na závěr své řeči Řehoř varuje ty, které by ještě někdy napadlo vzbouřit se proti Bohu jako Julián, že by je mohla stihnout stejná odplata.³⁶³

3.6 Libanius: Pohřební řeč o císaři Juliánovi

Libanius³⁶⁴ byl řecký řečník a učitel řečnictví. Narodil se v roce 314 v Antiochii ve vážené a vlivné rodině. Mezi jeho žáky patřil kromě císaře Juliána i Jan Zlatoústý, Theodor z Mopsuestie a nejspíš i Řehoř z Nazianzu. Libanius učil výhradně studenty z vyšších společenských vrstev, a ačkoliv byl pohan, mezi jeho žáky patřilo i mnoho křesťanů. Dostalo se mu věhlasu a slávy a je považován za posledního velkého řečníka. Zemřel pravděpodobně v roce 393 v Antiochii. Z Libaniova díla se toho v porovnání s ostatními řeckými autory dochovalo nejvíce, protože jeho spisy byly ceněny jako stylistické vzory. Mnoho jich bylo přeloženo i do češtiny.³⁶⁵

Z Libaniových děl věnovaných či adresovaných císaři Juliánovi máme do češtiny přeložený jeden Libaniův list a spis nesoucí název *K obyvatelům Antiochie o hněvu císaře*

³⁵⁸ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 29.

³⁵⁹ „...*he has met with an end well suited to his folly...*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 5, 24.

³⁶⁰ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 29.

³⁶¹ „*No more shall gluttonous and sinful demons have dominion; no more shall the creature be dishonoured under pretence of honour,...*“ Cit. Greg. Naz., *Oratio* 5, 31.

³⁶² Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 39.

³⁶³ Srov. Greg. Naz., *Oratio* 5, 42.

³⁶⁴ Někdy uváděn jako Libanios.

³⁶⁵ DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, s. 457. SANDYS John Edwin, *A History of Classical Scholarship*, vol. 1, s. 353–356. VANĚČKOVÁ Zuzana, *Libanios*. In: BORECKÝ Bořivoj (a kol.), *Slovník řeckých spisovatelů*, Praha: Leda, 2006, s. 341–343. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 673–677. Přehled českých vydání Libaniových spisů přeložených R. Dostálovou viz CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 785.

Juliána. Ani jedno z těchto děl však neobsahuje pasáže, z nichž bychom mohli čerpat informace o vztahu císaře Juliána ke křesťanství.³⁶⁶

Během Libaniova vyučování v Nikomedii jej obdivoval císař Julián, který se stal jeho tajným žákem. Libanius sám o tom píše, že Julián měl na jeho přednášky zakázáno chodit a musel uplácet zprostředkovatele, kteří by mu sdělili obsah Libaniových přednášek. Později Libania a Juliána pojilo blízké přátelství a navzájem si adresovali několik listů.³⁶⁷

Libaniova *Pohřební řeč na císaře Juliána*³⁶⁸ je na rozdíl od řeči Řehoře z Nazianzu dílem, které zobrazuje císaře Juliána v pozitivním světle. Protože se v Libaniově řeči neobjevuje příliš mnoho zmínek o Juliánově vztahu ke křesťanství, můžeme toto dílo spíše považovat za významný zdroj událostí ze života císaře Juliána.³⁶⁹

Libanius píše, že si byli s Juliánem velmi podobní a blízcí.³⁷⁰ Líčí Juliána jako skromného člověka, který, ač byl z císařské rodiny, tato privilegia po dobu svého dospívání nevyužíval,³⁷¹ a že Julián „*neusiloval o držení moci, ale o způsoby, jak činit dobro svému státu.*“³⁷² O Juliánově vztahu ke křesťanství Libanius píše, že byl ve věcech náboženství nestranný.³⁷³

Podle Libaniových slov však šly do státní pokladny peníze za vybírání přestupků proti vládě. Peníze se mimo jiné získávaly „*posláním mladých krásek na návštěvu osob ve stavu cudnosti.*“³⁷⁴ Podle Kingovy poznámky pod čarou lze usuzovat, že tyto lsti byly používány vůči křesťanskému kléru, který pak musel platit inspektorům pokuty.³⁷⁵ Z Libaniova textu ovšem není jasné, zda se jednalo o Juliánovo přímé nařízení nebo o činy jemu podřízených úředníků.³⁷⁶

³⁶⁶ Srov. LIBANIOS, *K obyvatelům Antochie o hněvu císaře Juliána*. In: BORECKÝ Bořivoj (ed.), *Tribuni výmluvnosti*, Praha: Odeon 1974, s. 312–323. *Libanios císaři Juliánovi*. In: BORECKÝ Bořivoj (ed.), *Píši Ti, příteli*, s. 63–64.

³⁶⁷ LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 126–127. VANĚČKOVÁ Zuzana, *Libanios*, s. 342. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 673–677. BORECKÝ Bořivoj (ed.), *Píši Ti, příteli*, s. 62–64. DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, s. 457.

³⁶⁸ Jedná se o Libaniovu řeč. č. 18. Řecký originál viz FOERSTER Richardus (ed.), *Libanii Opera*, vol. II., Lipsiae: B. G. Teubneri 1904, s. 236–371.

³⁶⁹ Vyvraždění Juliánovy rodiny v roce 337 srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 124–125. Juliánovo studium v Athénách srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 131–132. Juliánův pobyt v Galii, odvolání jeho vojáků Konstantiem a vzpoura vojska, která vyvrcholila Juliánovou proklamací Augustem, srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 132–154. Juliánovo tažení do Persie a jeho smrt, srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 186–208.

³⁷⁰ Srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 127.

³⁷¹ Srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 125.

³⁷² „...*he did not aspire to the possession of power, but to the means of doing good to his states.*“ Cit. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 129.

³⁷³ Srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 181.

³⁷⁴ „...*by sending youthful beauties to visit persons that made profession of chastity,...*“ Cit. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 164.

³⁷⁵ Srov. KING C. W., *Julian the Emperor: Containing Gregory Nazianzen's Two Invectives and Libanius' Monody with Julian's Extant Theosophical works*, s. 164, pozn. pod čarou č. 1.

³⁷⁶ Srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 163–165.

V Libaniově díle lze také dvakrát najít odkaz na Juliánův spis *Proti Galilejským*. Libanius zde píše o vzniku tohoto Juliánova díla v Antiochii:

„Ale když zima prodloužila noci, (kromě mnoha jiných děl) zaútočil na knihy, které povýšily boha společenství z Palestiny a jejich božího syna, dlouhým sporem a silou argumentů ukazujících, že jejich příběhy jsou směšným nesmyslem, a ukázal, že on sám ví víc, než starý muž z Tyru o té stejné věci.“³⁷⁷

Po nepokojích v Antiochii a vyhoření Apollónova chrámu měl Julián podle Libaniových slov plné právo poslat viníky na smrt, ale on se jim pomstil knihou – *Proti Galilejským*.³⁷⁸ Libanius pak staví křesťany do pozice těch, kteří císaře Juliána nesnášeli naprosto bezdůvodně, neboť píše:

„Možná je někdo udiven, že princ tak mírný a laskavý – ten, který neuložil bud' žádný trest, nebo uložil mírnější, než si viník zasloužil – mohl mít nepřátele mezi svými občany: příčinu toho vysvětlím, až se dostanu ke zmínce jeho konci – konci plného smutku pro mě!“³⁷⁹

Ačkoliv z následující pasáže můžeme jen těžko vyvozovat, jaký měl Julián vztah ke křesťanství, považujeme za důležité zmínit, že Libanius z Juliánovy smrti obviňuje křesťany. Píše o nich, že Juliána neměli rádi a že:

„...předtím proti němu strojili úklady, a pak, když těžili z příležitosti, uskutečnili svůj záměr; přiměla je k tomu jejich přirozená špatnost, která neměla žádnou svobodu, aby se projevila během jeho vlády, a, především, skutečnost, že bohové dostávali patřičné pocty, což bylo opačné tomu, o co oni usilovali.“³⁸⁰

³⁷⁷ „But when the winter lengthened the nights (besides many other beautiful works) he set himself to attack the books that set up the god of the fellows from Palestine, and their god's son, by long controversy and by force of argument showing their stories to be ridiculous nonsense, and showed himself more knowing than the old man of Tyre upon the same subject.“ Cit. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 177

³⁷⁸ Srov. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 184.

³⁷⁹ „Perhaps someone is astonished that a prince so mild and gentle – one that either inflicted no punishment at all, or else one lighter than the culprit's deserts – should have had enemies amongst his subjects: the cause of this I will explain when I come to mention his end – an end so full of sorrow for me!“ Cit. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 184–185.

³⁸⁰ „...had previously plotted against him, and then, profiting by the occasion, effected their purpose; their natural wickedness compelling them to it, which had no liberty to exert itself under his government; and, above all, the fact that the gods were receiving due honour, the very opposite thing to what they strove for.“ Cit. LIBANIUS, *Funeral Oration...*, s. 208.

3.7 Eutropius: Souhrnné pojednání od založení Města

Své dílo *Souhrnné pojednání od založení Města* (v originále *Breviarium ab Urbe condita*) napsal historik Eutropius na popud císaře Valenta (364–378) pravděpodobně v zimě na přelomu let 369/370. Spis má 10 knih a popisuje dějiny od Romula až po smrt císaře Joviána v roce 364. Jak píše Conte, Eutropiovým záměrem bylo jednoduše popsat císaři hlavní dějinné události, proto pojednává pouze o nejvýznamnějších událostech a předkládá je v kladném světle.³⁸¹ Původně latinské dílo vyšlo v češtině v roce 2008 v překladu B. Mouchové.³⁸²

Pro tuto práci je Eutropius důležitý především proto, že byl Juliánovým současníkem a nadto se ještě účastnil jeho tažení proti Peršanům, což ve svém díle osobně zmiňuje.³⁸³ Eutropius se také údajně podílel na spiknutí pohanských intelektuálních kruhů, které bylo mířeno proti císaři Valentovi a jehož cílem bylo dokončení restaurace pohanství, se kterou začal císař Julián. Obviněn byl také Libanius, ale ani jeho, ani Eutropiova vina nebyla prokázána.³⁸⁴

Eutropius líčí Juliánovy vojenské úspěchy při znovudobývání Gallie a zatlačení Germánů za řeku Rýn. Dále popisuje, jak vojsko povolalo Juliána císařem a zemřel Konstantius II. Krátké období Juliánovy vlády je zde pak shrnuto především v informacích o jeho tažení proti Peršanům.³⁸⁵

O smrti Juliána Eutropius píše, že „*byl zabit nepřátelskou rukou*,“³⁸⁶ z čehož nelze usuzovat, zda je nepřítelem míněn někdo z Peršanů nebo křesťan z jeho vlastního vojska. O Juliánově domnělém výkřiku před smrtí „*Zvítězil jsi, Galilejský!*“ se Eutropius nezmiňuje.³⁸⁷

Eutropius píše, že Julián byl „*skvělý muž, a kdyby mu osud byl dopřál, byl by vládl výborně*.“³⁸⁸ Dále popisuje Juliána jako vzdělaného muže, který „*byl spíše filozof*,“³⁸⁹ a přirovnává ho k Marku Antoniovovi. Hodnocení postavy císaře Juliána z Eutropiových rukou

³⁸¹ CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 574–575. MAREK Václav, *Eutropius*. In: KUŤÁKOVÁ Eva (a kol.), *Slovník latinských spisovatelů*, s. 235. BURGESS R. W., *Eutropius V. C. Magister Memoriae?*. In: *Classical Philology*, Vol. 96, No. 1, 2001, s. 76–77. EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, s. 9–23. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, s. 1091–1092. MOMIGLIANO Arnaldo, *Pagan and Christian Historiography in the Fourth Century A. D.* In: MOMIGLIANO Arnaldo (ed.), *The Conflict between Paganism and Christianity in the fourth century*, s. 85–86.

³⁸² EUTROPIUS, *Stručný přehled římských dějiny od založení Města*. In: EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, Praha: Arista – Baset – Maitrea 2008, s. 39–126.

³⁸³ Srov. EUTROPIUS, X, 16. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, s. 1091.

³⁸⁴ Srov. EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, s. 12–13.

³⁸⁵ EUTROPIUS, X, 14–16.

³⁸⁶ Cit. EUTROPIUS, X, 16.

³⁸⁷ Srov. EUTROPIUS, X, 14–16.

³⁸⁸ Cit. EUTROPIUS, X, 16.

³⁸⁹ Cit. EUTROPIUS, X, 16.

tak celkově vyznívá pozitivně, a to dokonce i ve chvíli, kdy je řeč o Juliánově pronásledování křesťanů:

„Vůči všem byl ohleduplný, o státní pokladnu se staral ani málo ani příliš, dychtil po slávě, až přitom často neznal míru, křesťany pronásledoval tvrdě, ale bez krveprolévání.“³⁹⁰

Zmínka o křesťanství u císaře Juliána je nicméně jedinou zmínkou o křesťanství, kterou v Eutropiově díle nalezneme. Vzhledem k tomu, že v době, ve které Eutropius své dílo psal, byla otázka náboženství velmi živá, je jeho mlčení o křesťanství minimálně zarážející. Byl-li však Eutropius pohan a své dílo psal pro sice ariánského, ale stále křesťanského císaře Valenta, nejspíš o křesťanech raději pomlčel. Z toho nicméně vystává otázka, zda ono pozitivní hodnocení Juliánova vztahu ke křesťanům, není spíše Eutropiova snaha o očištění Juliána v očích Valenta.

Eutropiovo dílo je, jak jeho název vypovídá, velmi stručné, a pojednání o Juliánově vládě ještě stručnější, poněvadž se vešlo na necelé dvě strany. K našemu tématu tak nepřináší žádná nová ani převratná zjištění. Julián je zde prezentován jako vzdělaný muž a schopný vojevůdce, který sice pro křesťany neměl pochopení, nicméně jeho pronásledování nemělo nic společného s obdobím pronásledování křesťanů v prvních třech stoletích po Kristu. Vzhledem k Eutropiovu pravděpodobnému pohanskému původu je však třeba předpokládat, že jeho hodnocení Juliánova vztahu ke křesťanství může být zjemňující.

3.8 Rufius Festus: Souhrnné pojednání

Rufius Festus je autorem díla *Souhrnné pojednání* (v originále *Breviarium*), které bylo napsáno za vlády císaře Valenta pravděpodobně ve stejné době jako Eutropiovo dílo, tedy na přelomu let 369/370.³⁹¹ *Souhrnné pojednání* vyšlo v češtině v překladu B. Mouchové.³⁹²

Dílo má podobný charakter jako to Eutropiovo, je ovšem o něco stručnější. Rufius se soustředí především na výboje vedoucí ke vzniku římského impéria a na válku s Persií.³⁹³ Z toho důvodu tak máme o císaři Juliánovi od Rufia pouze zprávu o tažení proti Peršanům a

³⁹⁰ Cít. EUTROPIUS, X, 16.

³⁹¹ BURGESS R. W., *Eutropius V. C. Magister Memoriae?*, s. 77. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, s. 1092. Conte uvádí, že dílo bylo sepsáno po roce 371. Srov. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 575.

³⁹² FESTUS, *Krátký přehled dějin římského národa*. In: EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, Praha: Arista – Baset – Maitrea, 2008, s. 127–144.

³⁹³ EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, s. 23–24. BURGESS R. W., *Eutropius V. C. Magister Memoriae?*, s. 76–77. MOMIGLIANO Arnaldo, *Pagan and Christian Historiography in the Fourth Century A. D.*, s. 85–86.

o jeho smrti, nikoliv o jeho náboženské politice. Stejně jako u jiných historiků této doby se o předsmrtném výroku císaře Juliána „*Zvítězil jsi Galilejský!*“ nezmiňuje ani Rufius.³⁹⁴

3.9 Jeroným: Kronika

Sophronius Eusebius Hieronymus, který vstoupil do českého prostředí jako svatý Jeroným, se narodil přibližně v roce 347 nebo 348 do pravděpodobně zámožné křesťanské rodiny ve Stridomu v Dalmácii. Kde přesně se Stridom nacházel, není jasné, ale je pravděpodobné, že to mohlo být na dnešním území města Ljubljana na Slovinsku. Jeroným studoval v Římě na nejlepších školách rétoriku, gramatiku a filozofii, byl žákem Maria Victorina,³⁹⁵ Aelia Donata³⁹⁶ a později i Řehoře z Nazianzu.³⁹⁷ Byl vysvěcen na kněze a při svých cestách po Východě se naučil řecky. Jeroným se nadchl pro mnišský život a tři roky jím žil v chalkidské poušti. Po návratu do Říma v roce 382 si ho vybral za sekretáře papež Damasus. Po Damasově smrti o dva roky později klesla Jeronýmova autorita a ozývala se kritika jeho askeze. V roce 385 odešel Jeroným opět na Východ, zasadil se o založení několika klášterů a nakonec zemřel v roce 419 nebo 420 v Betlémě.³⁹⁸

Jeroným je známý jako autor latinského překladu *Vulgáty*, který je považován za jeho nejdůležitější dílo. Dále Jeroným napsal mnoho listů. Je mu jich připisováno 154, nicméně 34 z nich nenapsal on sám, ale jsou mu adresovány, přeložil je nebo se do seznamu dostaly neznámým způsobem.³⁹⁹ Jeho dílo však čítá i historické spisy. Po vzoru římského životopisce Suetonia, autora životopisů slavných autorů *De viris illustribus (O vynikajících mužích)*, sestavil Jeroným pod stejným názvem dílo zahrnující 135 křesťanských autorů od svatého Pavla až po Jeronýma samotného.⁴⁰⁰

Pro tuto práci je však stěžejní Jeronýmova *Kronika (Chronicon)*. Ta vznikla v roce 381, když pobýval v Konstantinopoli. Jedná se o překlad a rozšíření stejnojmenného díla Eusebia

³⁹⁴ Srov. FESTUS, 28.

³⁹⁵ Gaius Marius Victorinus (*asi 281–291 v Africe), uznávaný učitel rétoriky, autor gramatických, rétorických, filozofických a teologických spisů. Konvertoval ke křesťanství a po nařízení císaře Juliána z roku 362 musel svoji školu zavřít. Psal komentáře k Pavlovým listům. Srov. MOUCHOVÁ Bohumila, *Marius Victorinus*. In: KUŤÁKOVÁ Eva (a kol.), *Slovník latinských spisovatelů*, s. 392–393.

³⁹⁶ Aelius Donatus. Jeden z největších gramatiků 4. století. Autor *Menší gramatiky (Ars minor)*, *Větší gramatiky (Ars maior)* a komentářů např. k Vergiliovi a Terentiovi. Srov. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 557.

³⁹⁷ K Řehoři z Nazianzu viz 3.5 *Řehoř z Nazianzu: Útočné řeči proti císaři Juliánovi*.

³⁹⁸ CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 601–602. DROBNER Hubert R., *Patrologie*, s. 446–455. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, Band II, s. 1305–1306. MRÁZ Milan, *Hieronymus*. In: KUŤÁKOVÁ Eva (a kol.), *Slovník latinských spisovatelů*, s. 288–289. SANDYS John Edwin, *A History of Classical Scholarship*, vol. 1, s. 232–235.

³⁹⁹ Tyto počty viz DROBNER Hubert R., *Patrologie*, s. 458–461. Von Albrecht uvádí sbírku 150 dopisů, z nichž 26 je od jiných autorů. Srov. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, Band II, s. 1307. Některé Jeronýmovy dopisy v češtině viz ŠUBRT Jiří, *Jeroným: Výbor z dopisů*, Praha: OIKOYMENH 2006.

⁴⁰⁰ DROBNER Hubert R., *Patrologie*, s. 455–461. CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 601–604. VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, Band II, s. 1306–1307. SANDYS John Edwin, *A History of Classical Scholarship*, vol. 1, s. 232–235.

z Kaisareie.⁴⁰¹ Původní *Kronika* od Eusebia byla stručnou přípravou pro další práci tohoto známého řeckého autora a obsahovala dějinné události do roku 325. Jeroným daný spis přeložil do latiny a doplnil především o literární informace, které zřejmě čerpal ze Suetoniova díla, a o události z let 325–378. Výše uvedené Jeronýmovo dílo je cenné především z toho důvodu, že se nedochoval žádný z pramenů, z nichž autor čerpal.⁴⁰²

Císaře Juliána Jeroným zmiňuje poprvé ve chvíli, kdy byl „*Julián, bratr Galla, jmenován v Miláně caesarem*.“⁴⁰³ Jeroným ještě připomíná Juliánovy vojenské úspěchy, konkrétně vítězství nad Alamany u Argentorata (dnešní Štrasburk), když jako caesar pobýval v Galii.⁴⁰⁴

V další části už pak Jeroným líčí dobu vlády Juliána coby augusta, což po oznámení, že Julián vládl jeden rok a osm měsíců, začíná tím, že „*Julián konvertoval ke kultu idolů, bylo zde pronásledování, spíše lákající než nutící někoho k obětování, ve kterém mnozí z nás z vlastní vůle klesli*.“⁴⁰⁵

Jeroným dále odkazuje na Juliánův reskript, kterým zakázal přednášet křesťanským učitelům. Zajímavé ovšem je, že podle Jeronýmovy zprávy Julián jistému athénskému sofistovi jménem Proheresius, ačkoliv byl křesťan, vyučovat dovolil. Proheresius to však nepřijal a svoji školu opustil.⁴⁰⁶

V části, v níž Jeroným mluví o době vlády císaře Juliána, je zmínka o jednom mučedníkovi z roku 363: „*Aemilianus byl upálen vikářem*⁴⁰⁷ *kvůli převrácenému oltáři v Dorostoru*.“⁴⁰⁸ *Acta sanctorum* mučedníka Aemiliana uvádějí.⁴⁰⁹ Jeroným však již další informace o této události nepodává, proto nevíme, nakolik byl v celé této věci osobně zainteresován císař Julián. Vzhledem k tomu, že v této části Jeroným několikrát pojednává o církevních událostech,⁴¹⁰ můžeme Aemilianovo upálení brát spíše jako další část církevních dějin než jako vyjádření Juliánova negativního vztahu ke křesťanství.

⁴⁰¹ Eusebios z Kaisareie (kol. 263 – asi 339). Řecký církevní spisovatel. Sympatizoval s ariánstvím, byl rehabilitován na Nicejském koncilu. Autor děl: *Církevní dějiny, Kronika, Evangelijní příprava*. Srov. CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, s. 649–656; 826. LOOS Milan, *Eusebios*. In: BORECKÝ Bořivoj (a kol.), *Slovník řeckých spisovatelů*, s. 193–194.

⁴⁰² CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, s. 604.

⁴⁰³ Cit. „*Iulianus frater Galli Mediolani caesar appellatur*.“ Hieron., *Chron.*, 240 a.

⁴⁰⁴ Srov. Hieron., *Chron.*, 240 g.

⁴⁰⁵ „*Iuliano ad idolorum cultum converso blanda persecutio fuit inliciens magis quam inpelens ad sacrificandum, in qua multi ex nstris voluntate propria corruerunt*.“ Cit. Hieron., *Chron.*, 242 c.

⁴⁰⁶ Srov. Hieron., *Chron.*, 242 f.

⁴⁰⁷ Vicarius (vikář, zástupce, náměstek). Za dominátu se jednalo o správce kraje, na které byly rozděleny jednotlivé provincie. Srov. KUCHARSKÝ Pavel, *Vicarius*. In: *Slovník antické kultury*, s. 658.

⁴⁰⁸ „*Aemilianus on ararum subversionem dorostori a vicario incenditur*.“ Cit. Hieron., *Chron.*, s. 243 a.

⁴⁰⁹ Viz CARNANDET Joanne (ed.), *Acta Sanctorum*, Iulii, tom. IV, Parisiis – Romae: Victorem Palmé 1868, s. 370–376.

⁴¹⁰ Po smrti Řehoře z Kappadokie se Atanáš vrací do Alexandrie. Srov. Hieron., *Chron.*, 242 d. Návrat jistých Eusebia a Lucifera z exilu. Srov. Hieron., *Chron.*, 242 e.

Jeroným dále píše, že „*církev antiošská byla zavřená a největší ohrožení bouří pronásledování bylo uklidněno Boží vůlí.*“⁴¹¹ Jeroným má zřejmě na mysli, jako příčinu onoho stavu církve v Antiochii, důsledky, které pro křesťany vplynuly z vypálení Apollónova chrámu v Daphne, jelikož to dal Julián za vinu křesťanům.⁴¹² Za Boží vůli, která pronásledování uklidnila, Jeroným, podobně jako Řehoř z Nazianzu, považuje Juliánovo tažení do Persie, během něhož císař zemřel.⁴¹³

⁴¹¹ „*Ecclesia antiochiae clausa, et gravissima imminentis persecutionis procella Dei voluntate sopita est.*“ Cit. Hieron., *Chron.*, 243 b.

⁴¹² Srov. AM, XXII, 13.2.

⁴¹³ Srov. Hieron., *Chron.*, 243 b.

Závěr

Ačkoliv vláda císaře Juliána trvala jen krátkou dobu, stala se obdobím, které vyvolalo řadu rozporuplných reakcí. Už na první pohled je totiž jasné, který text psal pohan a který křesťan. Křesťanští autoři se k osobě císaře Juliána staví negativně a útlak křesťanů, kterého se měl Julián dopouštět, nebo k němu za jeho vlády docházelo, v nich hraje velkou roli. Naopak díla pohanských autorů mnohdy nechávají Juliánův vztah ke křesťanství bez povšimnutí, nebo jej popisují relativně mírně. Z křesťanského pohledu tak byl Julián odpadlík, nepřítel Krista a bezbožný a pošetilý člověk, jehož předčasná smrt byla způsobena zásahem Boží vůle. Pohanští autoři ho zase naopak viděli jako skvělého muže mnoha výtečných vlastností. Jelikož díla Juliánových současníků mají jen velmi málo společných průsečíků a vzhledem k absenci některých pramenů není stoprocentně jisté, kde mezi těmito extrémními pohledy leží pravda.

Zůstává otázkou, nakolik se v Juliánově vztahu ke křesťanství promítl masakr z roku 337 a následné chování jeho křesťanských příbuzných, kteří ho uvrhli do vyhnanství a odřízli od okolního světa a nadto mu ještě vyvraždili rodinu. Ačkoliv není jisté, pouze pravděpodobné, že viníky masakru z roku 337 byli Konstantinovi synové, Konstantiův podíl na smrti Juliánova bratra Galla už popřít nelze.

Dále je možné, že to, co bylo Juliánovi předkládáno jako křesťanství, očividně zcela nekorespondovalo s tím, s čím se setkával v každodenním životě, když opustil svoji internaci v Macellu v Kappadokii. Jmenujme například jeho rozhořčení nad tím, že jeden biskup vystupuje proti druhému a mají mezi sebou spory, které se dotýkají mnoha jiných lidí (*Dopis 41*). Z těchto důvodů mohl Julián vidět tolik rozporů uvnitř křesťanské nauky.

Křesťanské vzdělání, kterému se Juliánovi dostalo v mladém věku, se v jeho rukou proměnilo ve zbraň, již tento císař používal proti křesťanům (*Proti Galilejským, Dopis 40*). Navzdory svému mohutnému vojenskému tažení do Persie nebyl Julián v ostatních ohledech císařem, který by se ve velké míře uchýloval k fyzickému násilí. Spíše se snažil křesťanství vyvrátit na intelektuální úrovni a dokázat tak, že je to náboženství falešné a nesmyslné, čemuž věnoval celé jedno své dílo – *Proti Galilejským*. To potvrzují i pasáže v Libaniově pohřební řeči.

Z díla *Proti Galilejským* je patrné, že pro Juliána je křesťanství náboženstvím, které odpadlo od víry svých předků a je postavené na lžích a výmyslech, jeho učení si navzájem protirečí a nepřináší nic nového, naopak je plně špatností. Rozpory pak Julián vidí v učení o původu Ježíše Krista, nebo mezi Novým a Starým zákonem, který si podle něj křesťané upravují, jak se jim zlíbí. Juliánovi také vadil fakt, že křesťanství odmítá a popírá existenci

ostatních božstev. Nový způsob obětování, se kterým přišli křesťané, se také císaři, očividně fascinovanému pohanskými oběťmi, moc nelíbil. Zajímavé je, že nejprve Julián označoval křesťany za odpadlíky od víry svých předků, (*Proti Galilejským*) až mu oni sami dali přídomek odpadlík (*Oratio 5*).

Stejně závěry, včetně popření Kristova vtělení, lze vyčíst i z Juliánových dopisů (*Dopis 55*). Jedinou pozitivní věcí, kterou Julián na křesťanství viděl a snad i obdivoval, byl sociální aspekt křesťanského společenství (*Dopis 22*).

Co se týče Juliánova vnějšího vztahu ke křesťanství, lze říci, že situace křesťanů za vlády císaře Juliána nebyla tak kritická jako v době pronásledování před vydáním tolerančních ediktů v letech 311 a 313. Už jen proto, že Julián nechtěl dávat křesťanům příležitosti k mučednictví, nedocházelo k tvrdému pronásledování a popravám (*Oratio 4*). Výjimkou snad mohla být situace v Antiochii po vyhoření Apollónova chrámu v Daphne, což Julián připsal na vrub křesťanům a přísné výslechy možná mohly přejít až v mučení (AM). I historik Eutropius popírá, že by se Julián na křesťanech dopouštěl krveprolévání. Když už došlo k popravě křesťana (Aemiliana) z náboženského důvodu, nevíme, zda to bylo přímou vinou císaře Juliána, nebo některého z nižších úředníků. Nejednalo se však o popravu kvůli samotnému vyznávání křesťanské víry, existovaly zde jiné příčiny – například vyvrácení pohanského oltáře (*Kronika*). Podobná je i situace svatých Jana a Pavla a svatého Artemia, budeme-li je z pozdějších zdrojů považovat za dostatečně relevantní.

Ačkoliv Řehoř z Nazianzu popisuje Juliána jako člověka výbušné povahy (*Oratio 4*), nezdá se, že by Juliánovy zásahy proti křesťanství byly impulzivními výbuchy hněvu. Právě naopak, jeho reakce jsou rozvážené a argumentačně podložené. Traktát *Proti Galilejským* je promyšlenou a systematickou snahou vyvrátit křesťanství v jeho základech, což se Juliánovi nejspíš jevilo jako účinnější, než zasahovat hrubou silou. Stejně tak ani zákaz vyučování určitých předmětů křesťanskými učiteli nebyl jen pouhým rozmarem a Julián zde argumentoval tím, že nelze jedné věci věřit a druhou učit (*Dopis 36*). Represe křesťanů v tomto období tak spíše spočívala v zákazu vyučování (*Dopis 36, AM*), zákazu výkonu určitých veřejných funkcí a upřednostňování pohanů na tyto pozice (*Dopis 37*), popř. vyhnanství, jak se stalo sv. Atanášovi (*Dopis 24*).

Pokud docházelo k výraznějším zásahům proti křesťanům, byla to z Juliánovy strany reakce na předcházející události. V případě sv. Atanáše šlo o vyhnanství z toho důvodu, že se opět chopil své církevní moci, i když mu bylo pouze umožněno vrátit se z předchozího vyhnanství (*Dopis 24*). Stejně tak zásahy proti křesťanům v Antiochii byly Juliánovou reakcí na domnělý podíl křesťanů na shoření Apollónova chrámu (AM). Nadto ještě Julián

argumentuje tím, že zabavením finančních prostředků církvi v Edesse, pomáhá křesťanům vstoupit do Božího království, neboť jim je přikázána chudoba. I to však byla reakce na nepokoje mezi křesťanskými církvemi a sektami – ariány a gnostiky (*Dopis 40*).

Sám Julián pak píše, že s křesťany zachází mírně a lidsky a na nikom se nedopouští násilí (*Dopis 40*). Vyzval dokonce pohany, aby se ke křesťanům chovali mírně, protože „*lidi je nutno přesvědčovat a poučovat slovem, nikoli ranami a násilím či tělesným mučením.*“ (*Dopis 41*) I při soudních přích postupoval spravedlivě a podle pravdy, ačkoliv jej zajímalo, jaké náboženství účastníci sporu vyznávají (*AM, Dopis 37*). I sv. Jeroným píše, že křesťané byli k pohanství spíše lákáni, než nuceni. Ve stejné rovině se drží i Libanius, pro kterého je nepochopitelné, jak mohli křesťané Juliána tolik nenávidět a jak vůbec mohl mít nepřátele.

Nahlízet na císaře Juliána perspektivou protikřesťanského panovníka Neronova nebo Diokleciánova ražení nemá dle našich závěrů oporu v pramenech. Juliánův netolerantní postoj ke křesťanům byl tak zcela jiného charakteru, než býval v dobách prvního pronásledování křesťanů.

Bibliografie

Zdroje

- AMMIANUS MARCELLINUS, *Dějiny Římské říše za soumraku antiky*, Praha: Arista; Baset 2002.
- AMMIANUS MARCELLINUS, *Soumrak Římské říše*, Praha: Odeon 1975.
- BIBLE, *Písmo svaté Starého a Nového zákona*, 12. opravené vydání, Praha: Česká biblická společnost 2016.
- BORECKÝ Bořivoj (ed.), *Píši Ti, příteli*, Praha: Odeon 1975.
- BURIAN Jan, *Zánik antiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- CARNANDET Joanne (ed.), *Acta Sanctorum, Iulii*, tom. IV, Parisiis – Romae: Victorem Palmé 1868.
- CARNANDET Joanne (ed.), *Acta Sanctorum, Iunii*, tom. VII, Parisiis – Romae: Victorem Palmé 1867.
- Codex Theodosianus*. [Dostupné online z <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/tituli.htm>].
- Eusebius Werke, Band 7, Die Chronik des Hieronymus, Teil 1*, edice R. Helm, Leipzig: J.C. Hinrichs 1913.
- EUTROPIUS A FESTUS, *Stručné římské dějiny*, Praha: Arista – Baset – Maitrea, 2008.
- FOERSTER Richardus (ed.), *Libanii Opera*, vol. II., Lipsiae: B. G. Teubneri 1904.
- IULIANUS, *Athénské radě a lidu*. In: BORECKÝ Bořivoj (ed.), *O vlastním osudu*, Praha: Odeon 1973, 101–118.
- JOSEPHUS FLAVIUS, *Válka židovská*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.
- JULIANUS, *Hostina císařů*, Praha: Jas, 1948.
- KING C. W., *Julian the Emperor: Containing Gregory Nazianzen's Two Invectives and Libanius' Monody with Julian's Extant Theosophical works*, London: George Bell and Sons 1888.
- LIBANIOS, *K obyvatelům Antochie o hněvu císaře Juliána*. In: BORECKÝ Bořivoj (ed.), *Tribuni výmluvnosti*, Praha: Odeon 1974, s. 312–323.
- MIGNE Jacques-Paul (ed.), *Patrologiae Graecae*, tom. XXXV, Lutetiae Parisiorum 1857.
- NEVINS Willis, *The Arguments of the Emperor Julian against the Christians, translated from the Greek fragments preserved by Cyril bishop of Alexandria. To which are added extracts from the other works of Julian, relative to the Christians*, London: Williams and Norgate, 1873.

- Nový zákon: text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Praha: Sekretariát české liturgické komise 1989.
- SOZOMEN, *The Ecclesiastical History*. In: SCHAFF Philip, WACE Henry (eds.), *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, vol. II, New York: The Christian Literature Company 1890, s. 238–427.
- Svatého otce, Řehoře Naziánského, řeč k Julianovi, spolužáku svému a výběrčímu daně v Nazianzu*. In: *Blahověst*, 1873, roč. XXIII, č. 13, s. 193–195.
- Svatého otce, Řehoře Naziánského, řeč k Julianovi, spolužáku svému a výběrčímu daně v Nazianzu*. In: *Blahověst*, 1873, roč. XXIII, č. 14, s. 209–211.
- Svatého otce, Řehoře Naziánského, řeč k Julianovi, spolužáku svému a výběrčímu daně v Nazianzu*. In: *Blahověst*, 1873, roč. XXIII, č. 15, s. 225–227.
- ŠUBRT Jiří, *Jeroným: Výbor z dopisů*, Praha: OIKOYMENH 2006.
- WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. I., London: William Heinemann 1913.
- WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. II., London: William Heinemann 1913.
- WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., London: William Heinemann 1923.
- ZOSIMOS, *Stesky posledního Řimana*, III, 28-29, Praha: Odeon 1983.

Literatura

- ADKINS Lesley, ADKINS Roy A., *Antický Řím*, Praha: Slovart 2012.
- ATHANASSIADI-FOWDEN Polymnia, *Julian and Hellenism: An Intellectual Biography*, Oxford: Clarendon Press 1981.
- ATTWATER Donald, *Slovník svatých*, Vimperk – Rudná u Prahy: Papyrus – Jeva, 1993.
- BAYNES Norman H., *The Death of Julian the Apostate in a Christian Legend*. In: *The Journal of Roman Studies*, vol. 27, part 1, 1937.
- BAYNES Norman H., *The early life of Julian the Apostate*. In: *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 45, Part 2, 1925, s. 251–254.
- BEDNAŘIKOVÁ Jarmila, *Stěhování národů*, Praha: Vyšehrad, 2013.
- BIDEZ Joseph, *Julian der Abtrünnige*, München: Georg G. W. Callwey 1940.
- BORECKÝ Bořivoj (a kol.), *Slovník řeckých spisovatelů*, Praha: Leda 2006.
- BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, Cambridge – Massachusetts: Harvard University Press 1997.

- BOWKER John (ed.), *The Oxford Dictionary of World Religions*, Oxford – New York: Oxford University Press 1997.
- BRIGHT Thieleman Janszoon, *The Bloody Theater: Or, Martyrs Mirror of the Defenseless Christians, who Suffered and and Were Put to Death for the Testimony of Jesus, Their Saviour, from the Time of Christ, Until the Year A.D. 1660*, Lancaster: David Miller 1837.
- BUCHVALDEK Miroslav (a kol.), *Dějiny pravěké Evropy*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985.
- BURGESS R. W., *Eutropius V. C. Magister Memoriae?*. In: *Classical Philology*, Vol. 96, No. 1, 2001, s. 76–81.
- BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*. In: *Dumbarton Oaks Paper*, 62/2008, s. 5–51.
- BURIAN Jan, *Cesty starověkých civilizací*, Praha: Práce 1973.
- BURIAN Jan, *Římské impérium: Vrchol a proměny antické civilizace*, Praha: Svoboda-Libertas 1994.
- BUTLER Alban, BURNS Paul (eds.), *Butler's Lives of the Saints*, October, Collegeville (Minnesota): Burns & Oates 1997.
- BUTLER Alban, *The lives of the primitive fathers, martyrs, and other principal saints, compiled from original monuments, and other authentic records illustrated with the remarks of judicious modern critics and historians*, Vol. VI, London: Thomas Richardson & Sons 1798.
- CAMERON Averil, GARNSEY Peter (eds.), *The Cambridge ancient history*, vol. XIII, Cambridge: Cambridge University Press 1998.
- CANFORA Luciano, *Dějiny řecké literatury*, Praha: KLP 2009.
- CLAUSS Manfred (ed.), *Die römischen Kaiser*, München: C. H. Beck 2001.
- CLAUSS Manfred, *Konstantin Veliký*, Praha: Vyšehrad 2005.
- CONTE G. B., *Dějiny římské literatury*, Praha: KLP 2008.
- ČEŠKA Josef, *Zánik antického světa*, Praha: Vyšehrad 2000.
- DIHLE Albrecht, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*, München: C. H. Beck 1989.
- DOLEŽAL Stanislav, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.–5. století n. l.*, Praha: Karolinum 2008.
- DROBNER Hubertus R., *Patrologie: Úvod do studia starokřesťanské literatury*, Praha: OIKOYMENH 2011.
- ELIADE Mircea, CULIANU Ioan P., *Slovník náboženství*, Praha: Argo 2001.

- ELIADE Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II.*, Praha: OIKOYMENH 2013.
- FRÖHLICH Roland, *Dva tisíce let dějin církve*, Praha: Vyšehrad 1999.
- GIBBON Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Vol. IV., London: John Murray 1838.
- GIBBON Edward, *Úpadek a pád římské říše: výběr*, Praha: Odeon 1983.
- GILLARD Frank D., *The Birth Date of Julian the Apostate*. In: *California Studies in Classical Antiquity*, 4/1971, s. 147–151.
- GOLDSWORTHY Adrian, *Armáda starého Říma*, Praha: Slovart 2010.
- GRANT Michael, *Dějiny antického Říma*, Praha: BB art 1999.
- GRANT Michael, *Římští císařové*, Praha: BB art 2002.
- GRANT Michael, *Židé v římském světě*, Praha: BB art 2003.
- GRAVES Robert, *Řecké mýty*, 1, Plzeň: Mustang 1996.
- HAHN Johannes, *Julian and his partisans: supporters or critics?*. In: BROWN Peter, TESTA Rita Lizzi (eds.), *Pagans and Christians in the Roman Empire: The Breaking of a Dialogue*, Münster: LIT Verlag 2011, s. 109–120.
- HARRIES Richard, MAYR-HARTING Henry (eds.), *Dva tisíce let křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2010.
- HOWATSON M. C. (ed.), *The Oxford Companion to Classical Literature*, Oxford: Oxford University Press 1989.
- CHADWICK Henry, *Die Kirche in der antiken Welt*, Berlin: Walter de Gruyter 1972.
- IVANOV Sergej A., *Byzantské misie aneb Je možné udělat z „barbara“ křesťana?*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2012.
- JEDIN Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte: Band II/1.*, Freiburg: Herder 1985.
- JEDIN Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte: Band II/2.*, Freiburg: Herder 1985.
- JEDIN Hubert, *Malé dějiny koncilů*, Praha: Česká katolická Charita 1990.
- JOHNSON Paul, *Dějiny křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
- KLÍMA Otakar, *Sláva a pád starého Íránu*, Praha: Orbis 1997.
- KOVAŘÍK Jiří, *Legie Římského impéria, Římské války IV.*, Třebíč: Akcent 2012.
- KOVAŘÍK Jiří, *Pád říše římské, Římské války V.*, Třebíč: Akcent 2016.
- KUŤÁKOVÁ Eva (a kol.), *Slovník latinských spisovatelů*, Praha: Leda 2004.
- LEHMANN Gustav Adolf, SCHMIDT-GLINZER Helwig (eds.), *Dějiny světa*, 2, Praha: Vyšehrad 2012.
- MACCULLOCH Diarmaid, *A History of Christianity*, London: Penguin Books 2010.
- MARTIN Luther H., *Helénistická náboženství*, Brno: Masarykova univerzita 1997.

- MOMIGLIANO Arnaldo (ed.), *The Conflict between Paganism and Christianity in the fourth century*, London: Oxford University Press 1963, s. 17–37.
- NESSELRATH Theresa, *Kaiser Julian und die Repaganisierung des Reiches. Konzept und Vorbilder*, Münster: Aschendorff 2013.
- NEŠKUDLA Bořek, *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*, Praha: Libri 2003.
- Paganism*. In: *Oxford Living Dictionaries*, Oxford University Press, 2018. [Dostupné online z <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/paganism>>.]
- PEČÍRKA Jan (a kol.), *Dějiny pravěku a starověku II.*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1979.
- PIETRI Charles, PIETRI Luce (eds.), *Die Geschichte des Christentums*, Band 2, Freiburg: Herder 1996.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Jako v nebi tak i na zemi*, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství 2010.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství 2010.
- RAFFALT Reinhard, *Velcí římsí císařové*, Praha: NS Svoboda 2001.
- RUDOLPH Kurt, *Gnóze*, Praha: Vyšehrad 2010.
- SANDYS John Edwin, *A History of Classical Scholarship*, vol. 1, Mansfield Centre: Martino Publishing 2003.
- SEECK Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band IV, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung 1921.
- SCHÄFER Peter, *Dějiny Židů v antice: Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*, Praha: Vyšehrad 2003.
- SCHAUBER Vera, SCHINDLER Hanns Michael, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1994.
- Slovník antické kultury*, Praha: Nakladatelství SVOBODA 1974.
- SMITH Clyde Curry, *Starověká náboženství Řecka a Říma*. In: PATRIDGE Christopher (ed.), *Lexikon světových náboženství*, Praha: Slovart 2006, s. 74–88.
- SMITH Rowland, *Julian's god*, London – New York: Routledge 1995.
- ŠPIDLÍK Tomáš, *Řehoř Naziánský: Úvod ke studiu jeho duchovní nauky*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma 2010.
- ŠTAMPACH Ivan O., *Přehled religionistiky*, Praha: Portál 2008.
- TODD Malcom, *Germáni*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.

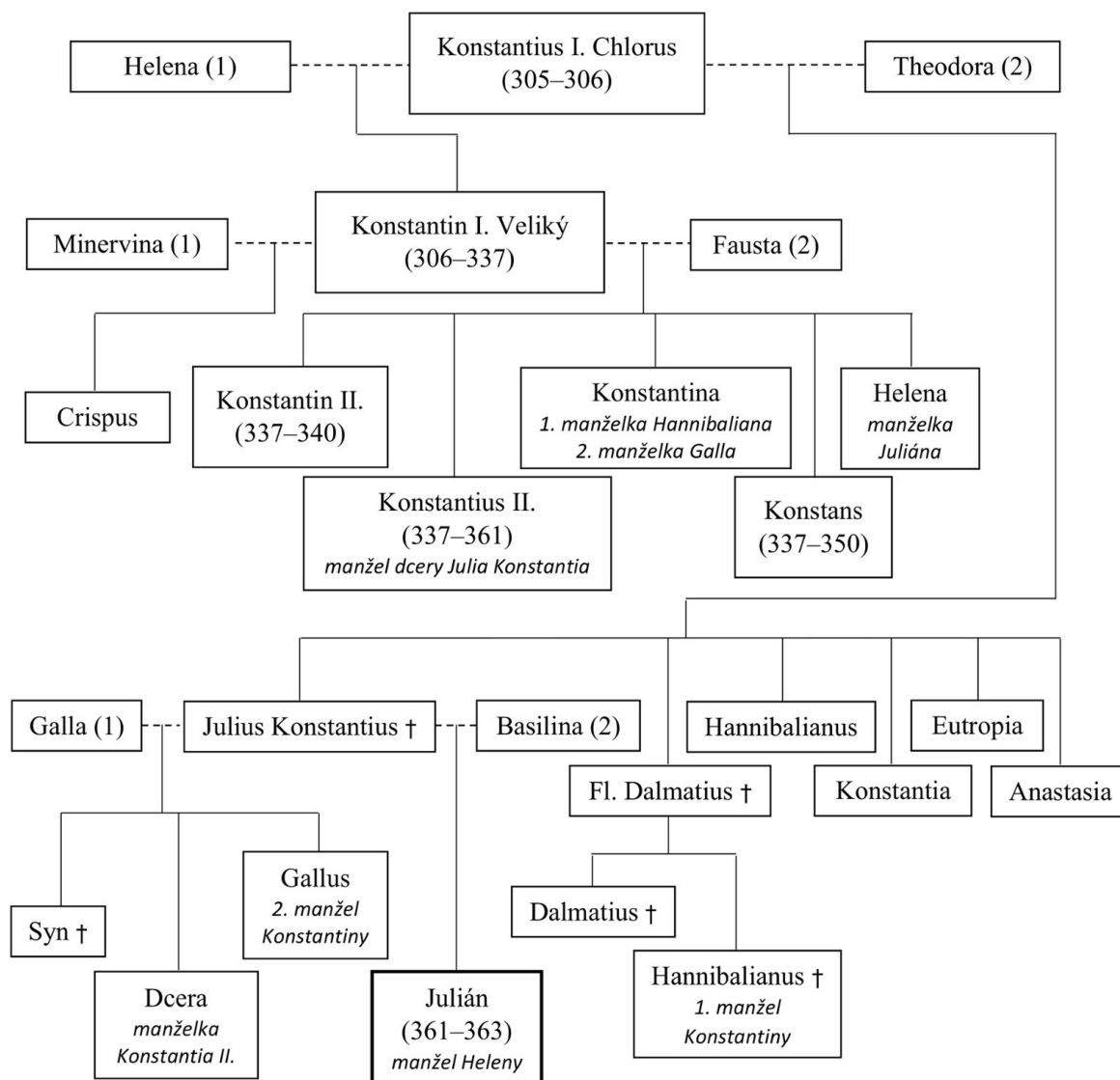
VON ALBRECHT Michael, *Geschichte der römischen Literatur*, II, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003.

WOLTERS Reinhard, *Římané v Germánii*, Praha: Vyšehrad 2002.

ZELEZNIKAR Alan, *Rome Explorations: The Early Christian Rome Walking Tour*, Victoria: Trafford Publishing 2008.

Příloha č. 1 – Rodokmen Konstantinovské dynastie

Zpracováno dle: BOWERSOCK G. W., *Julian the Apostate*, Cambridge – Massachusetts: Harvard University Press 1997, 34–36. BURGESS R. W., *The „Great Massacre“ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine*. In: *Dumbarton Oaks Paper*, 62/2008, s. 5–51. GRANT Michael, *Římští císařové*, Praha: BB Art 2002, s. 220. CLAUSS Manfred, *Konstantin Veliký*, Praha: Vyšehrad 2005, s. 133.



Legenda:

---- sňatek

— potomci

† zemřel při masakru v roce 337

Pozn.: Manžely a potomky sester Julia Konstantia jsme v tomto rodokmenu pro větší přehlednost vynechali, protože pro tuto práci nejsou stěžejní. Většina jich byla zavražděna v roce 337.

Příloha č. 2 – Číslování dopisů Flavia Claudia Juliana

Včetně poznámek pod čarou přeloženo a zpracováno dle WRIGHT Wilmer Cave, *The Works of Emperor Julian*, vol. III., London: William Heinemann 1923, s. 435–437.

<i>Wright</i>	<i>Hertlein</i>	<i>Bidez-Cumont</i>
Datované dopisy:		
1. Priskovi	71	13
2. Priskovi	–	12
3. Eumeniovi a Pharianovi	55	8
4. Oribasiovi	17	14
5. Priskovi	44	11
6. Alypiovi	29	9
7. Alypiovi	30	10
8. Maximovi	39	26
9. Strýci Juliánovi	13	28
10. Eutheriovi	69	29
11. Leontiovi	22	152
12. Maximovi	15	190
13. Hermogenovi	23	33
14. Prohaeresiovi	2	31
15. Aetiovi	31	46
16. Theodorovi	–	30
17. Zenovi	45	58
18. Úředníkovi ^a	62	88
19. Knězi ^b	78	79
20. Theodorovi	63	89a
21. Alexandrijským	10	60
22. Arsaciovi	49	84a
23. Ecdiciovi	9	107
24. Alexandrijským	26	110
25. Evagriovi	46	4
26. Basilovi	12	32
27. Thrákům	47	73
28. Argoským	35	198

^a Hertlein: bez nadpisu.

^b Hertlein: bez nadpisu.

<i>Wright</i>	<i>Hertlein</i>	<i>Bidez-Cumont</i>
29. Strýci Juliánovi	–	80
30. Filipovi	68	40
31. Dekret o lékařích	25 b	75 b
32. Theodoře	–	86
33. Theodoře	5	85
34. Theodoře?	–	87
35. Aristoxenovi	4	78
36. O křesťanských učitelích	42	61 c
37. Atarbiovi ^c	7	83
38. Porphyriovi	36	106
39. Občanům Byzancie ^d	11	54
40. Hekeboliovi	43	115
41. Občanům Bostry	52	114
42. Callixeinovi	21	81
43. Eustathiovi	76	34
44. Eustathiovi	39	35
45. Ecdiciovi	50	108
46. Ecdiciovi	6	112
47. Alexandrijským	51	111
48. Alexandrijským	58	59
49. Ecdiciovi	56	109
50. Nilovi Dionysiovi ^e	59	82
51. Židům	25	204
52. Libaniovi	3	96
53. Libaniovi	74	97
54. Eustochiovi	20	41
55. Photinovi ^f	79	90
56. O pohřbech ^g	77	136 b
57. Arzacovi	66	202
58. Libaniovi	27	98

^c Hertlein: Artabiovi.

^d Hertlein: Byzantinským.

^e Hertlein: Dionysiovi.

^f Hertlein: bez nadpisu.

^g Hertlein: bez nadpisu.

<i>Wright</i>	<i>Hertlein</i>	<i>Bidez-Cumont</i>
Nedatované dopisy:		
59. Maximovi	16	191
60. Engeniovi	18	193
61. Sopaterovi ^h	67	182
62. Eucleidovi	73	192
63. Heceboliovi	19	194
64. Lucianovi	32	197
65. Elpidiovi	57	195
66. Řehořovi, úředníkovi	54	189
67. Řehořovi, úředníkovi	8	188
68. Dositheovi	33	200
69. Himeriovi ⁱ	37	201
70. Diogenovi	70	199
71. Veliteli Gregoriovi	28	196
72. Plutarchovi ^j	48	153
73. Maximinovi	–	19
Apokryfní dopisy:		
74. Iamblichovi	41	186
75. Iamblichovi	53	185
76. Iamblichovi	61	181
77. Iamblichovi	60	183
78. Iamblichovi	40	184
79. Iamblichovi	34	187
80. Do Sarapia	24	180
81. Basilovi	75	205
82. Caesar Gallus Juliánovi	–	–
83. Filozof Eustathius Juliánovi ^k	72	36

^h Hertlein: Sosipaterovi.

ⁱ Hertlein: Ameriovi.

^j Hertlein: Zenovi.

^k Hertlein: Libaniovi.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Mátlová Martina

Název práce: Flavius Claudius Julianus (Apostata) a jeho vztah ke křesťanství

Vedoucí práce: Mgr. Lic. Vít Hlinka, Th.D.

Počet stran: 79

Počet příloh: 2

Klíčová slova: Flavius Claudius Julianus, Julián Apostata, Proti Galilejským, křesťanství, pohanství, Ammianus Marcellinus, Řehoř z Nazianzu, Libanius, Eutropius, Rufius Festus, sv. Jeroným

Tato práce se zabývá vztahem Flavia Claudia Juliana, kterému křesťanští historikové dali přídomek Apostata (Odpadlík), ke křesťanství. Na základě analýzy vybraných děl císaře Juliána a jeho současníků chceme na dané téma přinést pohled zbavený pozdějších legend. Budeme se zabývat dopisy císaře Juliána, jeho spisem Proti Galilejským a listem Athénské radě a lidu. Dále budeme analyzovat dílo Ammiana Marcellina, Řehoře z Nazianzu, Libania, Eutropia, Rufia Festa a sv. Jeronýma.

Annotation

Name: Mátlová Martina

Title of work: Flavius Claudius Iulianus (the Apostate) and his relationship to Christianity

Thesis leader: Mgr. Lic. Vít Hlinka, Th.D.

Number of pages: 79

Number of attachments: 2

Key words: Flavius Claudius Iulianus, Julian the Apostate, Against the Galilaeans, christianity, paganism, Ammianus Marcellinus, Gregory of Nazianzus, Libanius, Eutropius, Rufius Festus, St. Jerome

This work deals with the relationship of Flavius Claudius Iulianus, to whom the Christian historians gave a nickname the Apostate, to Christianity. Based on the analysis of selected works of the emperor Julian and his contemporaries, we want to bring a new view, free of later legends, on this topic. We will be dealing with letters of the emperor Julian, his tract Against the Galilaeans and letter To the senate and people of Athens. Furthermore we will analyze the work of Ammianus Marcellinus, Gregory of Nazianzus, Libanius, Eutropius, Rufius Festus and St. Jerome.